

**CEZA
SORUMLULUĞUNUN
DEĞERLENDİRİLMESİ
REHBERİ**

2010

Ceza Sorumluluğunun Değerlendirmesi Rehberinin Hazırlanmasına Katkıda Bulunanlar
(İsime göre sıralanmıştır)

- Prof. Dr. Ayşen Coşkun
Psikiyatrist
- Yrd. Doç. Dr. Burak Doğançın
Istanbul Ün. Cerrahpaşa Tıp Fak. Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi ABD
- Cafer Fırat
Sosyal Çalışma Görevlisi, Kartal Çocuk Mahkemesi
- Eyyüp Gümüşhan
Hakim, Kocaeli Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı
- Prof. Dr. Ferhunde Öktem
Hacettepe Ün. Tıp Fak. Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları ABD
- Feyrican Özütrk
Hakim, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı
- Gökten Koçoğlu
Hakim, Ankara Çocuk Mahkemesi
- Irmak Odabaş
Sosyal Çalışma Görevlisi, İstanbul Çocuk Mahkemesi
- Mazlum Bozkurt
Yargıtay 6. Ceza Dairesi Tetkik Hakimi
- Prof. Dr. Mehmet Akif İnanıcı
Marmara Ün. Tıp Fak. Adli Tıp ABD Başkanı
- Muharrem Karayol
Yargıtay 6. Ceza Dairesi Tetkik Hakimi
- Murat Aydın
Hakim, İzmir Sulh Ceza Mahkemesi
- Yrd. Doç. Dr. Neylan Ziyalar
Istanbul Ün. Tıp Fak. Adli Tıp Enstitüsü
- Oben Südütemiz
Sosyal Hizmet Uzmanı, Kartal Çocuk Mahkemesi
- Olcay Kaplan
Sosyal Çalışma Görevlisi, Bakırköy Çocuk Mahkemesi
- Seda Akço
Avukat, UNICEF Proje Danışmanı
- Prof. Dr. Serpil Salaçın
Dokuz Eylül Ün. Tıp Fak. Adli Tıp ABD Başkanı
- Prof. Dr. Sevda Uluğtekin
Sosyal Hizmet Uzmanı
- Yrd. Doç. Dr. Şahika Şişmanlar
Kocaeli Ün. Tıp Fak. Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi ABD
- Yrd. Doç. Dr. Taner Güvenir
Dokuz Eylül Ün. Tıp Fak. Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi ABD
- Prof. Dr. Ümit Biçer
Kocaeli Ün. Tıp Fak. Adli Tıp ABD Başkanı
- Dr. Yalçın Ergezer
Adli Tıp Kurumu 6. İhtisas Kurulu Başkanı
- Doç. Dr. Yüksel Baykara Acar
Hacettepe Ün. İdari ve İktisadi Bilimler Fak. Sosyal Hizmet Bölümü
- Yüksel Erdoğan
Hakim, Adalet Bakanlığı Kanunlar Genel Müdürlüğü

Giriş	v
Birinci Bölüm:	
Ceza Sorumluluğu Değerlendirmesinin Yasal Çerçevesi	1
Genel Çerçeve.....	1
Öneriler.....	2
Çocuk Adalet Sisteminin Gelişimi.....	3
1. Dünyadaki Tarihsel Süreç.....	3
2. Ülkemizdeki Tarihsel Süreç.....	7
I. Uluslararası Mevzuatta Ceza Sorumluluğu.....	11
II. Türk Hukukunda Ceza Sorumluluğu.....	14
II.1. Çocuk Kavramı.....	14
II.2. Ceza Sorumluluğu Kavramı.....	14
II.3. Ceza Sorumluluğu ve Yaş Grupları.....	16
III. Ceza Sorumluluğunun Değerlendirilmesinin Hukuki Zemini: Bilirkişilik.....	19
III.1. Bilirkişinin Atanması, Reddi ve Çekinmesi.....	19
III.2. Bilirkişinin Yetkileri.....	20
III.3. Bilirkişi Raporunun Hazırlanması, Verilmesi ve Ücret.....	21
İkinci Bölüm:	
Çocukların Ceza Sorumluluğunun Değerlendirilmesinde Sosyal İnceleme Raporlarının Yeri	31
Giriş.....	31
I. Sosyal İnceleme Raporunun Kuramsal Temeli.....	31
I.1. Sosyal İnceleme Raporunda İçerik ve Biçim.....	32
I.2. Sosyal İnceleme Raporunun Kuramsal Temelinde "Bütüncül (Generalist) Müdahale Modeli"nin Yeri.....	36
II. Model Sosyal İnceleme raporu (SİR) Formatı ve İçeriği.....	48
II.1. Model Sosyal İnceleme Raporunun Ayrıntılı Sunumu.....	48
II.2. Model Sosyal İnceleme Raporunun Özet Sunumu.....	60
II.3. Sosyal İnceleme Raporunda Kalite Güvencesi: İngiltere Örneği.....	62
Üçüncü Bölüm:	
Adli Psikiyatrik Değerlendirme	65
I. Ergenlik Dönemine Özgü Biyopsikososyal Gelişmeler.....	65
I.1. Ergenlik Tanımı.....	65
I.2. Beyin Gelişimi ve Ceza Sorumluluğu İlişkisi.....	66
I.3. Psikososyal Gelişim ve Ceza Sorumluluğu İlişkisi.....	67
II. Ergenlerin Ceza Sorumluluklarının Değerlendirilmesi: Gelişim Kapasitelerinin Araştırılması.....	68
II.1. Bilişsel Gelişim Açısından Değerlendirme.....	69
II.2. Sosyoduygusal Gelişim Açısından Değerlendirme.....	69
II.3. Ahlaki Gelişim Açısından Değerlendirme.....	70
II.4. Yargılama Yetisinin Olgunlaşması ve Karar Verme Yetkisi Açısından Değerlendirme.....	70
II.5. Dikkate Alınması Gereken Ruh Sağlığı Problemleri.....	70
III. Adli Psikiyatrik Değerlendirme Süreci.....	72
III.1. Adli Psikiyatrik Değerlendirmenin Tanımlanması.....	72
III.2. Adli Psikiyatrik Değerlendirmede Değerlendirmeci ile İlgili Özellikler.....	72
III.3. Adli Psikiyatrik Değerlendirme Süreci.....	72
Dördüncü Bölüm:	
Ceza Sorumluluğunu Değerlendiren Meslek Grupları İçin Temel Uygulama İlkeleri	79

Elinizde bulunan Ceza Sorumluluğunun Değerlendirilmesi Rehberi, ergenlerin ceza sorumluluğunun tespitinde görev alan meslek elemanlarına yol göstermesi amacıyla hazırlanmıştır. Rehber, adalet sistemi içerisinde çocuğun ceza sorumluluğunun değerlendirilmesinde bir standart geliştirmek ve böylece çocuk adalet sisteminin gelişmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu nedenle halihazır düzenleme ve uygulamaların güçlendirilecek öneriler üzerinde çalışma yapılmıştır.

Ceza sorumluluğu değerlendirmesinin çok disiplinli bir çalışmaya ihtiyaç gösterdiği dikkate alınarak, her disiplinin bu süreçte üsteleneceği rol ve bu rolü yerine getirirken izlenmesi gereken yöntem belirlenmeye çalışılmıştır.

Rehberin ilk bölümünde ceza sorumluluğu ile ilgili hukuki alt yapı incelenmiştir. Daha sonra iki temel inceleme alanı ve bu alanların birbiri ile ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çocuk hakkında yapılacak incelemelerin doğasına uygun olarak ikinci bölüm sosyal inceleme, üçüncü bölüm ise adli psikiyatrik inceleme ayrılmıştır.

Yaş küçüklüğünün ceza sorumluluğuna etkisinin değerlendirilmesinde çocuğun içinde bulunduğu sosyal çevre hakkında bilgi çok önemli olduğundan, TCK 31. maddesi kapsamında yapılacak ceza sorumluluğu değerlendirilmesinde önce sosyal inceleme yapılması, bu raporla birlikte adli psikiyatrik inceleme yapılması öngörülmektedir. Bu durumda her iki incelemeyi yapacak uzmanların, birbirlerinin çalışmalarından haberli kılmak, bilgileri ortak kullanmalarını sağlamak ve aralarında işbirliği kurmak üzere ortak bir rehberi kullanmalarının yararlı olacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM: CEZA SORUMLULUĞU DEĞERLENDİRMESİNİN YASAL ÇERÇEVESİ

Genel Çerçeve

Çocukların ceza sorumluluğunun tespiti çocuk adalet sisteminin en önemli konularından-
dır. “Çocukların ceza sorumluluğunun var olup olmadığı, ceza sorumluluğunun başlangıç
yaşının saptanması, çocukluğa özgü özelliklerin ceza sorumluluğuna yönelik etkileri birbi-
rinden önemli ve tartışmalı konulardır.” Türkiye’de çocukların ceza sorumluluğunun başlan-
gıcı konusunda asgari yaş sınırı 12 olarak kabul edilmiştir¹. 12 yaşından küçük çocuklar ile
15 yaşından küçük sağır ve dilsizlerin ceza sorumluluğunun bulunmadığı kabul edilmiş, bu
nedenle 12 yaşından küçük bir çocuğun (veya 15 yaşından küçük bir sağır ve dilsizin) ceza
sorumluluğunun var olup olmadığı konusunda bir araştırmaya gidilmesi kabul edilmemiş-
tir.

15 yaşını doldurmuş olmakla birlikte 18 yaşını doldurmamış olan çocuklar ile 18 yaşını
doldurmuş ve fakat 21 yaşını doldurmamış olan sağır ve dilsizlerin ceza sorumluluğunun
var olduğu kabul edilmiş, ancak bu kişilerin içinde buldukları yaş küçüklüğü veya sağır
ve dilsizlik hali nedeniyle kusurluluk hallerinin diğer kişilerden daha az olduğu düşüncesi
ile cezalarında bir indirimle gidilmiştir. Bu nedenle bu yaş grubundakilerin ceza sorumlu-
luğunun var olup olmadığı hususu 5237 sayılı TCK² nun 31 ve 33. maddeleri kapsamında
araştırılmayacaktır. Ancak bu yaş grubundaki çocukların veya sağır ve dilsizlerin akıl has-
talığı nedeniyle ceza sorumluluğunun bulunmadığı düşünülüyor ise 5237 sayılı TCK nun
32. maddesi kapsamında failin ceza sorumluluğunu kaldıran bir akıl hastalığının veya ceza
sorumluluğunu azaltan bir akıl zayıflığının bulunup bulunmadığının araştırılması gereke-
cektir.

12 yaşını doldurmuş olmakla birlikte 15 yaşını doldurmamış olan çocukların ceza sorumlu-
luğunun var olup olmadığı konusunda kanun koyucu kesin bir kanaat bildirmeyip, bu yaş
grubundaki çocukların ceza sorumluluğunun var olup olmadığının araştırılmasını ve bu ko-
nuda yargılamayı yapacak hâkimin bir karar vermesini hükme bağlamıştır. 15 yaşını doldur-
muş olmakla birlikte 18 yaşını doldurmamış olan sağır ve dilsizler de aynı kurala tabidir.

¹ Ceza sorumluluk yaşının başlangıcı ülkelere göre farklılık arz etmektedir. Oklahoma (ABD), Belize, Gana, Hindistan, İrlanda, Liechtenstein, Malawi, Nijerya, Papua Yeni Gine, Singapur, Güney Afrika Cumhuriyeti, Pakistan, Sudan, Ürdün, Tazmanya ve Hong Kong’da ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı 7 olarak; Nevada (ABD), Washington, Bermuda, Keyman Adaları, Cebelitarık, Kenya, Kuzey İrlanda, İskoçya, Sri Lanka, Batı Samoa ve Zambiya’da ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı 8 olarak; İran (kızlar için) ve Malta’da ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı 9 olarak; İngiltere, Galler, Colorado (ABD), Avustralya, Fiji, Guyana, Kiribati, Malezya, Yeni Zelanda ve Vanuatu’da ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı 10 olarak; Oregon (ABD), Kanada, Yunanistan, Jamaika, Hollanda, San Marino ve Uganda’da ülkemizde olduğu gibi ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı 12 olarak; Fransa, New York (ABD), Georgia (ABD), İllinois (ABD) ve Cezayir’de ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı 13 olarak; Almanya, İtalya, İspanya, California (ABD), Teksas (ABD), Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Macaristan, Japonya, Letonya, Litvanya, Çin Halk Cumhuriyeti, Mauritius, Romanya, Slovenya, Tayvan, Rusya ve Vietnam’da ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı 14 olarak; Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, İzlanda, Norveç, Slovakya, İsveç, İran (erkekler için) ve Mısır’da ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı 15 olarak; Andorra, Macau, Polonya, Portekiz ve Arjantin’de ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı 16 olarak; Belçika, Panama, Peru, Brezilya, Kolombiya, ve Lüksemburg’da ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı 18 olarak kabul edilmiştir.

² Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 26.09.2004 tarihinde kabul edilen 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 12.10.2004 gün ve 25611 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmış ve Bu Kanunun 344. maddesi uyarınca 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bu çalışmanın temel konusu 12 yaşını doldurmuş olmakla birlikte 15 yaşını doldurmamış olan çocuklar ile 15 yaşını doldurmuş olmakla birlikte 18 yaşını doldurmamış olan sağır ve dilsizlerin ceza sorumluluğunun var olup olmadığının tespitinin nasıl yapılacağıdır. Bu tespiti yapma görevi münhasıran yargılamayı yapacak hâkime ait olmakla birlikte hâkim bu görevini yerine getirirken çocuğun ceza sorumluluğunun tespiti hususu teknik bilgiyi gerektiren bir konu olduğundan bilirkişi görüşüne başvuracak, kararını da bilirkişinin görüşüne dayandıracaktır.

Bu çalışma, hâkimin ceza sorumluluğunun var olup olmadığı konusunda vereceği kararda göz önünde bulunduracağı bilirkişi raporlarının kimler tarafından, nasıl bir inceleme sonucunda ve hangi içerikte hazırlanması gerektiği konusunda yol gösterici bir rehber oluşturmak ve çocukların ceza sorumluluğunun tespitinde göz önünde bulundurulacak olan bilirkişi raporlarının asgari bir standarda ve içeriğe kavuşmasını sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu çalışmada gösterilen içerik ve bilgiler asgari nitelikte olup genel değerlendirmeler ile oluşturulduğundan, somut olayın özelliklerine göre daha ayrıntılı, daha fazla ve daha farklı içeriğe sahip raporların hazırlanacağı muhakkaktır.

Öneriler

Bu rehber yazıldığı tarihte yürürlükte olan hukuksal metinlere göre hazırlanmakla birlikte, gelecek konusunda bir takım beklentilere de yer vermek gerekmiştir. Bu anlamda yapılan değerlendirmeler sonucunda şu hususlara işaret edilmek istenmiştir:

Çocukların gelişim süreçleri ve maruz kaldıkları tehlikeler dikkate alınarak ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı 15 olarak belirlenmeli, 15 yaşını doldurmuş 18 yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğunun bulunup bulunmadığı her somut olayda incelenmelidir.

Bununla birlikte; ceza sorumluluk yaşının altında kalan çocuklar ile yapılan inceleme sonucunda ceza sorumluluğu olmadığı belirlenen çocukların iyileştirilmesini sağlayıcı, bu çocukların tekrar suç işlemelerini ve suçta kullanılmasını önleyici mekanizmalar oluşturulmalı, ceza sorumluluğu olmadığı belirlenen çocuklar kendi kaderlerine terk edilmemelidir.

Ceza sorumluluğunun gelişmesini etkileyen tek engellilik hali sağır ve dilsizlik olmadığından, kişinin ceza sorumluluğunun gelişmesini önleyici nitelikteki diğer engellilik halleri de bu kapsamda ele alınmalıdır.

Ceza sorumluluğu olduğu belirlenen ancak basit bir suç işleyen veya ilk kez suç işleyen çocuklar hakkında kamu davası açılmasını önleyecek ve çocuğun ceza yargılamasının dışında tutulmasını sağlayacak mekanizmalar oluşturulmalı, bu anlamda kamu davasının açılmasının ertelenmesi kurumu çocuklar bakımından genişletilmelidir.

Yürürlükteki düzenlemelere göre; hâkimin ceza sorumluluğu olduğu belirlenen bir çocuğa ceza tayin etmekten başka bir seçeneği bulunmamaktadır (verilen hapis cezasının seçenek yaptırımlara çevrilmesi bu kapsamda değerlendirilemeyeceğinden). Mevzuat, hâkime ceza yerine tedbir uygulama olanağı verecek biçimde geliştirilmelidir.

ÇOCUK ADALET SİSTEMİNİN GELİŞİMİ

1. Dünyada Tarihsel Süreç

Çocukluk kavramı ve çocukların suç işlemesine bağlı olarak çocuk suçluluğu veya çocuk adalet sistemi kavramları tarihsel süreç içerisinde gelişim göstermiştir.

Antik Yunan döneminde babanın çocuk üzerinde mutlak hâkimiyeti kabul edilmiş olup, çocuk suçluluğuna ayrı bir kavram olarak yer verilmemiştir.

Germenlerde babanın çocuk üzerindeki hâkimiyeti mutlak ve sınırsız olup çocuğu satma, sokağa bırakma, hapsedme ve hatta öldürme yetkilerini de kapsadığı kabul edilmekteydi.

Çocukluk ve çocuk suçluluğu kavramı ilk olarak Roma İmparatorluğu döneminde "12 Levha Kanunları" olarak isimlendirilen düzenlemelerde yer bulmuştur. "12 Levha Kanunlarında", cezai sorumluluk; ergen (baliğ) olanlar ile olmayanlar olarak ikiye ayrılmıştır. Ceza sorumluluğu çocuğun belirli bir yaşta olup olmamasına göre değil ergen olup olmamasına göre değerlendirilmiştir. Ancak "12 Levha Kanunlarının" uygulanmasında erkek çocukların 14 yaşında kız çocukların ise 12 yaşında ergen oldukları kabul edilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda çocuğun ergen olmadığı sonucuna varılır ise eylemi ölüm cezasını gerektiren ağırlıkta olsa bile çocuğa ceza verilmeyip iltihada bulunulması ve meydana getirdiği zararın iki katının ödetilmesi gibi yaptırımlar kabul edilmiştir. Roma Hukukunun klasik hukuk olarak adlandırılan döneminde çocuğun konuşabileceği zamana kadar olan yaşları kesin sorumsuzluk dönemi olarak, ergen olmuş ancak ergen olmadığı döneme yakın dönemlerde bulunan çocuklar için verilen cezaların ise acıma ve şefkat gibi nedenlerle indirime tabi tutulması kabul edilmiştir.

Buna göre Roma Hukukunda "12 Levha Kanunlarından" sonra çocuklar; konuşabilecekleri yaşa kadar mutlak sorumsuz kabul edilmiş, kızlar 12 yaşını erkekler 14 yaşını doldurmamış ise ergen olup olmadıklarına ilişkin araştırmada ergen olmadıkları sonucu genel olarak uygulanmış, erkek 14 yaşını kız 12 yaşını doldurmuş ve fakat bu yaşlara yakın dönemlerde suç işlemişler ise yetişkinlere verilecek cezaların bu çocuklar için takdiri bir indirime tabi tutularak hükmedilmesi esas kabul edilmiştir.

Ortaçağ döneminde çocuğun iyi bir Hristiyan olarak yetiştirilmesi kaygısı ile çocuğa olan ilgi artmış, çocuğun ahlaki açıdan zayıf olduğu, tek başına bir değeri olmadığı, ancak bir yetişkinin minyatürü olarak kabul edilmesi gerektiği görüşleri ileri sürülmüştür. Çocuk sadece babaya değil kiliseye de bağlı bir varlık olarak görülmüştür.

Katolik Kilisesinin insanın doğru ve yanlış ayırt etme yaşı olarak gördüğü ve "akıl yaşı" olarak adlandırdığı yedi yaş ceza sorumluluğu yaşı olarak benimsenmiş, çocukluğun yedi yaşında bittiği kabul edilmiştir. Kilise yedi yaşın altındaki kişileri çocuk olduğu için değil tıpkı akıl hastalarında olduğu gibi hareketlerinde bir kastının bulunmadığını kabul ederek sorumsuz kılmıştır.

Aydınlanma çağında çocuğa bakış farklılaşmış, çocuğu ilk günahın tezahürü olarak gören orta çağ anlayışı yerine çocuk, masumiyetin simgesi olarak kabul edilmiş ve onun kirlenmeden korunması gerektiği belirtilip, iyi bir yurttaş olmasının sağlanması savunulmuştur. Çocuklar da halk ve yurttaş fikrinin içinde kabul edildiğinden babanın çocuk üzerindeki mutlak otoritesi kırılmıştır.

Feodal rejim ve üretim biçimlerinin çözülüp kapitalist üretim biçimlerinin hayata geçmeye başlaması ile meydana gelen dönüşümde çocukların ağır yoksulluk koşulları altında suçla

yöneldikleri görülmüş, özellikle tekrar suç işlemlerinin önüne geçilmesine ilişkin çabalar ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde Papa XI. Clemens 14.11.1703 tarihli Vesika'sında küçük mahkumların ceza kurumunda yetişkinler ile aynı yere konulmalarına rağmen, uslanarak çıkmamaları ve daha ağır suçlar işleyerek infaz kurumuna tekrar geri gelmeleri ile ilgili olarak bir dizi tedbir içeren bir emir yayınlamıştır. Bu emir üzerine çocukları yetişkinlerden ayrı yere koyma, uslanmalarını hedefleme ve tekrar suç işlemlerini önleme gibi ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır.

İslam Hukuku'nda ceza sorumluluk yaşı kızlara ve erkeklere göre farklı olarak belirlenmiş, çocuğun ergen sayılacak yaşa gelip gelmediğine bakılmıştır. Kilise Hukuku'ndan farklı olarak yaş küçüklüğü bir tür akıl hastalığı gibi hareketler üzerindeki kasti kaldıran sebep olarak değil, kişisel olgunlaşma için varlığı gereken sebeplerin oluşmaması olarak değerlendirilmiştir. Çocuklar arasında mümeyiz - gayri mümeyiz ayırımına gidilmiş, iyiyi kötüden ayırt edebilen çocukların sorumluluğu kabul edilmiş, fakat yetişkinlere uygulanan yaptırımlar yerine azarlama, öğüt verme, sopa, teşhir etme gibi cezalardan birisinin seçimi yargılamayı yapan kadının takdirine bırakılmıştır.

Modern ceza hukukunun başlangıç dönemlerinde ceza anlayışı, cezalandırma iktidarı hükümdarın intikam almasından toplumun savunmasına kaydırılmıştır. Bu dönemde cezalar insanileşmiş ve yumuşamış, insan bedeni cezanın nesnesi olmaktan çıkarılmış, halka açık infazlara son verilmeye başlamıştır. Ceza yaptırımının hedefi suç veya suçlu değil suçluluk olmuştur.

Ceza Hukukuna 18. Yüzyıldan itibaren etki eden klasik kuramda; cezalandırma önleme amaçlı olarak görülmüş, ceza yaptırımının hedefi suçluluğun önlenmesi olarak benimsenmiştir. Ceza sorumluluğunun esası manevi sorumluluğa bağlanırken, faile verilecek cezanın miktarı ve türünü de, irade özgürlüğünden kaynaklanan kusur ve failin kusurunun derecesi belirlemektedir. Bir kimsenin kanunen suç sayılan bir hareket yapmak veya yapmamak hususunda haiz olduğu seçme hakkını o hareketi yapmak suretiyle kullanması durumunda failin sorumlu olacağı esası benimsenmiştir.

Klasik kuramın suç oranlarındaki genel artışı önlemekte yetersiz kalması üzerine, doğa bilimlerinde başarısı kanıtlanan pozitivistin kullandığı deneysel yöntemler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimlerde de kullanılmaya başlamıştır. Ceza hukukunda deney ve gözlem kullanılarak suçluluğun azaltılmasını hedefleyen pozitivist kuramı suçtan çok suçluyu incelemeye almış, klasik kuramın irade serbestisine dayandığı manevi sorumluluk ilkesi yerine yasal sorumluluk konulmuştur. Pozitivist kuramın görüşleri 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılda çocuğa ilişkin ceza hukuku uygulamasında belirleyici olmuştur. İlginin suçtan çok suçluya yönelmesi ile suçlunun içinde bulunduğu aile ve toplumsal ortamın önemi artmış, suç işleyen çocuğun çevrenin kurbanı olduğu görüşü geçerlilik kazanmıştır. Pozitivistlere göre suç iradi, suçlu da kusurlu olmadığına göre ceza ödetici değil düzeltici olmalı, suçlunun tehlikelilik hali ortadan kalkana kadar devam etmelidir. Buna bağlı olarak suçlunun cezalandırılmasının değil düzeltilmesinin gerekli olduğu kabul edilmiş ve yaptırım olarak ceza yerine güvenlik tedbirleri öne çıkmıştır.

19. yüzyılın sonlarında itibaren klasik ve pozitivist kuramların etkisi ile suç işleyen çocuklar için hem hürriyeti bağlayıcı ceza hem de bu cezanın yanı sıra veya yerine güvenlik tedbirine ilişkin yasal düzenlemeler hayata geçmeye, çocuklara özgü infaz kurumları oluşturulmaya başlamıştır.

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletlerinin kimi eyaletlerinde çocuklara özgü yargılama usulleri ortaya çıkmış, zamanla çocuklara özgü adalet sistemi ve infaz kurumları oluşturulmaya, çocukların yargılanması ve infaz sistemi yetişkinlerden ayrılmaya başlanmıştır.

Çocuk haklarının tarihsel gelişim sürecinde çocuk mahkemelerinin kuruluşu özel bir önem taşır. Çocuk mahkemeleri 19. yüzyılın sonunda, ihmal edilen, istismara uğrayan, suç işleyin çocukları korumayı ve kurtarmayı amaçlayan sosyal reformist hareketin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Önce Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de çocuk mahkemeleri kurulmuş, daha sonraları Belçika, Fransa, Hollanda, Almanya ve İtalya’da çocuk mahkemeleri kurularak bu kurum Kıta Avrupası’na yayılmıştır.

Çocuk mahkemeleri; çocuğun gelişimini sürdüren bir varlık olduğu, bu nedenle ona bir yetişkin gibi davranmanın ve işlediği suçtan dolayı tümü ile sorumlu kabul etmenin yanlış olacağı, çocuğun bir yetişkine göre daha kolay rehabilite edileceği, bu nedenle de çocuk hakkında ceza yerine eğitici ve tedavi edici tedbirlerin uygulanması gerektiği, çocuk hakkındaki kararın, çocuğun özel koşulları ve gereksinimleri dikkate alınarak verilmesi, çocuk adalet sisteminin, yetişkin suçluların tabi olduğu katı, karmaşık, cezalandırıcı ve şekilci işlemlerinden uzak olması gerektiği ilkelerine dayalı olarak kurulmuştur¹.

Çocuk adalet sisteminde farklı amaçlara göre belirlenen üç yaklaşım tarihsel süreç içinde etkili olmuş, bu yaklaşımlar zaman içerisinde birbirlerini etkilemiştir².

Suç kontrol modeli veya klasik yaklaşım olarak isimlendirilen ilk yaklaşımda amaç, toplumun suçlulardan korunmasıdır. Bu nedenle soruşturmanın etkin bir biçimde yapılması, suçun oluştuğuna karar verilmesi ve suçlu davranışların bastırılması önem taşır. Toplumun suç ve suçludan koruyabilmek amacıyla çocuk suçluluğunun yasal tanımının geniş yapılması gerektiği kabul edilir. Bu yaklaşımda polisin konumu çok önemlidir. Yakalamak, tutuklamak ve soruşturma yapmak üzere polisin her zaman çok güçlü olması, suç işleyen çocuğun tutuklanarak yeni bir suç işlemesinin önlenmesi gerektiği ileri sürülmüştür.

Rehabilitasyon modeli veya refah yaklaşımı olarak isimlendirilen ikinci yaklaşımda amaç, çocukların üretken ve uyumlu bireyler olarak toplumla bütünleşmelerini sağlamaktır. Bu yaklaşımda toplumun suç işleyen çocukların sorunlarını çözmeye çalışması gerektiği, çocuk suçluluğunun toplumsal ve bireysel etkilerin bir sonucu olduğu kabul edilmektedir. Refah yaklaşımına göre suç davranışı, çocuk adalet sistemi tarafından ilgilenilmesi gereken temeldeki psikososyal sorunların sadece bir göstergesi olduğundan vurgulanması gereken nokta, çocuğun suçlu ya da masum olduğuna karar vermek değil, çocuğun içinde bulunduğu psikososyal ve ekonomik koşulları anlamaktır. Buna paralel olarak cezalandırma yerine, çocuğun psikososyal gereksinimlerine göre geniş bir hizmetler ağından yararlandırılması sağlanmalıdır. Sorunların başlangıçta anlaşılabilmesi için, polis örgütü içinde psikososyal teşhis ve tedavi konularında eğitilmiş uzmanlar bulundurulmalıdır.

Adil yargılanma modeli veya adalet yaklaşımı olarak isimlendirilen üçüncü yaklaşımda amaç, kişisel özgürlüklerin ne pahasına olursa olsun korunmasıdır. Bu anlamda çocuk suç-

¹ ULUĞTEKİN, Sevda; Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları, (ikinci Baskı), Ankara Türkiye Barolar Birliği Yayını, 2004, s. 6.

² Çocuk adalet sistemindeki Suç kontrol modeli (geleneksel yaklaşım), rehabilitasyon modeli (refah yaklaşım) ve adil yargılanma modeli (adalet yaklaşımı) hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. ULUĞTEKİN, Sevda 2004; s. 7-10.

luluğunun yasal tanımı dar olmalı, muğlak ve belirsiz tanımlar bir yana bırakılmalı, polisin araştırma, tutuklama ve soruşturma yetkileri kişisel hakların ihlal edilmesine yol açmayacak biçimde olmalıdır.

Çocukları hukuk yolu ile koruma fikri, bir taraftan koruyucu yasaların hayata geçmesini sağlarken, bir taraftan da çocukların özgürlüğünün ciddi bir şekilde sınırlandırılmasına neden olmuştur. Çocuklar bir nesne gibi korunurken onların haklarını korumayan, bireysel tercih ve düşüncelerini dikkate almayan, onlar adına en yararlı şeyin kendilerinin ortaya koyduğu şey olduğunu düşünen, yaşa bağlı ayrımcılık yapan yasalar zaman içinde ciddi eleştirilere uğramıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çocuk hakları hem çocuğun daha fazla yetişkin hakkına sahip olması hem de çocuğa özgü ihtiyaçların ve çocuğun çıkarlarının hukuken korunmasına ilişkin düzenlemelerin oluşturulması yönünde genişlemiştir.

Çocuk adalet sistemi özellikle 2000'li yıllardan bu yana onarıcı adalet (restorative justice) olarak tanımlanan yaklaşımdan etkilenmeye başlamıştır. Mağdur ve suçlu bireylerin gereksinimleri ile toplumun gereksinimlerini uzlaştırabilme onarıcı adaletin temelindeki amaçtır. Birincil olarak suçu cezalandırma amacı güden cezalandırıcı (retributive) adaletten farklı olarak onarıcı adalet, suçun ortaya çıkardığı zararın giderilmesi üzerine odaklanır. Başka bir deyişle, geçmiş davranışı suçlamaktan çok, geleceğe ilişkin problem çözmeye odaklanır. Bu amaçla tüm tarafların, yani mağdur, suça sürüklenmiş çocuk ve toplumun değişik sistemlerinden ilgili bireylerin bir araya gelerek zararın giderilmesi için çaba harcaması gerekir. Onarıcı adalet süreci mağdura, kendisine karşı işlenen suçun etkilerini suçluya anlatma, sorularına yanıt arama ve özür dilenme şansı verirken; suç işleyen bireye de yaptığı eylemin gerçek etkilerini görme ve bu eylemin neden olduğu zararı telafi etme olanağı tanır.

Çocuk adalet sisteminde farklı değerleri temel alarak sistematik bir reformu gerçekleştirilmesi umulan onarıcı adalet yaklaşımında suç bir toplumsal çatışma ve uyumsuzluk belirtisi olarak görülür. Bu bağlamda mağdurlar, toplum ve suça sürüklenen çocuklar arasında ilişkilerin yapılandırılması ya da yeniden yapılandırılması gerçek adalete ulaşabilmek için bir yoldur.

Yukarıdaki amaca hizmet etmek üzere onarıcı adalet yaklaşımında "onarıcı konferans modelleri" de denilen bir dizi araç geliştirilmiştir. Söz konusu modeller arasında en yaygın olarak kullanılanı "mağdur-suça yönelen çocuk arabuluculuğu" (mediation) programlarıdır³. Aile grup konferansları (family group conferencing) modeli de oldukça sık kullanılan bir modeldir. Bunların yanı sıra daha az bilinen onarıcı adalet modelleri arasında "toplum onarma kurulları" (community reparative boards) ve "barış grupları" (circle sentencing veya peace making circles) bulunmaktadır. Onarıcı adalet modelleri bugün Avrupa ülkelerinde, ABD'nin bazı eyaletlerinde, Avustralya ve Yeni Zelanda'da uygulanmaktadır⁴.

³ Bu model "mağdur-suça yönelen çocuk uzlaşması (reconciliation) programları" veya "mağdur-suça yönelen çocuk dialog programları" adını da alabilmektedir.

⁴ ULUĞTEKİN, Sevda 2004; s. 46.

2. Ülkemizde Tarihsel Süreç

Ülkemizde çocuk adalet sistemi, daha çok sosyal kontrol modeline ya da geleneksel yaklaşıma uygun bir yapı ve gelişim göstermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda babanın çocuk üzerinde mutlak egemenliği kabul edilmiştir. Çocuk akrabalar ve komşulardan oluşan cemaat içinde büyümüş, din kaynaklı olarak çocuk masumiyetin ve saflığın temsilcisi olarak görülmüştür. Çocuk bu dönemde itaat kültürü ve dinden kaynaklanan maneviyatın çok güçlü olduğu bir ortamda yaşamaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1858 yılına kadar İslam Hukuku uygulanmış, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan büyük ölçüde tercüme edilerek hazırlanan 1858 (Rumi 1274) tarihli Ceza Kanunname-i Humayunu, İslam Hukuku'nun etkisi ile ergen olmayan çocuğun ceza sorumluluğunun bulunmadığı kabul etmiş, ancak ergen olma ceza sorumluluğunun tek belirleyicisi olmaktan çıkarılmıştır. Temyiz kudreti "fiil ve amelîyesinin neticesinin bir cürüm olacağını fark ve temyiz" olarak tanımlanmış, çocuğun temyiz kudreti yok ise anne babaya teslimi, temyiz kudreti var ise verilecek cezada indirimine gidilmesi kabul edilmiştir.

Çocukların korunması ile ilgili bilinen ilk girişim Mithat Paşa'nın Tuna Valisi iken 1868 yılında kurduğu "çocuk ıslahhaneleri"dir. Daha sonraları dönemin İçişleri Bakanlığı tarafından İmparatorluğun bütün eyaletlerinde benzer kurumların oluşturulması için bir genelge çıkarılmıştır.

Sultan II. Abdülhamit döneminde başta dilencililiğin önlenmesi amacıyla 1895 yılında İstanbul'da Darülaceze kurulmuş, bu kurumda kimsesiz çocuklar koruma altına alınmıştır.

Kimsesiz çocukların devlet tarafından korunmasını ve eğitimini amaçlayan kapsamlı ilk uygulama, yetimhane veya öksüz yurdu anlamına gelen "darüleytam" kurumunun kurulması ile hayata geçmiştir. 1908 yılından sonra özellikle şehit çocuklarının, göçmen veya mülteci çocukların korunması amaçlanmış, başlangıçta dönemin Eğitim Bakanlığı'na bağlı bu kurumlar, 02.04.1917 de çıkarılan "Darüleytamlar Müdüriyeti Umumuiyesi Teşkilî ve Mütferriatı Kanunu" ile genel müdürlük haline gelmiştir.

23.04.1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ile başlayan yeni dönemde de çocuklar hakkında çalışmalar devam etmiş, darüleytamlar dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlanmış, 05.12.1920 tarihinde çıkarılan yönetmelikle bu kurumların çalışma esasları yeniden düzenlenmiştir.

Devlet, darüleytam anlayışı doğrultusunda dar kapsamlı "korunmaya muhtaç çocuk" tanımına tutunarak, kimsesiz ya da kimseli yoksul ve "sorunsuz" çocukların kurumlarda bakılmasını yeterli görmüş, suça sürüklenen veya ihmal edilen çocuklar bakımından bir yaklaşım getirmemiştir. Bu anlayış günümüzde de sürmekte olup, çocuklar arasında, suça sürüklenen çocuk, suç mağduru çocuk, korunma ihtiyacı olan çocuk gibi ayrımlar yapılarak çocuk sorunu konusunda bütüncül bir yaklaşım geliştirilememektedir⁵.

1921 yılında bugünkü SHÇEK'nun temelini oluşturan Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur.

17.02.1926 tarihinde Türk Kanunu Medenisi (Medeni Kanun)⁶ kabul edilmiş, bu Kanunun 273 ve 274. maddelerinde korunması gereken çocuklar bakımından hükümler yer almış-

⁵ ULUĞTEKİN, Sevda 2004; s. 47.

⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 17.02.1926 tarihinde kabul edilen 743 sayılı Kanun 04.04.1926 gün ve 339 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmış ve Bu Kanunun 936. maddesi uyarınca yayınlanmasından altı ay sonra (04.10.1926 tarihinde) yürürlüğe girmiş, 22.11.2001 gün ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 01.01.2002 tarihinde yürürlüğe girmesi ile yürürlükten kalkmıştır.

tır. Ancak İsviçre'den alınan Medeni Kanun'a karşılık 1899 ve 1930 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'ndan alınan Türk Ceza Kanunu, suça sürüklenen çocuklara ilişkin maddeleri bakımından "korunması gereken çocuklar" kavramında ilk ayrımı ve çelişkiyi oluşturmuştur. Çünkü, Medeni Kanun'da, ailesi tarafından yeterince bakılmadığı, eğitilmediği ve gözetilmediği için suça sürüklendiği kabul edilen ve bu nedenle korunması gerektiği belirtilen çocuk, Türk Ceza Kanunu'nda kendi "hür" iradesi ile suç işleyen ve bu nedenle cezalandırılması gereken ancak bir yetişkine göre daha az ceza verilen "minyatür bir yetişkin" olarak kabul edilmiştir⁷.

Bu farklılık günümüze kadar devam etmiş, "korunma ihtiyacı olan çocuk" ve "suça sürüklenen çocuk" ayrımı 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda⁸ da yer almıştır.

1949 yılında 5387 sayılı "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. Bu Kanunda da "korunma ihtiyacı olan çocuk", "suçlu çocuk" ayrımı sürdürülmüştür.

1957 yılında çıkarılan 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu da bu anlamda bir yenilik getirmemiştir.

1960'lı yıllarda, 1961 Anayasası ile kabul edilen "sosyal hukuk devleti" anlayışını hayata geçirme yolunda çabalar sarf edilmiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin içine girdiği hızlı toplumsal değişme süreci ve uluslararası gelişmelerin de itici gücüyle çocuk konusunda bazı önemli adımlar atılmıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı içinde, Sosyal Hizmetler Enstitüsü ve Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü oluşturulmuş, sosyal hizmet alanında meslek elemanı yetiştirmek için Sosyal Hizmetler Akademisi ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Çalışma Bölümü açılmıştır⁹.

07.11.1979 tarihli 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun¹⁰ ile çocuk mahkemelerinin kurulması, çocuklar bakımından farklı yargılama usulleri benimsenmiş ise de; bu Kanun'da da çocuklar bakımından bütüncül bir yaklaşım getirilmemiştir. Üstelik Kanun, 1979 yılında kabul edilmesine ve 01.06.1982 tarihinde yürürlüğe gireceği öngörülmesine rağmen ilk çocuk mahkemesi 1987 yılında kurulabilmiş, 2005 yılında 5395 sayılı ÇKK kabul edilinceye kadar sadece Ankara, İstanbul, İzmir, Trabzon, Diyarbakır ve Kocaeli'nde çocuk mahkemesi kurulabilmiştir.

2009 yılı sonu itibarıyla; nüfus yoğunluğu fazla olan il ve ilçeler başta olmak üzere 29 il ve 11 ilçe'de 59'u faal 73 çocuk mahkemesi kurulmuştur. Kurulu olan 29 Çocuk Ağır Ceza Mahkemesine karşılık 12'si faaliyetini halen sürdürmektedir.

24.05.1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu¹¹ ile SHÇEK oluşturulmuştur. Bu kanun ile suça sürüklenen çocuklar ile korunma ihtiyacı

⁷ ULUĞTEKİN, Sevda 2004; s. 51.

⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 07.07.2005 tarihinde kabul edilen 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu 15.07.2005 gün ve 25876 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmış ve bazı maddeleri hariç olmak üzere yayınlandığı tarihte yürürlüğe girmiştir.

⁹ ULUĞTEKİN, Sevda 2004; s. 51.

¹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 07.11.1979 tarihinde kabul edilen 2253 sayılı Kanun 21.11.1979 gün ve 16816 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmış ve Bu Kanunun 46. maddesi uyarınca 01.06.1982 tarihinde yürürlüğe girmiş, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 48. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

¹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 07.11.1979 tarihinde kabul edilen 2253 sayılı Kanun 21.11.1979 gün ve 16816 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmış ve Bu Kanunun 46. maddesi uyarınca 01.06.1982 tarihinde yürürlüğe girmiş, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 48. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 24.05.1983 tarihinde kabul edilen 2828 sayılı Kanun 27.05.1983 gün ve 18059 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmış ve yayınlandığı tarihte yürürlüğe girmiştir.

olan çocuklar tamamen birbirinden ayrılmış, SHÇEK sadece korunma ihtiyacı içinde olan çocuklar ile ilgilenmesi gereken bir kurum olarak tanımlanmıştır.

Konumuz olması nedeniyle çocukların ceza sorumluluğu konusunda Türkiye'deki tarihsel sürece ayrıca bakmak gerekir. 01.03.1926 tarihli ve 765 sayılı TCK'nun 54. maddesinde çocukların ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı 11 olarak kabul edilmiştir. 11 yaşından küçük olanların ceza sorumluluğu olmadığını kabul eden bu Kanun, 11 yaşını bitirmiş 15 yaşını bitirmemiş olan çocukların işledikleri suçun farik ve mümeyyizi olmamaları halinde yine cezalandırılmayacakları esasını benimsemiştir.

2253 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesi ile ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı konusunda bir değişiklik olmamış ise de; 11 - 15 yaş grubundaki çocukların ceza sorumluluğunun bulunup bulunmadığının tespiti bakımından yeni düzenlemeler getirilmiştir.

765 sayılı TCK ceza sorumluluğunu çocuğun işlediği fiile yönelik olarak "farik ve mümeyyiz" olup olmadığına bağlamıştır. Aslında "farik" ve "mümeyyiz" kelimeleri birbirlerine eş anlamlı kelimeler olup "farik" kelimesi "iyiyi kötüden ayırabilen," "mümeyyiz" kelimesi ise "iyiyi, kötüyü, doğru ve yanlış ayıran, seçen" anlamına gelmektedir.

765 sayılı TCK nun 54. maddesinin uygulandığı dönemde çocuğun isnat yeteneğinin bulunup bulunmadığına yani çocuğun atılı suçun "farik ve mümeyyizi" olup olmadığına ilişkin değerlendirme hâkim tarafından yapılan bir değerlendirme olarak görülmekte ve hâkimin bu değerlendirmeyi yaparken her türlü soruşturma, araştırma ve incelemeyi yapabileceği veya yaptırabileceği kabul edilmekteydi.

Nitekim Yargıtay'ın bir kararında; "Çocukta anlama ve isteme kudretinin bulunup bulunmadığını takdir yetkisi doğrudan doğruya hâkime aittir. Hâkim bu hususta uygun göreceği her türlü soruşturma, araştırma ve incelemeyi yapar veya yaptırır. Seçilecek kişinin mutlaka hekim olması gerekmez. Araştırılacak husus, çocuğun yaşına göre bedeni, ruhi ve zihni gelişme ve olgunlaşmasına bağlı olarak anlama ve isteme kudretine sahip olup olmadığına tespitidir."¹² denilmiştir. Yine bir başka Yargıtay kararında; "Mahkemenin bilgisine ve mütalaasına başvurabileceği bilirkişilerin mutlaka hekim olması gerekmez. Çünkü tesbiti gereken husus tababete ait ve akıl ruh hastalıklarında olduğu gibi marazi bir hal değildir. Gerçekte araştırılacak olan şey çocuğun akli melekelerinin ve anlayış kabiliyetinin gelişme derecesine göre çocuğun suçu anlayarak ve isteyerek işlemiş olup olmadığıdır. (...), bahse konu tıbbi değerden ve gerekçeden yoksun sağlık kurulu raporuna dayanan mütalaalarına geçerlilik tanımak mümkün olmadığı gibi, ayrıca bu mütalaalarda yer alan "zeka geriliği veya akıl hastalığı bulunmadığına göre sanığın suç tarihinde farik mümeyyiz" olduğu yolundaki görüşü de tamamen isabetsizliktir. Zira anlama ve isteme kudreti - farik ve mümeyyiz olma - doğrudan doğruya çocuğun bedeni, ruhi ve zihni gelişme derecelerine, çevrelerine, öğrenim, eğitim ve görgüsüne bağlı bir durumdur."¹³ denilerek isnat yeteneğine ilişkin araştırmanın hukuki bir araştırma olduğu belirtilip, bu araştırmanın kapsamı gereken konulara işaret edilmiş, sadece çocuğun zeka geriliğinin veya akıl hastalığının bulunmadığından hareketle isnat yeteneğinin var olduğunu ileri süren raporun eksik olduğu vurgulanmıştır.

¹² Yargıtay 1. Ceza Dairesinin 13.06.1972 gün ve 2616 - 2943 sayılı kararı. Aktaran Dr. Eylem ÜMİT Mekandan İmkana, Çocuk Suçluluğunun Habitusu Ceza Ehliyeti İlişkisi, Ankara Barosu Yayını, Ankara 2007, s.62.

¹³ Yargıtay 1. Ceza Dairesinin 13.06.1972 gün ve 2616 - 2923 sayılı kararı. Aktaran Dr. Eylem ÜMİT s.63.

2253 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesi ile 765 sayılı TCK'nun 54. maddesinin yürürlükten kalktığı kabul edilmiştir. 2253 sayılı Kanun'da 11 yaşından küçük çocukların ceza sorumluluğunun bulunmadığı kabul edildikten sonra 11 - 15 yaş grubundaki çocukların ceza sorumluluğu işlediği suçun anlam ve sonuçlarını kavrayabilme yeteneklerinin bulunması şartına bağlanmıştır. Aynı Kanun'un 20/1 maddesi uyarınca 11 - 15 yaş grubundaki çocukların işledikleri fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını kavrayabilme yeteneklerinin bulunup bulunmadığı, bu çocukların bedeni, akli ve ruhi durumlarının uzman kişilerce tespit edilmesi şartına bağlanmıştır. Bu düzenleme uyarınca, 11 - 15 yaş grubundaki çocukların ceza sorumluluğunun varlığını tespit yetkisi hâkime değil çocuğun bedeni, akli ve ruhi durumunu inceleyip bu konuda rapor verecek uzman kişilere bırakılmıştı.

Yargıtay'ın yerleşik içtihatlarında bu uzmanların adli tıp veya psikiyatri uzmanı olması gerektiği, bu uzmanların bulunamaması durumunda nöroloji uzmanı tarafından verilecek raporların da yeterli olacağı kabul edilmişti.

2253 sayılı Kanun'un uygulandığı dönemde, çocuğun isnat yeteneğinin var olup olmadığının tespitine ilişkin düzenlenen raporlarda genellikle bu tespitin nasıl ve çocukla ilgili hangi inceleme ve araştırmalar aracılığıyla yapıldığı, bu araştırmaların ne gibi sonuçlar verdiği belirtilmeden; çocuğun çevre koşulları, eğitim durumu, aile ve sosyal hayatı incelenmeden; sadece zeka geriliğinin ve akıl hastalığının bulunup bulunmadığı ile sınırlı ve ne şekilde yapıldığı belli olmayan incelemelere dayalı sadece sonuç bildiren raporlar yazılmaktaydı.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun kabul edilip yürürlüğe girmesi ile yeni bir dönem başlamış olup bu Kanun'un konuya ilişkin hükümlerine ilerideki bölümlerde değinilmiştir.

I. Uluslararası Mevzuatta Ceza Sorumluluğu

Çocuk hakları alanında başlangıçta ayrı bir düzenleme bulunmayıp, bu konu insan hakları kapsamında ele alınmaktaydı. 1924 yılında Milletler Cemiyeti Çocuk Hakları Cenevre Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Bu bildirme ile çocukların fiziksel ve ruhsal olarak gelişebilecekleri ortamlarda bulundurulmaları, beslenme ve sağlık hizmetlerinden yararlandırılmaları, korunup kayırılmaları, felaketlerde öncelikle yardım edilmeleri, istismardan korunmaları öngörülmüştür.

1959 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi kabul edilmiştir. Bu Bildirme'de çocuğun birey olarak haklarına yer verilmiş, bir birey olan çocuğun özellikle kendisi hakkındaki karar alma sürecine katılmasının sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

20.11.1989 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve Türkiye tarafından 14.09.1990 tarihinde imzalanıp 27.01.1995 gün 4058 sayılı Kanun ile imzalanması uygun bulunan "BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme" çocuk hakları konusunda ulaşılan en kapsamlı ve Dünyada en çok ülke tarafından kabul edilen sözleşme durumundadır.

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Birleşmiş Milletler Çocuk Adaletinin Yönetimi Hakkında Asgari Standart (Beijing) Kurallarında çocukların ceza sorumluluğunu ilgilendiren düzenlemeler aşağıda ele alınmaktadır.

Çocukluk Yaşı

Sözleşme uyarınca, çocuklara uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç olmak üzere 18 yaşına kadar her insan çocuk olarak kabul edilmiştir. Sözleşmede çocukluğun başlangıcına dair bir düzenlemeye yer verilmemiş, ulusal kanunlarda aksine bir düzenleme bulunmadığı takdirde çocukluğun 18 yaşının bitmesi ile sona ereceği bildirilmiştir. Pekin Kuralları çocukluk yaşı konusunda bir düzenleme getirmemekle birlikte, 2. maddesinde; "çocuk, mevcut hukuk sistemi içinde işleyebileceği bir suçtan ötürü, kendisine büyük insanlardan farklı davranılması gereken kişi" olarak tanımlanmıştır.

Çocuğun Yüksek Yararının Korunması ve Görüşünün Alınması İlkesi

Sözleşmenin 3. maddesi uyarınca; kamusal veya özel sosyal yardım kuruluşları ile mahkemeler, idari makamlar ve yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, "çocuğun yüksek yararı" temel olarak alınıp gözetilmelidir. Asıl olan çocuğun yüksek yararının belirlenip korunması olduğundan, bunun dışında kalan bütün yarar ve beklentiler (suçun önlenmesi gibi) çocuğun yüksek yararından sonra ele alınacaktır. Ancak bu düzenleme çocuğun yararına olduğu söylenerek onun görüşleri dışında bir çözümün ortaya konulması sonucunu doğurmamalıdır. Nitekim Sözleşmenin 12. maddesi uyarınca, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuk, hakkındaki her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkına sahip olup; çocuğu etkileyen adli veya idari bir süreçte onun ya doğrudan doğruya veya temsilcisi veya uygun bir makam yolu ile dinlenmesi fırsatı sağlanmalı; çocuğun dinlenmesi ile yetinilmeyip kararlar oluşturulurken istek ve görüşleri dikkate alınmalıdır.

Ceza Sorumluluğunun Başlangıcı Konusunda Asgari Bir Yaşın Kabul Edilmiş Olması

Sözleşme çocukların ceza sorumluluğunun belirlenmesi konusunda doğrudan bir hüküm koymamış ve kendisi bir sorumluluk yaşı belirlememiş olmakla birlikte, 40. maddesinde taraf devletlere; ceza sorumluluğu konusunda asgari bir yaş belirleyip, bu yaşın altında

kalan çocukların ceza sorumluluğunun olmadığını başka bir araştırmaya gerek kalmadan kabul edilmesini ve bu durumdaki çocuklar hakkında bir adli kovuşturma yapılmaksızın haklarında gerekli önlemlerin alınmasını sağlama yükümlülüğü getirmiştir.

Sözleşmede asgari yaş belirlenmemiş olmakla birlikte, ceza sorumluluğu konusunda farklı ülkelerin uygulamalarını inceleyen BM Çocuk Hakları Komitesi 10 - 12 yaşlarını ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı olarak erken bulmuştur.³

Pekin Kuralları'nda da, ceza sorumluluğu için bir alt sınır yaşı belirtilmemekle birlikte, 4. maddesinde "cezai sorumluluğunun alt sınırını belirleyen sistemler açısından, bu sınır çocuğun duygusal, zihinsel, entelektüel olgunluğa ulaştığı yaşın altında tutulmamalıdır" denilerek genel ilke ortaya konulmuştur. Ceza sorumluluğuna ilişkin asgari yaşın sınırı, tarihi, kültürel ve toplumsal nedenlerle her ülke için değişkenlik gösterdiğinden ortak bir asgari yaş sınırı kabul edilmemiştir. Çocuğun kişisel anlama ve isteme yeteneğinin onun suç sayılan fiillerden sorumlu tutulmasına yeterli olup olmadığı belirlenmelidir. Çocuğun bazı ehliyetleri kullanmak için (evlenme, ergin olma, seçme ve seçilme) bir yaş sınırı belirlendiğine göre, ceza sorumluluğunun başladığı kabul edilen bir yaşın da kabul edilmesi gerektiği ortaya konulmuş, hiç bir alt sınır yaşı belirlenmemesi kabul edilemez bir durum olarak öngörülmüştür.

Cezanın Son Çare Olması İlkesi

Sözleşmenin 40. maddesi, ceza yasasını ihlal ettiği ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlal ettiği kabul olunan tüm çocukların haklarını kapsar. Dolayısıyla, ithamı yapıldığı andan, sorgulama, tutuklama, hükümlülük, herhangi bir yargılama öncesi dönem ve cezalandırma süresince çocuğa gösterilecek muamele bu madde kapsamına girer. 40. madde Devletlerden, cezalandırmacı yaklaşım yerine Sözleşme'nin başlangıcında belirtilen ve pozitif yükümlülük getiren amaçlara uygun olarak, çocuklara yönelik özel bir adalet sistemi getirilmesini talep eder. 40. madde, çocuk için asgari güvencelerin bir listesini ayrıntılı olarak verir ve ceza yasasını ihlal eden çocuklarla kovuşturma olmaksızın ilgilenilmesine yönelik önlemleri ve kurumsal bakıma yönelik alternatif düzenlemeleri sağlamak için asgari bir ceza sorumluluk yaşı belirlenmesini ister. Ayrıca, Sözleşme'nin 37. maddesi salıverme olasılığı olmaksızın ömür boyu hapis ve idam cezasını yasaklar ve özgürlüğün kısıtlanmasının en son çare olarak ve mümkün olan en kısa süre için kullanılması yönünde ısrar eder. Bu kapsamda Çocuk Hakları Komitesi⁴, Sözleşme'nin çocuğu merkez alan bir sistem gerektirdiğini belirtmiştir.

Bir suç isnadı altında bulunan çocukla ilgili olarak yapılacak işlemlerde çocuğun cezalandırılması değil, çocuğun yeniden topluma kazandırılması ve toplumda yapıcı bir rol üstlenmesinin sağlanması amaçlanmalıdır. Bunun dışında çocuk, tıpkı yetişkinlerde olduğu gibi kanunilik ilkesi (kanunsuz suç ve ceza olmaz), masumiyet ilkesi (hakkındaki suçlamalar yasal olarak kesinleşinceye kadar masum sayılma), suçlamadan haberdar olma ilkesi, savunma hakkı ilkesi, makul sürede yargılanma ilkesi, adil yargılanma ilkesi, kendisi aleyhinde ifade vermeye zorlanmama ilkesi, silahların eşitliği ilkesi, ücretsiz tercümandan yararlanma hakkı, özel hayatının gizliliğine saygı gösterilmesi hakkı gibi hak ve ilkelerin korunması altındadır.

³ DİPNOT EKLENECEK

⁴ BM Çocuk Hakları Komitesi kuruluş ve çalışma esasları Sözleşmenin son bölümünde düzenlenmektedir. Ekonomik ve Sosyal Konsey'e bağlı olarak çalışan Komite, ülkelerde çocuk haklarına yönelik uygulamaları izler ve taraf devletler hakkında rapor yayınlar.

Pekin Kuralları uyarınca, ceza adalet sisteminin amacı çocuğun cezalandırılması veya suçun önlenmesi olmayıp daima çocuğun iyileştirilmesi olmalı, suç işleyen çocuklara gösterilecek tepki hem suçun hem de çocuğun içinde bulunduğu koşullarla orantılı olmalıdır. İşlenen suç ile yaptırımın orantılı olması tüm suçlar için gerekli olmakla birlikte, söz konusu olan çocuk ise, sadece fiilin ağırlığı değil, çocuğun içinde bulunduğu sosyal ortam, aile durumu, eğitim durumu, suçla ortaya çıkan zarar ve bu zararın giderilip giderilmediği gibi durumlar ortaya konulmalı ve uygulanacak yaptırım bunlar da dikkate alınarak belirlenmelidir. Suça sürüklenen çocuğa karşı ne tepkisiz kalınmalı ne de aşırı tepki verilmelidir.

Çocuklar Hakkında Karar Verenlerin Takdir Haklarının Bulunması İlkesi

Pekin Kuralları uyarınca çocuklar hakkında adalet sistemi içerisinde karar verirken, karar verecek kişilerin yargılama konusu olan çocuğun özel durumunu değerlendirmeleri için takdir hakları olmalıdır. Bu takdir hakkı yetişkinler için de gerekli ise de, söz konusu olan çocuk olunca karar verecek idari ve adli mercilerin takdir hakkı daha geniş tutulmalı, takdir hakkını kullanacak kişilerin bu hakkı isabetli olarak kullanabilmeleri için konularında uzman ve yetişmiş kişiler olmaları sağlanmalıdır.

Çocuk Yargılamasında Asgari İlkeler

Pekin Kuralları, temel ilkeleri ortaya koyduktan sonra çocukların soruşturulması ve kovuşturulması aşamasında dikkate alınması gereken pek çok ilkeyi de ortaya koymuştur. Çalışmamızın konusu çocukların ceza sorumluluğu ile sınırlı olduğundan bu kurallara yer vermeden atıf yapmakla yetiniyoruz. Ancak konuyla doğrudan ilgili olması nedeniyle bir kaç özel düzenlemeye yer verilmiştir.

Pekin Kurallarının 16. maddesi uyarınca; yargılamayı yapan makam hüküm vermeden önce, önemsiz ve tali derecedeki suçlar dışındaki bütün vakalarda çocuğun suçu işlemesinden önceki yaşam koşulları ve suçun hangi ortam içinde işlendiği hususlarında yeterli araştırmayı yapmalıdır. Bu araştırma sonucunda düzenlenecek raporlar (sosyal inceleme raporları) yargılama için son derece önemli ve vazgeçilmez belgelerdir. Bu raporlar sayesinde yargılama makamı çocuğun sosyal ve ailevi geçmişi, okul durumu, eğitim geçmişi gibi konularda bilgi sahibi olacaktır.

Pekin Kurallarının 17, 18 ve 19. maddeleri uyarınca; yargılama sonucunda çocuk hakkında verilecek ceza sadece suçun ağırlığı ve işleniş tarzı ile değil, çocuğun içinde bulunduğu koşulları ve ihtiyaçlarını dikkate alan ve toplumun gereksinimleri ile orantılı olan bir ceza olmalıdır. Ancak, bu ceza hiç bir zaman idam cezası veya fiziksel bir ceza olarak belirlenemez. Çocuklar hakkında hapis cezası verilip bir kuruma kapatılması en son çare olarak belirlenmeli, bunun yerine veya bu tür cezalar ile birlikte çocuğun iyileştirilmesine yönelik alternatif yaptırımlar (rehberlik yapılması, şartla salıverme, para cezası, toplum hizmetlerinde çalışma, terapi gruplarına katılma gibi) uygulanabilir olmalıdır. Çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılmasına ilişkin yaptırımlar, çocuğun fiilinin bir başka kişiye karşı ciddi bir saldırı niteliğinde olması veya çocuğun ciddi suçları işlemeyi alışkanlık haline getirmesi ile sınırlı olmalıdır. Bu durumda bile özgürlüğü kısıtlayıcı cezanın infazı eğitsel nitelikte olmalıdır.

Karşılaştırmalı hukukta ceza sorumluluğu ise "Mukayeseli Hukuk Açısından Ceza Sorumluluğu ve Alternatif Yaptırımlar" isimli Raporda⁵ yer almaktadır.

⁵ Adalet Bakanlığı Kanunlar Genel Müdürlüğü - UNICEF, 2007 Ankara

II. Türk Hukukunda Ceza Sorumluluğu

II.1. Çocuk Kavramı

5237 sayılı TCK'nun 6/1-c maddesi uyarınca 18 yaşını doldurmamış kişi çocuktur. Yine 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun (ÇKK) 3/1-a maddesi uyarınca daha erken yaşta ergin olsa bile, 18 yaşını doldurmamış kişi çocuktur.

Bu iki hüküm birlikte değerlendirildiğinde; 18 yaşını doldurmamış her insan çocuk sayılmıştır. Kişi 18 yaşından önce ergin (reşit) olsa da çocuk sayılmaya devam edecektir. Bu anlamda; 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun (TMK) 11. maddesinde erginlik (reşitlik) yaşı 18 olarak kabul edilmiş, 12. maddesinde 15 yaşını doldurmuş kişinin anne ve babasının rızası ile ve mahkemenin onayı ile ergin kılınabileceği, 16 yaşını doldurmuş kişinin hâkim kararı ile, 17 yaşını doldurmuş kişinin ise anne ve babasının rızası ile evlenebileceği kabul edilerek evlenmenin kişiyi ergin kılacağı belirlenmiş ise de, bu durumlarda dahi ergin kılınan kişinin çocuk olma hali devam edecektir. 16 yaşında evlenmiş ve bu nedenle ergin sayılmış kişi ile 15 yaşında yargısal karar ile ergin kılınmış kişi TCK ve ÇKK bakımından çocuk olmaya devam edecektir.

Failin nüfus kaydında yer alan yaşının gerçek yaşını göstermediğinin ileri sürülmesi veya bu yönde bir kuşkuya düşülmesi halinde gerçek yaşının tespiti ile nüfus kaydının bu yönde düzeltilmesi gerekir. 4721 sayılı TMK'nun 7/1 maddesi uyarınca resmi siciller belgeledikleri olguların doğruluğunun kanıtı olduğundan, resmi sicil durumundaki nüfus kaydı kanunda yer alan usule göre (mahkeme kararı ile) düzeltilmedikçe bu kayıta belirtilen yaş doğru kabul edilerek bu yaşa göre işlem yapılmalıdır.

II.2. Ceza Sorumluluğu Kavramı

Bir kişinin işlediği bir fiil nedeniyle cezalandırılabilmesi için o fiili iradi olarak işlemesi gereklidir. Failin kanunda suç olarak tanımlanmış tipe uygun fiilini hukuka aykırı olarak işlemesi, bu fiili işlerken kusurlu bir şekilde hareket etmesi ve bu hareketini yapma konusunda ehli-yete sahip olması, yani kusurlu olması gereklidir. Kusurluluk suçun unsurunu oluştururken isnat yeteneği failde bulunması gereken bir koşuldur.

Failin kusurlu davranabilme yeteneğinin, bir başka deyişle isnat yeteneğinin bulunmaması halinde işlediği fiil suç olmaktan çıkmaz. Bu nedenle isnat yeteneğinin bulunup bulunmadığı işlenen fiille ilgili değil, fiili işleyen faille ilgili bir durumdur.

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun⁶ (CMK) 223/3-a maddesinde yüklenen suçla bağlantılı olarak yaş küçüklüğü halinin varlığı durumunda, failin kusurunun bulunmaması nedeniyle beraat kararı değil, ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. Bu hüküm, Kanununun yaş küçüklüğünü fiili suç olmaktan çıkaran bir durum olarak değil, failin kusurunu ortadan kaldıran bir neden olarak kabul ettiğini göstermektedir.

Bu düzenlemenin yanı sıra 5237 sayılı TCK'nun yaş küçüklüğünü düzenleyen 31. maddesi Kanunun "genel hükümler" başlıklı birinci kitabının, "ceza sorumluluğunun esasları"

⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 04.12.2004 kabul edilen 5271 sayılı Kanun, 17.12.2004 gün ve 25673 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmış ve Bu Kanunun 334. maddesi uyarınca 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

başlıklı ikinci kısmının, “ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan nedenler” başlıklı ikinci bölümünde düzenlenmiştir. Bu düzenleme biçimi Kanunun yaş küçüklüğünü ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan bir neden olarak gördüğünü, bu bakımdan isnat yeteneğinin fiilde değil failde bulunması gereken bir unsur olduğunu kabul ettiğini göstermektedir. Kusur yeteneği veya isnat yeteneği olarak adlandırılan bu durum; bir fiilin sorumluluğunun bir kimseye yüklenebilmesi için failde bulunması gereken niteliklerin bütünü olarak tanımlanmaktadır.

5237 sayılı TCK’nun 31. maddesinin gerekçesinde yaş küçüklüğü ve ceza sorumluluğu kavramları şu şekilde açıklanmıştır;

“Kişinin, fiziksel gelişimine paralel olarak, toplumun değer yargılarını, bunların anlam ve içeriğini algılama yeteneği gelişmektedir. Yine bu gelişim sürecinde algılama yeteneğinin yanı sıra, ayrıca toplumdaki ölçü davranış kurallarının gerekleri doğrultusunda hareketlerini yönlendirebilme (irade) yeteneği de gelişmektedir.

Suç oluşturan fiili işlediği sırada henüz on iki yaşını bitirmemiş olan çocukların ceza sorumluluğu bulunmamaktadır. Fiili işlediği sırada henüz on iki yaşını bitirmemiş olması, çocuk açısından kusurluluğu mutlak surette ortadan kaldıran bir neden olarak kabul edilmiştir.

İzlenen suç ve ceza politikasının gereği olarak, bu gruba giren yaş küçüklerinin ceza sorumluluğunun olmadığı normatif olarak kabul edilmiştir. Çünkü, bu çocuklar hakkında ceza yaptırımının uygulanması, cezanın özel önleme ve yeniden topluma kazandırma işlevi bakımından tamamen ters etki gösterecektir. Hatta, bu çocuklarla ilgili olarak ceza kovuşturmasına ilişkin işlemlerin yapılması, psikolojik gelişimleri üzerinde olumsuz etkiler meydana getirebilmektedir. Bu nedenle, suç yoluna sürüklenmiş olan bu çocuklarla ilgili olarak, sadece koruyucu ve eğitici nitelikte olan güvenlik tedbirlerine başvurulabilir.

Çocukluktan gençliğe geçiş sürecinde bulunan on iki yaşını doldurmuş ve fakat henüz on beş yaşını tamamlamamış kişiler, genellikle işlediği fiilin bir haksızlık oluşturduğunun bilincinde olmakla beraber, bazı durumlarda fiili işlemekten kendini alıkoyamamakta ve bazı davranışlar açısından iradesine yeterince hâkim olamamaktadır. Bu nedenle, suç oluşturan bir fiili işlediği sırada on iki yaşını bitirmiş olup da henüz on beş yaşını bitirmemiş olan kişilerin, işlediği suç açısından davranışlarını yönlendirebilme yeteneğine sahip olduğunun belirlenmesi hâlinde, ceza sorumluluğunun olduğu kabul edilmiştir.

Bu grup yaş küçüklerinin ceza sorumluluğunun olup olmadığı, çocuk hâkimi tarafından tespit edilir. Ancak, bu belirlemeden önce, yaş küçüğünün içinde bulunduğu aile koşulları, sosyal ve ekonomik koşullar ile psikolojik ve eğitim durumu hakkında uzman kişilerce rapor hazırlanması istenir. Çocuk hâkimi, hazırlanan bu raporları, ceza sorumluluğunun belirlenmesiyle ilgili olarak yapacağı değerlendirmede dikkate alır.

Kusur yeteneği bulunmayan yaş küçüğü hakkında ceza tertibine yer olmadığına karar verilir. Ancak, bu kişiler hakkında koruyucu, eğitici ve yeniden topluma kazandırıcı nitelikte güvenlik tedbirlerine hükmedilir.

Çocuk hâkimi, işlediği suç açısından ceza sorumluluğunun olduğunu kabul ettiği yaş küçüğü hakkında ise kural olarak indirilmiş cezaya hükmedecektir.

Fiili işlediği sırada on beş yaşını doldurmuş ve fakat henüz on sekiz yaşını tamamlamamış gençler, normal koşullarda, gerçekleştirdikleri davranışların hukukî anlam ve sonuçlarını

kavrama yeteneğine sahip olmakla birlikte; bu kişilerin, davranışlarını yönlendirme yetenekleri yeterince gelişmemiş olabilmektedir. Bu nedenle, suç yoluna girmiş olan gençlerin, işledikleri suçlar bağlamında irade yeteneğinin zayıf olduğu normatif olarak kabul edilmiştir. Azalmış kusur yeteneğine sahip bulunan gençler hakkında kural olarak indirilmiş cezaya hükmedilir.”

TCK'nun 31. maddesinin gerekçesinde anlama yeteneği “toplumun değer yargılarını, bunların anlam ve içeriğini algılama yeteneği” olarak, isteme yeteneği ise “toplumdaki ölçü davranış kurallarının gerekleri doğrultusunda hareketlerini yönlendirebilme (irade) yeteneği” olarak tanımlanmıştır.

TCK'nun 31. maddesi çocukların ceza sorumluluğuna ilişkin düzenlemeyi içermektedir. Failin akıl hastalığı nedeniyle ceza sorumluluğunun bulunup bulunmadığı tartışma konusu ise, bu yöndeki inceleme ve değerlendirme TCK'nun 32. maddesi kapsamında ele alınmalıdır. TCK'nun 31. maddesi kapsamında çocuğun ceza sorumluluğunun var olup olmadığı sorunu onun akıl hastalığının bulunup bulunmadığı ile sınırlı bir değerlendirme değildir. Suça sürüklenen çocuk aynı zamanda akıl hastası ise ve bu nedenle ceza sorumluluğu yok ise, TCK'nun 32. maddesine göre işlem yapmak gerekecektir. Suça sürüklenen ve 12 yaşından büyük 15 yaşından küçük olan çocuğun ceza sorumluluğunu kaldıran veya önemli ölçüde azaltan bir akıl hastalığının olmaması onun ceza sorumluluğunun var olduğunu göstermez. Bu yaş grubunda olan ve akıl hastalığı bulunmayan çocuğun ceza sorumluluğunun var olup olmadığı TCK'nun 31/2 maddesi kapsamında ele alınıp karara bağlanmalıdır.

TCK'nun 31/2 maddesinin gerekçesine göre 12 - 15 yaş arasındaki çocuğun isnat yeteneğinin olup olmadığı; çocuğun içinde bulunduğu aile koşulları, sosyal ve ekonomik koşullar ile psikolojik ve eğitim durumu hakkında uzman kişilerce düzenlenecek raporlar dikkate alınarak hâkim tarafından belirlenir. Hâkimin bu belirlemeyi nasıl yapacağı, bunun için hangi uzmanlara başvurması ve bu uzmanların incelemede hangi yöntemleri kullanması gerektiği hususları bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

24.12.2006 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Çocuk Koruma Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 20/3. maddesinde de bu hususa yer verilmiş ve “... fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneğinin ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin olup olmadığını takdir yetkisi münhasıran mahkemeye aittir.” denilerek TCK'nun da ve gerekçesinde yer alan bu husus açıklanmıştır.

II.3. Ceza Sorumluluğu ve Yaş Grupları

5237 sayılı TCK, ceza sorumluluğunun var olup olmadığının tespit edilmesi gereken kişileri üç grupta saymıştır. Bunlardan ilki çocuklar, ikincisi sağır ve dilsizler üçüncüsü ise akıl hastaları olup, akıl hastalarının durumu bu çalışmanın konusu olmadığından değinilmemiş, sağır ve dilsizlere ilişkin düzenlemede belirtilen yaş gruplarının ve isnat yeteneğini tespit yöntemlerinin benzer olması nedeniyle bu kişilerin durumu çocuklar ile birlikte ele alınmıştır.

II.3.1. Çocuklar

Yukarıda belirtildiği gibi daha erken yaşta ergin (reşit) olsalar bile (evlenmeyle veya yargısal erginlik kararı ile) 18 yaşını doldurmamış her kişi çocuktur. Bu nedenle evli ve hatta çocuk sahibi olan bir kişi, fiili işlediği tarihte 18 yaşından küçük ise ceza hukuku bakımından çocuktur ve çocuklara özgü kanun hükümlerine tabi olacaktır.

5237 sayılı TCK çocukları üç ayrı yaş grubunda ele almıştır. Tüm düzenlemelerde failin doldurduğu yaş esas alınmıştır. Bir kişinin bir yaşında kabul edilmesi için doğumundan itibaren bir yıllık sürenin (365 veya 366 gün) geçmesi gerekli olduğundan bir kişinin 12 yaşında kabul edilebilmesi için de doğumundan itibaren 12 yılın resmi takvime göre geçmiş olması gereklidir.

0 - 12 Yaş Grubu Çocuklar

5237 sayılı TCK'nun 31/1 maddesi uyarınca fiili işlediği tarihte 12 yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğu yoktur.

Kanun koyucu 12 yaşını doldurmamış çocukların işledikleri fiil ne olursa olsun, ne şekilde işlemiş olurlarsa olsunlar ceza sorumluluğunun olmadığını kabul etmiştir. Bu nedenle, bu yaş grubundaki bir çocuğun ceza sorumluluğunun var olup olmadığı noktasında bir araştırma yapılamaz. Bu yaş grubundaki çocuklar için çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilecektir. Bu tedbirlerin ne olduğu 5237 sayılı TCK'nun 56/1 maddesi ceza sorumluluğu olmayan çocuklar hakkında uygulanacak tedbirlerin kanunla düzenleneceğini kabul etmiş; bu hüküm uyarınca düzenlenen ÇKK 11. maddesi, aynı Kanununun 5. maddesinde düzenlenen koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının suç işleyen ancak ceza sorumluluğu olmadığı için haklarında ceza tayin edilemeyen çocuklar için güvenlik tedbiri olarak uygulanacağını hükme bağlamıştır. Buna göre, suç işleyen ancak ceza sorumluluğu bulunmadığı için hakkında ceza verilemeyen bir çocuk ile korunması gereken çocuk hakkında aynı koruyucu ve destekleyici tedbirlerin suç işleyen çocuk için yaptırım niteliğinde (güvenlik tedbiri), korunması gereken çocuk için ise koruma kararı olarak uygulanabileceği kabul edilmiştir.

12 - 15 Yaş Grubu Çocuklar

5237 sayılı TCK'nun 31/2 maddesi uyarınca fiili işlediği sırada 12 yaşını doldurmuş ve fakat 15 yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğunun var olup olmadığının tespiti gereklidir. Bu tespit sonucunda fail çocuğun ceza sorumluluğunun olmadığı sonucuna varıldığında, tıpkı 12 yaşından küçük çocuklarda olduğu gibi fail hakkında yaş küçüklüğüne bağlı olarak kusurunun bulunmaması nedeniyle ceza tayinine yer olmadığına; ceza sorumluluğunun bulunduğu sonucuna varıldığında ise yaşı nedeniyle bu sorumluluğunun yetişkinlerden ve 15 - 18 yaş grubu çocuklardan daha az olacağı Kanun tarafından kabul edildiğinden daha az cezaya hükmedilecektir.

Bu yaş grubundaki çocukların ceza sorumluluğunun var olduğunun kabul edilebilmesi için iki şartın bir arada olması gerekir: Çocuğun hem "işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayabilme yeteneğinin" hem de "davranışlarını yönlendirme yeteneğinin varlığı" aranır. 5237 sayılı TCK'nun 31/2 maddesinin birinci cümlesinde "veya" bağlacı; failde bu özelliklerin bulunmaması hali yani olumsuz durum tanımlandığından, bu özelliklerden birisinin dahi bulunmaması halinde ceza sorumluluğunun olmayacağını ifade edilebilmek için kullanılmıştır. Nitekim aynı fıkranın ikinci cümlesinde bu özelliklerin varlığı durumu ifade edilirken

“ve” bağlacı kullanılmış, yine ÇKK’nun 35/1 maddesinde de bu özellikler sayılırken “ve” bağlacı kullanılmıştır. Bu nedenle; 12 - 15 yaş grubundaki çocuğun ceza sorumluluğunun var sayılabilmesi için hem “işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayabilmesi” hem de “davranışlarını yönlendirme yeteneğinin varlığı” gereklidir. Bu özelliklerden birisinin bulunmaması halinde failin ceza sorumluluğu yok kabul edilmelidir.

Bu yaş grubundaki failin ceza sorumluluğunun var olup olmadığı konusunda karar verme yetkisi münhasıran hâkime ait olduğundan, soruşturma aşamasında soruşturmayı yürüten Cumhuriyet savcısının failin ceza sorumluluğunun bulunmadığı sonucuna varıp, kamu adına kovuşturmaya yer olmadığına dair karar vermesi mümkün değildir.

5237 sayılı TCK’nun ve ÇKK’nun kabul edilmesi ile bir bakıma 765 sayılı TCK’nun 54. maddesinin yürürlükte olduğu döneme dönmüştür. Zira, bu Kanun hükümleri uyarınca; çocuğun ceza sorumluluğunun var olup olmadığının tespiti görevi münhasıran hâkime verilmiş, hâkimin bu tespiti yaparken sosyal inceleme raporuna ve/veya uzman hekim raporlarına dayanabileceği, bu konuda her türlü soruşturma, araştırma ve incelemeyi yapması gerektiği kabul edilmiştir.

ÇKK’nun 35/1 maddesi uyarınca hâkim çocuğun bireysel özelliklerini ve sosyal çevresini gösteren bir inceleme yaptırmalı ve çocuğun ceza sorumluluğunun var olup olmadığına ilişkin değerlendirmeyi yaparken bu raporu göz önünde bulundurmalıdır. Hâkim, bu değerlendirmeyi yapmak için uzmanlık isteyen bir takım bilgilere ihtiyaç duyacaktır. Böyle bir durumda hâkim CMK’nun 63/1 maddesi uyarınca çözümü uzmanlığı gerektiren bir sorunla karşı karşıya olduğundan sorunun çözümünde bilirkişiye başvurmalıdır.

ÇKK’nun 35. maddesinde belirtilen sosyal inceleme raporu, hâkime ceza sorumluluğunu belirlemede yol gösterici olan raporlardan birisi; bu raporu hazırlayan uzman da bilirkişi konumundadır. Hâkim, bu raporun yanı sıra çocuğun bilişsel, ahlaksal ve sosyo - duygusal özelliklerinin ve ruh sağlığının psikiyatrik açıdan değerlendirilmesini gerekli gördüğü takdirde hekimden de rapor isteyebilir. Bu durumda hâkim, sosyal inceleme raporu ile psikiyatrik değerlendirme raporunu dosyada yer alan diğer deliller ile birleştirip tartışarak çocuğun ceza sorumluluğunun bulunup bulunmadığı konusunda bir karar verir. Bilirkişiler kendi uzmanlık alanına giren konularda, çocuğun üzerine atılı suçu da dikkate alarak, çocuğun bu suçun hukuki anlam ve sonuçlarını kavrama ve bu suça yönelik olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğine etki edecek sebepleri ele alıp tartışmalı, bu sebeplere ilişkin olumlu olumsuz sonuç kanaatlerini bildirmelidir.

15 - 18 Yaş Grubu Çocuklar

5237 sayılı TCK’nun 31/3 maddesi uyarınca fiili işlediği sırada 15 yaşını doldurmuş ve fakat 18 yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğu var kabul edilmiş ancak çocuğun var kabul edilen bu sorumluluğunun bir yetişkinden daha az olacağı değerlendirilerek bu yaştaki fail çocuğa yetişkinlerden daha az ceza verilmesi benimsenmiştir.

Bu yaş grubundaki çocukların, ceza sorumluluğunun var olup olmadığı noktasında bir araştırma yapılamayacaktır. Bu yaştaki çocuğun akıl hastası olduğunun ileri sürülmesi veya bu yönde bir tereddüt oluşması durumunda akıl hastalarına yönelik inceleme yapılmalı ve akıl hastalığının varlığının tespiti halinde 5237 sayılı TCK’nun 32. maddesi uygulanmalıdır. Akıl hastalığına ilişkin düzenlemeler bu çalışmanın konusu olmadığından bu hususa değinilmemiştir.

II.3.2. Sağır ve Dilsizler

5237 sayılı TCK'nun 33. maddesinde sağır ve dilsizlik ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan bir etken olarak sayılmış ise de, suç tarihinde sağır ve dilsiz olan failin bu sağır ve dilsizliğinin doğuştan veya sonradan meydana gelmesi arasında bir ayrıma gidilmemiş, sağır ve dilsizlerin ceza sorumluluğu çocukların ceza sorumluluğuna atıf yapılarak düzenlenmiştir.

0 - 15 Yaş Grubu Sağır ve Dilsizler

Suç tarihinde 15 yaşından küçük olan sağır ve dilsizlerin ceza sorumluluğu bulunmayıp, bu çocuklar bakımından sağır ve dilsiz olmayan ve 12 yaşını doldurmamış çocuklara ilişkin düzenleme içeren 5237 sayılı TCK'nun 31/1 maddesi hükümleri uygulanacaktır.

15 - 18 Yaş Grubu Sağır ve Dilsizler

Suç tarihinde 15 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını doldurmamış olan sağır ve dilsizlerin ceza sorumluluğunun varlığı bu çocukların işledikleri iddia olunan fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını kavrama ve davranışlarını yönlendirme yeteneğinin varlığı şartına bağlanmış, böylece bu yaş grubundaki sağır ve dilsiz çocuklar bakımından 12 yaşını doldurmuş, 15 yaşını doldurmamış fakat sağır ve dilsiz olmayan çocuklara ilişkin düzenleme içeren 5237 sayılı TCK'nun 31/2 maddesine atıf yapılmıştır.

18 - 21 Yaş Grubu Sağır ve Dilsizler

Suç tarihinde 18 yaşını doldurmuş ancak 21 yaşını doldurmamış olan sağır ve dilsiz gencin ceza sorumluluğu var kabul edilmiş, ancak bu gencin içinde bulunduğu sağır ve dilsiz olma hali nedeniyle ceza sorumluluğunun azaldığı kabul edilmiştir. Bu durumdaki sağır ve dilsiz genç için sağır ve dilsiz olmayan ve 15 yaşını doldurmuş ancak 18 yaşını doldurmamış çocuklara ilişkin düzenleme içeren 5237 sayılı TCK'nun 31/3 maddesi hükümleri uygulanacaktır.

III. Ceza Sorumluluğunun Değerlendirilmesinin Hukuki Zemini: Bilirkişilik

III.1. Bilirkişinin Atanması, Reddi ve Çekinmesi

Çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hallerde, bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına Cumhuriyet savcısının, katılanın, vekilinin, şüphelinin veya sanığın, müdafinin veya kanunî temsilcinin istemi üzerine karar verilebileceği gibi soruşturmayı yapan Cumhuriyet savcısı veya kovuşturmayı yapan mahkeme bir talep olmadan kendiliğinden bilirkişi incelemesi yapılmasını isteyebilir. Soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı, kovuşturma evresinde mahkeme, işin niteliğine göre bir veya birden fazla bilirkişi atayabilir.

Bilirkişiler, il adli yargı adalet komisyonları tarafından her yıl düzenlenen bir listede yer alan gerçek veya tüzel kişiler arasından seçilirler. Cumhuriyet savcıları ve hâkimler, yalnız buldukları il bakımından yapılmış listelerden değil, diğer illerde oluşturulmuş listelerden de bilirkişi seçebilirler. Atama kararında, gerekçesi de gösterilmek suretiyle, belirtilen listelere girmeyenler arasından da bilirkişi seçilebilir. Kanunların belirli konularda görevlendirdiği resmi bilirkişiler öncelikle atanırlar. Ancak kamu görevlileri, bağlı buldukları kurumla ilgili davalarda bilirkişi olarak atanamazlar. Bilirkişi olarak atanan bir tüzel kişi ise, kendisi adına

incelemeyi yapacak gerçek kişi veya kişilerin isimlerini, bilirkişi atayacak yargı merciinin onayına sunar.

İl bilirkişi listesine kaydedilen bilirkişiler, il adlî yargı adalet komisyonu huzurunda yemin ederler. Bu bilirkişilere görevlendirildikleri her işte yeniden yemin verilmez. Zira bu kişiler artık yeminli bilirkişi durumuna gelmişlerdir. Listelerde yer almamış bilirkişiler, görevlendirildiklerinde kendilerini atamış olan merci huzurunda yemin ederler.

CMK'nun 65. maddesi uyarınca; resmî bilirkişilikle görevlendirilmiş olanlar ve il bilirkişi listelerinde yer almış bulunanlar, incelemenin yapılması için bilinmesi gerekli fen ve sanatları meslek edinenler, incelemenin yapılması için gerekli mesleği yapmaya resmen yetkili olanlar bilirkişilik görevini kabul etmekle yükümlüdürler.

Bilirkişinin tarafsızlığını şüpheye düşürecek bir sebebin varlığı halinde Cumhuriyet savcısı, katılan, vekili, şüpheli veya sanık, müdafii veya kanunî temsilcisi, bilirkişinin reddini isteyebilir. Bu kişilerin bilirkişinin reddine ilişkin haklarını kullanabilmeleri için atanan bilirkişinin ismini bilmeleri gerektiğinden hâkim veya mahkeme tarafından atanan bilirkişinin adı ve soyadı, engel sebepler olmadıkça ret hakkına sahip olanlara bildirilir. Ret istemini davayı görmekte olan hâkim veya mahkeme inceler. Soruşturma evresinde, Cumhuriyet savcısınca kabul edilmeyen ret istemi sulh ceza hâkimince incelenir. Reddi isteyen kişi, bunun nedenini, dayandığı olguları göstererek açıklama yapar.

Tanıklıktan çekinmeyi gerektirecek sebeplerin varlığı halinde bilirkişi görevden çekinebilir. Buna göre bilirkişi; şüpheli veya sanığın nişanlısı, evlilik bağı kalmasa bile şüpheli veya sanığın eşi, şüpheli veya sanığın kan hısımlığından veya kayın hısımlığından üstsoy veya altsoyu, şüpheli veya sanığın üçüncü derece dahil kan veya ikinci derece dahil kayın hısımlarından birisi, şüpheli veya sanıkla aralarında evlâtlık bağı bulunan birisi ise bilirkişilik görevinden çekinebilir. Ayrıca atanan bilirkişi; hekim, diş hekimi, eczacı, ebe ve bunların yardımcısı ve diğer bütün tıp meslek veya sanatları mensupları olarak bu sıfatı dolayısıyla hastaları ve bunların yakınları hakkında öğrendikleri bilgiler söz konusu ise ve bu bilgileri kullanması gereken bir bilirkişilik görevi verilmiş ise bu görevden çekinebilirler.

Tüm bunların yanı sıra, bilirkişi, geçerli diğer sebeplerle de görüş bildirmekten çekinebilir. Böyle bir durumda görüş bildirmekten çekinme sebebini açıklamalıdır.

Usulünce çağrıldığı hâlde gelmeyen veya gelip de yeminden, oy ve görüş bildirmekten çekinen bilirkişiler hakkında CMK'nun 60/1 maddesinde yer alan yasal neden olmaksızın tanıklıktan çekinenlere uygulanan zorlayıcı tedbirler uygulanabilir.

III.2. Bilirkişinin Yetkileri

CMK'nun 66. maddesi uyarınca bilirkişi; görevini kendisini atamış olan merci ile ilişki içinde yerine getirir, gerektiğinde bu mercie incelemelerindeki gelişmeler hakkında bilgi verir, yararlı görülecek tedbirlerin alınmasını isteyebilir. Bilirkişi, görevini yerine getirmek amacıyla bilgi edinmek için şüpheli veya sanık dışındaki kimselerin de (örneğin çocuğun anne ve babası, kardeşleri, öğretmeni, çalıştığı yerdeki kişiler, tedavi görüyor ise hekimi gibi) bilgilerine başvurabilir. Şüpheli veya sanığın fiil ile ilgili olarak ifadesinin alınması ve sorgusu; haklarını hatırlatma, müdafii huzurunda ifade alma gibi özel usul kurallarına bağlı olduğundan bu kişilerin bilirkişi tarafından ifadesinin alınması ve bu ifadenin rapora yazılması mümkün değildir. Tüm bilirkişiler bakımından kural bu olmakla birlikte CMK'nun 66/6. maddesi hekimler bakımından bir istisna getirmiştir. Buna göre; muayene ile görevlendirilen hekim bilirkişi, görevini yerine getirirken zorunlu saydığı soruları, hâkim, Cumhuriyet

savcısı ve müdafii bulunmadan da mağdur, şüpheli veya sanığa doğrudan doğruya yöneltebilir. Ancak bu şekilde soru sorma, ifade alma niteliğinde olmamalıdır.

Bilirkişi yapacağı değerlendirme için fiilin nasıl işlendiğini bilme ihtiyacı içinde ise bu bilgiyi şüpheli veya sanıktan değil, soruşturma veya kovuşturma dosyasındaki bilgilerden almalıdır. Aksi takdirde şüpheli veya sanığın fiilin nasıl işlendiğine dair vereceği bilgiler ile soruşturma ve kovuşturma sırasında usule uygun şekilde alınan ifade veya sorgusunda verdiği bilgilerin çatışması söz konusu olabilir. Bilirkişinin fiilin nasıl işlendiğine ilişkin elinde bulunan bilgilerin incelemesine yeterli olmaması halinde ve gerekli olması durumunda; bilirkişi, mağdur, şüpheli veya sanığa mahkeme başkanı, hâkim veya Cumhuriyet savcısı aracılığı ile soru sorabilir. Ancak, mahkeme başkanı, hâkim veya Cumhuriyet savcısı huzurunda olmak ve çocuğun müdafii veya vekili de bulunmak şartı ile bilirkişinin doğrudan soru sormasına da izin verebilir. Bilirkişi, fiilin nasıl işlendiğine dair soru sorma ve bu sorular sonucunda edindiği bilgileri raporuna yansıtma konusunda sınırlamaya tabi ise de, çocuğun kişisel ve sosyal gelişimini tespite yarayacak konularda her tür soruyu sorabilir, incelemeyi yapabilir ve raporlandırabilir.

Bilirkişi, uzmanlık alanına girmeyen bir sorunun aydınlatılmasını isteyecek olursa; hâkim, mahkeme veya Cumhuriyet savcısı, nitelikli ve konusunda bilgisiyle tanınmış kişilerle bir araya gelmesine ve bu kişilerden mütalaa almasına izin verebilir. Bu şekilde çağrılan kişiler yemin eder ve verecekleri raporlar, bilirkişi raporunun tamamlayıcı bir bölümü sayılır.

III.3. Bilirkişi Raporunun Hazırlanması, Verilmesi ve Ücret

İncelemeleri sona erdiğinde bilirkişi yaptığı işlemleri ve vardığı sonuçları açıklayan bir raporu, kendisinden istenen incelemeleri yaptığını ayrıca belirterek, imzalayıp ilgili mercie kendisini görevlendiren mercinin belirlediği süre içerisinde verir veya gönderir. Bilirkişi, rapor hazırlaması için verilen süreyi yetersiz buluyor ise, kendisini görevlendiren merciden ek süre isteyebilir.

Rapor birden fazla bilirkişiden oluşan bir kurul tarafından hazırlanmış ve her bir bilirkişi kendisine ilişkin bir inceleme yapmış ise raporda her bir bilirkişinin hazırladığı bölümler gösterilir, ortak kanaatler ile karşı görüşler yazılır. Birden çok bilirkişinin atanmış olması ve bu bilirkişilerin değişik görüşleri yansıtmaları veya bunların ortak sonuçlar üzerinde ayrık görüşlere sahip olmaları halinde bu durumu gerekçeleri ile birlikte rapora yazarlar.

Mahkeme, her zaman bilirkişinin duruşmada dinlenmesine karar verebileceği gibi, ilgililerden birinin istemesi halinde de açıklamalarda bulunmak üzere bilirkişiyi duruşmaya çağırabilir.

Bilirkişi hazırladığı raporun altını imzalar ve raporun birer örneği dosyanın taraflarına tebliğ edileceğinden, bir örneği de dosyada kalacağından raporun istendiği dosyadaki taraf sayısından bir fazla örnek çıkararak kendisini görevlendiren mercie raporunu sunar.

Raporu alan merci, istediği incelemelerin tümünün yapılmadığı sonucuna varır ise veya başka bazı hususların da incelenmesi gerektiği kanaatinde ise bilirkişiden ek rapor ister.

Bilirkişinin incelemesini ve raporunu hazırlaması için harcadığı emek ve mesaisine uygun bir ücret takdir edilir ve bu ücret kendisine ödenir. İncelemeyi yapan bilirkişi mahkeme nezdinde görevli uzman ise kendisine ayrıca bir ücret ödenmez. Bilirkişi Adli Tıp Kurumu gibi resmi bilirkişilik kurumunda çalışıyor ise ücret hususu bu kurumun kendi iç düzenlemelerine göre belirlenir.

12- 15 YAŞ GRUBU İÇERİSİNDE BULUNAN ÇOCUKLARIN CEZA SORUMLULUĞUNUN NE ŞEKİLDE TESPİT EDİLECEĞİ KONUSUNDA ÖRNEK YARGITAY KARARLARI

1

“Dosya kapsamına göre, Cumhuriyet Başsavcılığınca, şüpheli hakkında 5237 sayılı Kanun’un 32/1. maddesi uyarınca güvenlik tedbirine hükmolunması konusunda yapılan talep üzerine akıl hastalığının nasıl tespit edileceği hususunun 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 74. maddesinde düzenlendiği, soruşturma sırasında şüphelinin müdafii huzurunda beyanı alınıp ... Hastanesi sağlık kurulu raporu ile yetinildiği, anılan maddedeki usulün uygulanmadığı gerekçesiyle talebin reddine, 5271 sayılı Kanun’un 74. maddesi gereğince ceza muhakemesi işlemleri tamamlandıktan sonra talep halinde konunun yeniden değerlendirileceğinin bilinmesine dair, ... Sulh Ceza Mahkemesince karar verilmiş olup, bu karara karşı yapılan itiraz da reddedilmiş ise de,

Soruşturma evresi sırasında alınan, ... Hastanesi Başhekimliğinin 22.11.2007 tarihli ve 2007/2828 sayılı raporu ile şüphelinin psikotik bozukluk içerisinde olduğu ve işlediği suçta tamamen rahatsızlığının neticesinde meydana getirdiğinden dolayı, 5237 sayılı Kanun’un 32/1. maddesinden yararlanabileceğinin değerlendirilmiş olduğu tespit edilerek yapılan incelemede,

5271 sayılı Kanun’un 74. maddesindeki düzenlemenin madde metninden de anlaşılacağı üzere. soruşturma ve kovuşturma evresinde söz konusu olacağı, somut olayda Cumhuriyet Başsavcılığınca verilen kovuşturmaya yer olmadığına dair karar ile bu evrenin sona ermiş olması karşısında, 5271 sayılı Kanun’un 74. maddesindeki usulün uygulanamayacağı, 5237 sayılı Kanun’un 32. maddesi uyarınca kişi hakkında güvenlik tedbirine hükmolunması gerekeceği cihetle, itirazın kabulü yerine yazılı şekilde reddine karar verilmesinde isabet görülmediğinden bahisle, 5271 sayılı CMK’nun 309. maddesi uyarınca anılan kararın bozulması lüzumu Yüksek Adalet Bakanlığının 22.02.2008 gün ve 11636 sayılı kanun yararına bozma talebine atfen, Yargıtay C.Başsavcılığının 14.03.2008 gün ve 2008/55854 sayılı tebliğnamesi ile daireye ihbar ve dava evrakı tevdi kılınmakla dosya incelenerek gereği düşünüldü:

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 32/1. maddesine göre, akıl hastalığı nedeniyle işlediği fiilin anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili davranışlarını yönlendirme yeteneği önemli derecede azalmış bulunan kişiye ceza verilemez; bu kişiler hakkında güvenlik tedbirine hükmolunur. Hakkında güvenlik tedbirine hükmolunan akıl hastalarının, aynı Yasanın 57/1. maddesi uyarınca yüksek güvenlikli bir sağlık kurumunda koruma ve tedavi altına alınması gerekir. Akıl hastalığının ve bunun kişinin davranışlarını yönlendirme yeteneğine etkisinin saptanması ise psikiyatri biliminin verileri çerçevesinde bilirkişi uzman hekim tarafından belirlenecektir.

Ancak Ceza Muhakemesi Kanunu’nda bu tür raporların hangi hekim ya da kurumlardan alınacağı hususunda bir açıklık olmadığı ve yargılama usulüne ilişkin kurallarda kıyas mümkün bulunduğu için, bu durumda akıl hastalığının saptanmasına dair kurallar öngören diğer yasal düzenlemelerden yararlanılmalıdır. Kişilerin akıl hastalığı nedeniyle kısıtlanması yöntemini düzenleyen Türk Medeni Kanunu’nun 409/2. maddesinde, “akıl hastalığı veya zayıflığı sebebiyle kısıtlamaya ancak resmi sağlık kurulu raporu üzerine karar verilir.” denilmektedir. 10.09.1982 tarih ve 8/5819 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edilen Yataklı

Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliğinin 5. maddesinde sağlık kurumları işlevlerine göre beş gruba ayrılmış, genel dal hastaneleri ile eğitim ve araştırma hastaneleri ayrı birer grup olarak düzenlenmiş, 22 ve devamı maddelerinde ise, sağlık kurullarının oluşumu kurala bağlanmıştır. Bir başka yasal düzenleme de, infaz sırasında akıl hastalığına tutulan hükümlülerle ilgili infazın geri bırakılması koşul ve yöntemlerini düzenleyen 5275 sayılı CGTİK'nın 16. maddesinde yer almıştır. Buna göre, infazın geri bırakılması kararı ancak Adli Tıp Kurumunca düzenlenen veya Adalet Bakanlığınca belirlenen tam teşekküllü hastanelerin sağlık kurullarınca düzenlenip Adli Tıp Kurumunca onaylanan raporlar üzerine verilebilecektir.

Dolayısıyla, şüpheli veya sanığın akıl hastası olup olmadığı, belirtilen sağlık kurumlarından herhangi birinden alınacak sağlık kurulu raporu ile saptanabilir.

Kişinin akıl hastası olup olmadığının sağlık kuruluşlarınca saptanması işlemi sırasında gözlem altına alınması da zorunlu değildir. CMK'nın 74. maddesinde düzenlenen ve özgürlüğü kısıtlayan bir işlem olan gözlem altına alma, ancak bilirkişinin uygun görüşü doğrultusunda ve gerektiğinde başvurulabilecek bir kontrol yöntemidir.

Öte yandan, soruşturma sırasında şüphelinin kusur yeteneği ve ceza sorumluluğu bulunmadığını saptayan Cumhuriyet savcısı şüpheli hakkında CMK'nun 171. maddesine göre kovuşturmayaya yer olmadığına karar verebilecek, ayrıca şüpheli hakkında koruma ve tedavi kararı verilmesi bakımından sulh ceza hâkimliğine de başvurabilecektir.

Aklıl hastaları hakkındaki güvenlik tedbiri yargılamasının nasıl yürütüleceği hususunda Ceza Muhakemesi Kanunu'nda açık bir hüküm bulunmamasıyla birlikte, bu yargılamada fiilin akıl hastası fail tarafından işlenip işlenmediği, yasada öngörülen suç tiplerinden birine uyup uyumadığı, ayrıca kişinin kusur yeteneği ve sorumluluğunun bulunup bulunmadığı gibi hususların çözüme kavuşturulması gerekeceğinden, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun yargılamaya ilişkin hükümlerinin gerekli görüldüğü ölçüde uygulanması da zorunludur.

Başvuruya konu olayda, Hastanesi Başhekimliğinin 22.11.2007 tarihli ve 2007/2828 sayılı sağlık kurulu raporunda; şüpheliye "psikotik bozukluk" tanısı konulmuş ve "işlediği suçu tamamen rahatsızlığının neticesinde meydana geldiğinde 5237 sayılı Kanun'un 32/1. maddesinden değerlendirilmesi gerektiği" kanaatine varıldığı bildirilmiştir. Cumhuriyet savcısının, bu rapora dayanarak kovuşturmayaya yer olmadığına karar vermesi ve ardından şüpheli ... hakkında koruma ve tedavi tedbiri kararı verilmesi istemiyle sulh ceza mahkemesine başvurmasında bir isabetsizlik bulunmadığı gibi, adı geçen kurumdan rapor alırken şüphelinin gözlem altına alınması da zorunlu değildir. Kaldı ki, kişinin gözlem altına alınması gerektiğine ilişkin bir uzman hekim görüşü de bulunmamaktadır.

Öte yandan, güvenlik tedbiri istemini inceleyip karara bağlayacak olan mahkemenin gerektiğinde yeniden başka kurumlardan rapor aldırmasına da hukuken olanak bulunduğu dikkate alındığında, istemi çözüme bağlamak yerine, evrakın işlem yapılmaksızın Cumhuriyet Savcılığına iadesi ile kişinin gözlem altına alınıp yeniden rapor aldırılması yolundaki karar ve uygulaması da isabetsiz görülmüştür.

Kanun yararına bozma talebine atfen düzenlenen tebliğnamedeki bozma isteği incelenen dosya kapsamına nazaran yerinde görüldüğünden, Trabzon 1. Ağır Ceza Mahkemesinin 27.12.2007 tarih ve 2007/740 Değişik İş sayılı kararının CMK'nın 309. maddesi uyarınca BOZULMASINA, müteakip işlemlerin mahallinde yapılmasına, dosyanın gereği için Yargıtay C. Başsavcılığına TEVDİİNE, 30.12.2008 gününde oybirliğiyle karar verildi." **Yargıtay 9. Ceza Dairesi 30.12.2008 günlü 2008/6230-2009/1 sayılı kararı**

2

“CMK.nun 236/3. maddesine aykırı olarak, mağdure çocukların dinlenmeleri sırasında psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişinin bulundurulması gerektiğinin gözetilmemesi,” **Yargıtay 5. Ceza Dairesi 13.02.2008 günlü 2005/15470-2008/873 sayılı kararı**

3

“CMK.nun 236/3. maddesi açık hükmü nedeniyle mağdur çocukların tanık olarak dinlenmesi sırasında psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişinin bulundurulması ve bu kişinin mağdurun beyanlarına ilişkin görüşü de alınarak sonuca varılması gerekli ise de; aynı maddenin 2. fıkrasında her dinlemede psikolojisi daha da bozulacağından zorunluluk arz eden haller hariç mağdur çocukların bu suça ilişkin soruşturma veya kovuşturmada tanık olarak bir defa dinlenebileceğinin öngörülmesi, mağdurun anlatımlarını destekleyen tanık beyanları ile “...mağdurun ifadelerine ana hatlarıyla ve diğer delillerle desteklediği takdirde itibar edilmemesi için tıbbi bir neden bulunmadığını” belirten Adli Tıp 6. İhtisas Kurulu’nun 18.12.2008 gün ve 3684 sayılı raporu birlikte değerlendirildiğinde; mağdur çocuğun beyanının, tek başına hükme esas alınmamış olması karşısında ikinci kez dinlenmesinde zorunluluk bulunmadığından tebliğnamedeki bu yöndeki görüşe iştirak edilmemiştir.” **Yargıtay 5. Ceza Dairesi 20.05.2008 günlü 2007/11696-2008/4617 sayılı kararı**

4

“Mağdurenin babasının 17.4.2007 günlü jandarmadaki “kızımın akli dengesi de tam olarak yerinde değildir” ve 16.5.2007 tarihli savcılıktaki “kızımın akli dengesinde problemler vardır” şeklindeki beyanları gözetilerek, mağdurenin Adli Tıp Kurumuna sevki sağlanıp suç tarihinde mağdurenin akıl hastası olup olmadığının saptanıp, akıl hastası ise, maruz kaldığı iddia edilen nitelikli cinsel istismar eylemine mukavemete muktedir bulunup bulunmadığı, eylemin ahlaki redaetini idrak edip edemeyeceği, fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayma yeteneğinin gelişip gelişmediği, hastalığının hekim olmayanlarca anlaşılıp anlaşılmayacağı ve mağdurenin verdiği ve vereceği ifadelerine itibar edilip edilmeyeceği ile yaşın suç niteliğine etkisi bakımından 1.10.1991 tarihli olarak kayıtlı olan mağdurenin nüfusa 6.7.1994 tarihinde tescil edilmiş olduğu dikkate alınarak doğum tutanağı getirtilip resmi bir kurumda doğmadığının anlaşılması halinde yaşının tespitine esas film ve grafileri çektilirip sağlık kurulundan rapor ve gerektiğinde Adli Tıp Kurumundan da mütalaa alınarak yaşının bilimsel biçimde saptanmasından sonra sanığın hukuki durumunun tayin ve taktiri gerektiğinin düşünülmemesi,” **Yargıtay 5. Ceza Dairesi 24.07.2008 günlü 2008/6892-7657 sayılı karar**

6

“Sanık müdafii mağdurda şizofreni hastalığı bulunduğu ve ifadelerine itibar edilmemesi yönündeki savunma ve temyizi ile yargılama aşamasında tanık sıfatıyla dinlenen ve aynı zamanda mağduru tedavi eden ... hastanesi hekimi ...’nin beyanları dikkate alınarak, söz konusu hastalığın maruz kaldığı fiile mukavemet etmesini engelleyecek mahiyette akıl hastalığı olup olmadığı, bu durumun hekim olmayanlarca da anlaşılıp anlaşılamayacağı ve vereceği ifadelerine itibar edilip edilemeyeceği ile fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayma

yeteneğinin bulunup bulunmadığı hususlarında tedavi gördüğü ... Hastahanesinden de evrakları araştırılıp celp edilerek Adli Tıp Kurumu ilgili İhtisas Kurulundan açıklayıcı rapor alınarak sonucuna göre sanığın hukuki durumunun tayin ve takdiri gerekirken eksik incelemeyle yazılı şekilde hüküm kurulması," **Yargıtay 5. Ceza Dairesi 28.10.2008 günlü 2008/9008-8971 sayılı kararı**

7

"5237 Sayılı TCK.nun 103/6. maddesi kapsamında mağdurenin beden veya ruh sağlığının bozulup bozulmadığı hususunda Adli Tıp Kurumunun ilgili İhtisas Dairesinden görüş alınmadan, mağdurenin sırf kızlığının bozulması nedeniyle beden sağlığının bozulduğundan bahisle tayin olunan cezanın artırılması ayrıca uygulama maddesinin 103/6 yerine, 102/5 yazılmak suretiyle hüküm kurulması," **Yargıtay 5. Ceza Dairesi 10.06.2008 günlü 2008/7304-6119 sayılı kararı**

8

"Fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurup onbeş yaşını doldurmamış olan sanığın üzerine atılı mala zarar verme suçu ile ilgili olarak işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve yönlendirme yeteneğinin bulunup bulunmadığı konusunda rapor alınması gerekirken dava konusu edilmeyen hakaret suçu yönünden alınan rapora dayanılarak eksik soruşturma ile yazılı şekilde hüküm tesisi," **Yargıtay 9. Ceza Dairesi 01.07.2008 günlü 2008/8526-8522 sayılı kararı**

9

"12 yaşını doldurup 15 yaşını doldurmamış olan sanığın, suç tarihinde 5237 sayılı TCK. nun 31/2. madde ve fıkrası kapsamında korku, kaygı veya panik yaratabilecek tarzda silahla ateş etme suçunun hukuki anlam ve sonuçlarını algılama veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişip gelişmediği hususunda ceza sorumluluğunu kaldıracak bir durumunun bulunup bulunmadığının uzman bilirkişiden alınacak rapor ile saptanıp, sonucuna göre sanığın hukuki durumunun tayin ve takdiri gerekirken, nöroloji uzmanının meskun mahalde silah atma suçundan farik ve mümeyyiz olduğunu belirtir raporuna dayanılarak yazılı biçimde eksik soruşturmaya hüküm kurulması," **Yargıtay 8. Ceza Dairesi 29.01.2008 günlü 2006/9207-2008/624 sayılı kararı**

10

"17.03.1991 doğumlu olup, suç tarihinde 15 yaşını bitirmemiş olan sanığın, 5237 sayılı TCY'nın 31/2 ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 11. maddesi uyarınca, 03.10.2005 tarihinde işlediği hırsızlık suçunun hukuksal anlam ve sonuçlarını algılayabilme ve davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişip gelişmediğine ilişkin rapor alınmadan, 19.03.2005 tarihinde işlenen otdan hırsızlık suçuna ilişkin rapor ile yetinilerek, duruşmaya devamla yazılı biçimde karar verilmesi," **Yargıtay 6. Ceza Dairesinin 24.12.2008 günlü 2007/9239-2008/24329 sayılı kararı**

11

"Sanık hakkında yağma suçundan dava açılıp yargılandığı ve anılan suç nedeniyle hükümlülük kararı verildiği halde, hırsızlık eyleminin hukuki anlam ve sonuçlarını kavrayabilme ve

davranışlarını yönlendirebilme yeteneğine ilişkin doktor raporuna dayanılarak hüküm kurulması,” **Yargıtay 6. Ceza Dairesinin 16.10.2008 günlü 2007/3377-2008/17048 sayılı kararı**

12

“Suç tarihinde 12-15 yaş grubunda olan sanık hakkında adam öldürmeye teşebbüs suçunun hukuki anlam ve sonuçlarını algılayıp algılamadığı veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişip gelişmediği hususunda rapor alınmadan, müessir fiil suçunun farik ve mümeyyizi olduğuna dair rapor ile yetinilerek eksik soruşturma ile karar verilmesi,” **Yargıtay 1. Ceza Dairesi 09.02.2009 günlü, 2009/537-469 sayılı kararı**

13

“Yüklenilen suçları işlediği sırada onbeş yaşını doldurmamış olan sanığın işlediği fiillerin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayıp algılamadığı veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişip gelişmediği uzman doktor raporuyla tesbit edilmeden yazılı şekilde hüküm kurulması,” **Yargıtay 5. Ceza Dairesi 17.04.2008 günlü 2008/3472-3544 sayılı kararı,**

14

“Sanıklara yüklenilen zorla kaçırıp alıkoymak (kişiyi hürriyetinden yoksun kılma) suçuyla ilgili fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin var olup olmadığına dair uzman hekim raporu alınmadan fiili livata (cinsel saldırı) suçundan alınan raporla yetinerek hüküm kurulması,” **Yargıtay 5. Ceza Dairesi 12.07.2007 günlü 2007/5568-6140 sayılı kararı,**

15

“Sanığın suç tarihinde, kişiyi hürriyetinden yoksun kılma ve nitelikli cinsel istismar suçlarının hukuki anlam ve sonuçlarını algılama, bu fiillerle ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin bulunup bulunmadığı araştırılmadan cinsel istismar suçunun farik ve mümeyyizi olduğunu bildiren Adli Tıp Kurumu ... Şube Müdürlüğünün 01.09.2005 tarih ve 2005/4299 sayılı raporuyla yetinilerek yazılı şekilde hüküm kurulması,” **Yargıtay 5. Ceza Dairesi 11.10.2006 günlü 2006/7943-7865 sayılı kararı,**

16

“Fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmuş olup onbeş yaşını doldurmamış bulunan sanığın, fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayıp algılamayacağı veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin gelişip gelişmediği hususunda rapor alınarak sonucuna göre sanığın hukuki durumunun tayini ve takdiri yerine eksik araştırma ve inceleme sonucu yazılı şekilde karar verilmesi,” **Yargıtay 2. Ceza Dairesi 21.10.2008 günlü 2008/12710-16443 sayılı kararı**

17

“...Genel Kurul’ca yapılan değerlendirmede;

A-Olayın başlama, gelişme ve sonuçlanma biçiminin özetlenen tarzda olduğu, bu konuda gerek Yerel Mahkeme gerek Özel Daire ve gerekse Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı arasında bir çelişkinin bulunmadığı, esasen dosyadaki bilgi ve belgeler itibarıyla bu kabulde isabet bulunduğunun da netlik kazandığı,

B-İtiraz yazısında da belirtilen hususla ilgili olarak ise;

Alınan ekspertiz raporlarından suça konu bıçağın sustalı bıçak olduğunun ve 6136 sayılı Yasa kapsamına girdiğinin belirlendiği,

Sanığın 6136 sayılı Yasaya aykırı davranmak suçuyla aynı tarihte ve daha önce işlediği toplam 3 hırsızlık suçu bakımından psikiyatri uzmanından farik ve mümeyyizlik raporu alınırken, 6136 sayılı Yasaya aykırı davranmak suçu yönünden herhangi bir rapor alınmadığı,

Bununla birlikte;

5237 sayılı Yasanın 31/2. maddesine göre; suç tarihinde 12-15 yaş grubunda olan sanıklar hakkında; "işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin" bulunup bulunmadığına ilişkin rapor alınmasının zorunlu olduğu,

Alınacak raporda; sanığın işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin bulunmadığının belirtilmesi halinde ise; sanık hakkında artık bir cezaya hükmedilemeyeceği ve aynı Yasanın 31/1. maddesine göre sadece çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabileceği,

Bunun sonucu olarak ta; ancak hapis veya para cezasına hükmedilmesi halinde uygulanma olasılığı bulunan "hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına" karar verilemeyeceği,

Buna karşılık;

Gerek Adalet Bakanı'nın yasa yararına bozma isteminin, gerekse Özel Daire bozma kararının, "hapis cezasının 2 yıl süre ile erkek yetiştirme yurdunda kalmaya devam etme tedbirine çevrilmesinin yasal olmadığına" ve "tedbire çevrilen hapis cezaları ile para cezalarının ertelenemeyeceğine" yönelik olduğu,

Oysa incelenen dosyada Yerel Mahkemece 6136 sayılı Yasaya aykırı davranmak suçundan karar verilirken; 5237 sayılı Yasanın 31/2. maddesindeki emredici hükme rağmen; suç tarihinde 14 yaşında olduğu anlaşılan sanık hakkında, bu suçla ilgili olmak üzere "işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin" bulunup bulunmadığına ilişkin herhangi bir raporun aldirılmadığı,

Ne var ki; hukuka açıkça aykırı olan bu hususun yasa yararına bozma istemine de konu edilmediği, Görüş ve kanaati benimsenmekle;" **Yargıtay Ceza Genel Kurulu 27.03.2007 günlü, 2007/7-73-76 sayılı kararı**

18

"Suç tarihi itibarıyla 12 yaşını tamamlayıp 15 yaşını bitirmeyen, işlediği suçun anlam ve sonuçlarını anlayabilecek durumda olduğu uzman doktor raporu ile belirlenen ve sabıkası da bulunmayan suça sürüklenen çocuk (sanık) ... hakkında silahla kasten yaralama suçundan hükmolunan cezanın 5237 sayılı TCK.nun 50/3. maddesi yollamasıyla 50/1. maddesindeki seçenek yaptırımlardan birine çevrilmesi zorunluluğunun gözetilmemesi;" **Yargıtay 2. Ceza Dairesi 10.04.2008 günlü 2008/872-6914 sayılı kararı**

19

"Sanığın suç tarihi itibarıyla, çocuğun basit cinsel istismarı ve kişiyi hürriyetinden yoksun kılma suçları bakımından işlediği iddia olunan fiillerin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama veya bu fiillerle ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin bulunup bulunmadığına ilişkin herhangi bir raporun alınmadığına ilişkin olarak;

ğının saptanmasından sonra hukuki durumunun tayin ve takdiri gerekirken eksik inceleme ile yazılı şekilde hüküm kurulması," **Yargıtay 5. Ceza Dairesinin 18.06.2008 günlü 2006/6455-2008/6605 sayılı kararı**

20

"1.1.1991 doğumlu olan sanık'nın 6136 sayılı Yasaya aykırılık suçu ile aynı tarihte ve daha önce işlediği toplam üç adet hırsızlık suçu bakımından işlediği suçların farik mümeyyizi olup olmadığına dair psikiyatri uzmanından alınan raporda, 6136 sayılı Yasaya aykırılık suçuna ilişkin olarak görüşe yer verilmediği,

5237 sayılı TCK'nun 31/2. maddesine göre, suç tarihinde 12-15 yaş grubunda olan sanıklar hakkında" işlediği fiilin anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin" bulunup bulunmadığına ilişkin rapor alınmasının zorunlu olduğu,

Alınacak raporda, sanığın işlediği fiilin anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin bulunmadığının belirtilmesi halinde ise, sanık hakkında artık bir cezaya hükmedilemeyeceği ve aynı yasanın 31/1. maddesine göre sadece çocuklara özgü güvenlik tedbiri uygulanabileceği, bu durumda ancak hapis veya para cezasına hükmedilmesi halinde uygulanma olasılığı bulunan" hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına" karar verilemeyeceği gözönünde bulundurulduğunda, suç tarihinde 14 yaşında bulunan sanık hakkında 5237 sayılı TCK'nun 31/2. maddesinin emredici hükmü gereğinin yerine getirilmemesi,

Usul ve Yasaya aykırı olup Adalet Bakanlığının kanun yararına bozma istemine dayanan Yargıtay C.Başsavcılığının ihbarname içeriği bu itibarla yerinde görüldüğünden Konya 4. Asliye Ceza Mahkemesinin 14.6.2006 gün ve 2005/914 esas 2006/68 sayılı kararına vaki itirazın kabulü yerine reddine ilişkin Konya 3. Ağır Ceza Mahkemesinin 14.7.2006 tarih ve değişik işler 280 sayılı kararının CMK'nun 309/4 maddesi uyarınca (BOZULMASINA), müteakip işlemlerin mahallinde icrasına, dosyanın mahalline gönderilmesi bakımından Yargıtay C.Başsavcılığına tevdiine, 12.5.2008 gününde oybirliği ile karar verildi." **Yargıtay 8. Ceza Dairesinin 12.05.2008 günlü, 2008/1040-5417 sayılı kararı,**

21

"Tüm dosya kapsamına göre 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 31/2. maddesinde 12 yaşını doldurmuş olup da 15 yaşını doldurmamış çocuklarda, işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiilde davranışlarını yönlendirme yeteneğinin arandığı, anılan maddenin gerekçesinde de "bu grup yaş küçüklerin ceza sorumluluğunun olup olmadığı çocuk hâkimi tarafından tespit edilir ve bu belirlemeden önce küçüğün içinde bulunduğu aile koşulları, sosyal ve ekonomik koşullar ile psikolojik ve eğitim durumu hakkında uzman kişilerce rapor tanzim edilmesi hâkim tarafından istenir." denmesi, yine 5395 sayılı Kanun'un 35/1. maddesine göre sosyal inceleme raporunun alınması Cumhuriyet Savcısının takdirine bırakılmış olduğu gözetilmeksizin itirazın kabulü yerine, reddine karar verilmesinde isabet görülmemiş olduğundan bahisle 5271 sayılı CMK.nun 309.maddesi uyarınca anılan kararın bozulması" Dairemizden istenilmiştir.

Kanun yararına bozma istemine dayanan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının ihbar yazısı, incelenen dosya içeriğine göre yerinde görüldüğünden kabulü ile hırsızlık ve zarar verme suçlarından sanık ... ve ... hakkında ... Çocuk Ağır Ceza Mahkemesinden verilip kesinleşen 25.4.2006 gün ve 2006/56 değişik iş sayılı kararın 5271 sayılı CMY.nın 309. maddesi ge-

reğince BOZULMASINA, 05/04/2007 tarihinde oybirliğiyle karar verildi.” **Yargıtay 6.Ceza Dairesi 05.04.2007 günlü, 2006/14850-2007/4190 sayılı kararı**

22

“İncelenen dosyada sanığın nüfus kaydına göre suç tarihinde 12 yaşını doldurduğu, ancak soruşturma evresinde Devlet hastanesinden alınan 1.8.2006 tarihli sağlık kurulu raporunda sanığın fiziksel görünüm ve kemik yapısına göre 19 yaş ile uyumlu bulunduğu belirtildiği ve mahkemece sanığın açtığı yaş düzeltme davasının sonuçlanmasının izlenmesine karşın, açılan davanın takipsiz bırakılması sonucunda açılmamış sayılmasına karar verildiğinin anlaşılması karşısında, sanığın yaşıyla ilgili bu uyumsuzluğun ön sorun kabul edilerek çözümlenmesi ve suç tarihindeki gerçek yaşı saptanarak sonucuna göre hüküm kurulması gerektiğinin gözetilmediği ve mevcut kayıtlara göre hüküm kurulmasına rağmen, TCY’nın 31/2. maddesi uyarınca sanığın işlediği fiilin anlam ve sonuçlarını algılayıp algılayamadığı veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişip gelişmediği incelenerek, ceza sorumluluğunun bulunmaması durumunda CYY’nın 223/3. maddesi uyarınca ceza verilmesine yer olmadığına karar verilmesi, aksi durumda ise 5395 sayılı Çocuk Koruma Yasasının 23. maddesinin uygulanıp uygulanmayacağı tartışılması gerekirken, açıklanan yasal gereklere uyulmadan hüküm kurulması hukuka aykırı olduğundan, tebliğname-deki bozma düşüncesi yerinde görülerek, 5271 sayılı CYY’nın 309/4-a maddesi uyarınca Tutak Sulh Ceza Mahkemesinin 11.4.2007 tarihli ve 2006/52 esas, 2007/47 sayılı kararının YASA YARARINA BOZULMASINA, bozma doğrultusunda yargılama yapılarak karar verilmek üzere müteakip işlemlerin mahkemesince yerine getirilmesine, 27.2.2008 tarihinde oybirliğiyle karar verildi.” **Yargıtay 4. Ceza Dairesi 27.02.2008 günlü 2007/11629-2008/1919 sayılı kararı**

23

“Sanığın 15 yaşından küçük olduğu, 5237 sayılı TCK.nun 31.maddesine göre yüklenen suçun anlam ve sonuçlarını kavrayabilecek durumda olup olmadığı konusunda alınan 06.10.2005 tarihli uzman raporunda, öldürme suçunun ağırlaşmış halinin belirtilmemiş olması karşısında, raporun yetersiz kaldığı ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 35.maddesi uyarınca sanığın sosyal yaşamı hakkında sosyal çalışma uzmanından rapor alınıp mahkemece işlediği suçun anlam ve sonuçlarını algılayabilecek gelişim içinde bulunup bulunmadığı bizzat değerlendirilmeden yazılı şekilde hüküm kurulması,” **Yargıtay 1. Ceza Dairesi 08.05.2008 günlü 2007/3514-2008/3858 sayılı kararı**

24

“5237 Sayılı TCK.nun 31. maddesinin 2. fıkrasına göre, fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmuş olup da onbeş yaşını doldurmamış çocuğun işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin olup olmadığı hususunda uzman bilirkişiden rapor alınması ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun 35. maddesine göre, sosyal inceleme yaptırılması ve bu raporlardaki gözlem, tespit ve değerlendirmeler göz önünde bulundurularak çocuğun ceza sorumluluğunun bulunup bulunmadığı hususunun belirlenmesi gerekirken eksik kovuşturma ve yetersiz gerekçe ile yazılı şekilde mahkumiyet hükmü kurulması,” **Yargıtay 2. Ceza Dairesi 15.12.2008 günlü, 2008/12709-21451 sayılı kararı**

İKİNCİ BÖLÜM:**ÇOCUKLARIN CEZA SORUMLULUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİNDE
SOSYAL İNCELEME RAPORLARININ YERİ****Giriş**

Çocuk adalet sisteminde SİR'lerin temel işlevi, suça sürüklenen çocukların ileride sağlıklı ve üretken bir yaşam sürmelerine yönelik olarak biyopsikososyal gelişimlerine en uygun kararların alınmasında adalet sistemine yardımcı olmaktır.

Bu el kitabında, çocukların ceza sorumluluğunun değerlendirilmesi bağlamında SİR'lerin felsefi ve kuramsal temellerini yansıtacak bir değerlendirme yapılması uygun görülmüştür. Bu noktadan hareketle ilk olarak çocuk adalet sistemindeki yaklaşımlar ile SİR'ler arasındaki bağlantılar ele alınmakta, daha sonra raporların kuramsal temelleri üzerinde durulmaktadır. SİR'lerin kuramsal temelleri gözden geçirilirken ceza sorumluluğuna ilişkin açıklamaya yer verilmektedir. Son bölümde model SİR formatının içerik ve biçimi ayrıntılarıyla gözden geçirilmektedir.

I. Sosyal İnceleme Raporunun Kuramsal Temeli

Çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarına işaret eden Çocuk Haklarına Dair Sözleşme tüm çocuklar için sosyal adaleti hedeflemektedir. Suça sürüklenen çocuklar açısından bu hedefin gerçekleştirilmesindeki en önemli araçlardan biri de SİR'lerdir. SİR'ler "çocukların suça sürüklenme nedenlerini ortaya koyarak gereksinim duydukları müdahaleyi öneren sosyolegal belgeler" olarak tanımlanmaktadır.

SİR'de hareket noktası "suça sürüklenmiş çocuk"tur. Ancak çocuk suçluluğunun çok etmenli doğası da göz önüne alındığında, SİR'de sadece "çocuk" değil, "çevresi içinde çocuk" incelenmeye esas kabul edilmelidir. Böyle bir kabul, SİR'lerin hazırlanmasında sistem kuramı ve ekolojik görüşün temel alınmasını gerekli kılmaktadır.

Sistem kuramı ve ekolojik görüş, bir toplumsal sorunun tüm öğelerini değerlendirmeye olanak tanıyan bütünsel ve dinamik bir kavram çerçevesi sunar. Bu çerçevede toplumsal sorunu ortaya çıkaran toplumsal sistemler arasındaki "etkileşim", gerek sorunun değerlendirilmesi, gerekse soruna müdahale açısından anahtar kavramlardan biridir.

Sistem kuramı ve ekolojik görüş birey ve çevresi arasındaki etkileşimi temel aldığından yaşam sorunlarının da bireyin çevresiyle etkileşiminden ortaya çıktığını savunur. Bu bakış açısıyla suç, çocuğun "hastalığı" veya "bireysel hatası" olarak değerlendirilemez. Suç örneğin mahalle, aile, okul, arkadaşlık gibi çeşitli düzeylerdeki sistemlerden oluşan bir toplumsal bağlamda, çocukla sistemlerin etkileşiminden kaynaklanan bir olgu olarak ele alınır. Bu nedenle çocuğun durumuyla ilgili müdahale sadece bireysel değil, örgütsel ve sistemsel düzeyde de gerçekleştirilmelidir. Sistem kuramı ve ekolojik görüş bu çok yönlü değerlendirme ve müdahaleyi olanaklı kılacak bir yaklaşım biçimi ortaya koymaktadır. Bazı yazarlar sistem kuramı ve ekolojik görüşün birleştirilmesiyle oluşturulan ekosistem yaklaşımında, değerlendirme ve müdahalenin, birbirleriyle iç içe bağlantılı olan makro, mezo ve mikro düzeydeki sistemleri kapsamaması gerektiğini belirtmektedir.

Suçta sürüklenen çocuğun çevresi içinde değerlendirilmesi ve müdahale önerisinin hazırlanmasında sosyoloji, ekonomi, psikoloji, biyoloji, antropoloji gibi disiplinlerden de yarar-

lanılır. Böylece SİR'in kuramsal temelinin sistem kuramı, ekolojik görüş veya ekosistem yaklaşımı rehberliğinde, diğer disiplinlerden de alıntılarla eklektik bir yapı içerdiği ileri sürülebilir. Söz konusu kuramsal yapı, sosyal çalışma görevlilerinin suça sürüklenen çocuklara ilişkin SİR hazırlama yükümlülüğünü yerine getirme sürecinde bilgi temelini oluşturur. Sistem kuramı ve ekolojik görüşe dayalı "bütüncül (generalist) müdahale modeli" ise, SİR hazırlığında doğrudan bir rehberdir ve SİR'in kuramsal temelinde katkıda bulunur.

Bu bölümde ilk olarak "Sosyal İnceleme Raporunda İçerik ve Biçim" konusu ele alınmakta, SİR hazırlama sürecinin adımları ve sosyal çalışma görevlilerinin bu süreçteki sorumlulukları ise "Sosyal İnceleme Raporunun Kuramsal Temelinde Bütüncül Müdahale Modelinin Yeri" başlıklı altbölümde açıklanmaktadır.

I.1. Sosyal İnceleme Raporunda İçerik ve Biçim⁷

Çocuk adalet sisteminde suça sürüklenen çocuklar için hazırlanan SİR'de üç bölüm bulunur. Bunlar "Formel Bilgiler", "Değerlendirme" ve "Müdahale" bölümleridir.

"Formel Bilgiler" bölümü SİR'in en başında yer alır ve üç altbölümden oluşur. Bunlar **(1)** raporun yasal dayanağı; **(2)** kimlik bilgileri; **(3)** kullanılan kaynaklar ve bilgi toplama yolları başlıklarını taşır. SİR'in içeriğindeki "Değerlendirme" ve "Müdahale" bölümlerine ilişkin çerçeve aynı zamanda "Kullanılan Kaynaklar ve Bilgi Toplama Yolları" altbölümüne de ışık tutacağından bu konu, sözü edilen bölümlerden sonra ele alınacaktır.

SİR'in esas gövdesi birbirini izleyen "Değerlendirme" ve "Müdahale" ana bölümlerinden oluşur. "Müdahale" "Değerlendirme"yi temel alacağından, "Değerlendirme" SİR'de birincil ağırlık taşıyan bir bölüm olarak görülebilir. Ancak bu bölümün amacı yeterli bir müdahale planı ve öneriye zemin hazırlamak olduğundan, SİR'de sadece "Değerlendirme" bölümünün yer alması, ya da ayrıntısız bir "Müdahale" bölümü ile yetinilmesi, hangi çocuk adalet sisteminde olursa olsun, SİR'in "çocuğun yararı" ilkesi çerçevesindeki işlevine ters düşer. Başka bir deyişle SİR'de geçmiş ("Değerlendirme" bölümü), geleceğe ("Müdahale" bölümüne) ışık tutabildiği ölçüde işlevsel olacaktır. Bir SİR, geçmişini içermekle birlikte "çocuğun yararı" açısından onun geleceğini de düzenleyebilecek bir içeriğe sahip olmalıdır. "Çocuk odaklı" bir adalet sistemi olmak bunu gerektirir.

I.1.1. Sosyal İnceleme Raporunda "Değerlendirme" Bölümü

SİR'in "Değerlendirme" bölümünde çocuğun suç işlemesiyle bağlantılı tüm bilgiler kapsanır. Bu bölümde (1) suça ilişkin bilgiler; (2) bireysel özelliklere ilişkin bilgiler; (3) çevre (toplumsal yapı, kültür) ve aileye ilişkin bilgiler; (4) okul, iş, arkadaş grubu ve boş zamanları değerlendirmeye ilişkin bilgiler; (5) "suçun ortaya çıkışı" ve "suçun denetlenmesi"ne ilişkin sonuç-değerlendirme altbölümleri bulunur.

"Değerlendirme" bölümünde yer alan tüm bilgilerin çocuğun işlediği suçla bağlantılı bir biçimde verilmesi gerekir. SİR'de suça sürüklenen çocuğa ilişkin toplumsal ve bireysel içeriğin suçtan bağımsız olarak yazılması ya da suçla ilgili bilgilerin göz ardı edilmesi SİR'i işlevsizleştirir. Sosyal çalışma görevlisinin, suçu "bireyin toplumsal bağlamı" içinde görmesi ve değerlendirmesi gerekir.

⁷ Bu bölümün yazılmasında Uluğtekin, S. Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları (İkinci Baskı) Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, 2004, ss.107-115'ten yararlanılmıştır.

“Değerlendirme”nin ilk dört altbölümündeki bilgiler son altbölümde gözden geçirilir. Burada “suçun ortaya çıkışı” ve “suçun denetlenmesi” başlıkları altında iki sonuç-değerlendirme yapılması gerekir:

Suçun ortaya çıkışına ilişkin sonuç-değerlendirmede sosyal çalışma görevlisi çocuğun suça yönelmesindeki nedenlerin bir yorumunu yapar. Bu yorumda “yapı, kültür, biyografi” üçlü kavramından yararlanır⁸. Üçlü kavram, suçun “bireyin toplumsal bağlamı” içinde görülmesine açılım sağlar. “Yapı” temel sosyoekonomik etmenler olup çocuğun sahip olduğu fırsat ve olanakları belirler. Bu çerçevede toplumsal ekonomik yapının özellikleri ve sorunlarını da belirtmek önemlidir. “Kültür” çocuğun kimliğinin temel öğelerinden biridir; çocuğu çevreleyen kültürel değerler ve içinde yaşanılan mahalle, etnik grup, aile ve arkadaş grubu tarafından benimsenmiş olan yaşam biçimidir. “Biyografi” ise bu öğelerin belirlediği ortamda çocuğun suça ilgili deneyimi yaşamasına neden olan bireysel özellikleri anlamına gelir. Böylece çocuk ve suç arasındaki ilişkileri değerlendirmede toplumsal yapı, kültürel değerler ve bireysel yön bütünlük içinde ele alınmış olur. Bu bütünlük içinde çocuğun ceza sorumluluğunu etkileyen sosyoduygusal ve bilişsel kontrol alanındaki olgunlaşmamışlık göstergeleri, toplanan bilgilerle de ilişkilendirilerek mahkemenin çocuğun ceza sorumluluğunu takdir etmesinde yardımcı olacak şekilde açıklanır.

Toplanan bilgiler yukarıdaki çerçevede değerlendirildikten sonra, bir de “suçun denetlenmesi”ne ilişkin değerlendirme yapılır. Suçun denetlenmesine ilişkin sonuç-değerlendirme, suça sürüklenmiş çocuğun geleceğine ilişkin yapılması gerekli müdahaleye yol gösterir. Bu değerlendirmede “risk, gereksinme, kaynak” üçlü kavramından yararlanır⁹. “Risk” suçun ortaya çıkardığı zarar ile çocuğun gelecekte yeniden suç işlemesine yol açabilecek koşulların açıklanmasıdır. “Suçun ortaya çıkışı”na ilişkin bir önceki değerlendirme, çocuğun içinde bulunduğu riske ilişkin ipuçları verebilir. Dikkat edilmesi gereken nokta, çocuğun damgalanmasına neden olmaktan kaçınmaktır. Burada amaç suçu ortaya çıkaran koşulları açıklayarak, müdahaleye ilişkin önerinin dayanaklarını göstermektir. Bu nedenle risk durumunun değerlendirilmesinde soyut bir suç işleme riskinden söz edilmemeli, çocuğu gelecekte yeniden suça yönlendirebilecek ve değişmesi gereken koşullar ortaya konulmalıdır.

“Gereksinim”, yukarıda sözü edilen koşullar dikkate alınarak çocuğun bireysel, kültürel ve toplumsal açıdan gelişimini sürdürebilmesi için gereksindiği şeylerin ortaya konmasıdır. Burada da “Değerlendirme” bölümünün ilk dört başlığında derlenen bilgiler ve suçun ortaya çıkışına ilişkin sonuç-değerlendirmeden yararlanır. Çocuğun gereksinimlerini anlamak bu aşamada çok önemlidir. SİR’de bu gereksinimler ve karşılanma yolları ne denli iyi açıklanırsa, çocuğun yüksek yararı mahkeme kararında o kadar dikkate alınmış olur.

“Kaynaklar”, suça yönelmiş çocuğun gereksinimleri göz önüne alınarak ortaya konulan olanaklardır. Bu olanaklar, çocuğa ilişkin kaynaklar ve toplumdaki kaynaklar olmak üzere iki grupta ele alınabilir. Çocuğun olumlu özellikleri (güçleri), ona destek olabilecek aile, akraba ve arkadaşlar birinci grup; yerel, ulusal ve uluslar arası düzeydeki kamu kuruluşları, gönüllü grup ve kuruluşlar ise ikinci grup kaynaklar arasında yer alır. Kaynakların hangilerinden, ne ölçüde ve nasıl yararlanılacağı, çocuğun gereksinimlerine göre belirlenir.

⁸ Critcher, C. “Structures, Cultures and Biographies” , Resistance Through Rituals.(Eds.) S. Hall ve T. Jefferson. London: Hutchinson, 1975. (Aktaran: Pitts, J. Working with Young Offenders. London: MacMillan, 1990, s.57).

⁹ Curnock, K. ve Hardiker, P. Towards Practice Theory. London: Routledge and Kegan Paul, 1979. (Aktaran: Bottoms, A. ve Stelman, A., Social Inquiry Reports. Aldershot: Gower, 1988, s.73).

1.1.2. Sosyal İnceleme Raporunda “Müdahale” Bölümü

“Müdahale” bölümü, çocuk hakkında verilecek karara ilişkin olarak mahkemeye sunulan önerileri kapsar. Müdahale, aynı zamanda, “Değerlendirme” bölümünde özellikle son alt-bölümde yer alan sonuç-değerlendirmelere dayalı olarak geliştirilen bir “planlı değişme süreci”nin de bir adımını oluşturmaktadır¹⁰. Bu nedenle SİR’de, çocukla ilgili önerilerin ortaya konulması, birbirini izleyen üç aşamanın sonunda gerçekleşir:

(1) Birinci aşamada çocuğa özgü bir müdahale planı hazırlanır. “Değerlendirme”ye bağlı olarak değişme sürecine -uygulamaya- yol gösterecek bu planda dört temel sistemin yer alması beklenir. Bunlar “müracaatçı sistemi”; “hedef sistem”; “değişim sorumlusu sistem” ve “eylem sistemi”dir¹¹.

Önce, bu değişmeye yönelik çabadan -müdahaleden- yararlanması umulan “müracaatçı sistemi” belirlenir. Suça sürüklenen çocuk, müracaatçı sisteminde her zaman yer alır. Bazı durumlarda aile ve çocuğu yeterince koruyan toplum da uzun erimde bu müdahaleden yararlanan taraf olur.

Değiştirilme ve etkilenmeye -müdahaleye- gereksinim duyan kişi, grup ve kurumlar “hedef sistem” adını alır. Verilecek karar doğrultusunda etkilenecek ve değiştirilmeye çalışılacak örneğin aile, arkadaş grubu, okul, mahalle ile sağlık, sosyal refah, adalet vb. gibi kurumlar hedef sistem olabilir. Hedef sisteme ilişkin yürütülecek çalışmalar, çocuğun gereksinimleri doğrultusunda, çeşitli müdahale düzeylerinde gerçekleşebilir. Çocuğun kendisi ve ailesindeki değişimleri hedefleyen mikro/mezzo düzeydeki müdahalelerin yanı sıra, iş ortamı ve okulla ilgili olanlar mezzo düzeyde, çocuk adalet sistemi ya da çocuk refahı kurumlarının politika ve program değişmelerini hedef alan müdahaleler makro düzeyde planlanır.

SİR’i hazırlamak ve müdahaleyi gerçekleştirmek için sosyal çalışma görevlilerine yetki veren çocuk mahkemeleri “değişme sorumlusu sistem” olup, görevlendirilenler de “değişme sorumlusu” adını alır.

Değişme sürecinde farklı amaçları gerçekleştirmek ve gerekenleri yapmak üzere sosyal çalışma görevlilerinin birlikte çalışacağı kişi ve kuruluşlar “eylem sistemi”ni oluşturur. Eylem sisteminde, bireylerden uluslar arası örgütlere değin uzanan geniş bir yelpazedeki kişi, grup, topluluk ve örgütler yer alabilir.

(2) İkinci aşamada müdahale planının içeriği doğrultusunda yasalardaki mevcut tedbir ve yaptırımların çocuk üzerindeki olası etkileri incelenir. Bu değerlendirmede, Çocuk Koruma Kanunu’nda belirtilen “koruyucu ve destekleyici tedbirler (güvenlik tedbirleri); Türk Medeni Kanunu’nda öngörülen “yerleştirme, velayetin kaldırılması vb.gibi tedbirler” ile “denetimli serbestlik”; “hükmün açıklanmasının geri bırakılması”; “kamu davasının açılmasının ertelenmesi” ve “uzlaşma” gibi diğer tedbir, yaptırım ve yönlendirme (diversion) seçeneklerinin çocuk üzerindeki etkileri, çocukla ilgili “Değerlendirme” bölümünün sonunda yer alan yorumlara da gönderme yapılarak incelenir. Burada tedbirler oldukça kapsamlı ve nitelik olarak birbirinden farklı olduğundan, her bir tedbirin, çocuğun gereksinimleriyle bağlantısı açısından olası etkisinin değerlendirilmesi gerekir.

¹⁰ Bu konu ayrıntılı olarak “Sosyal İnceleme Raporunun Kuramsal Temelinde Bütüncül (Generalist) Müdahale Modelinin Yeri” başlıklı bölümde ele alınmaktadır.

¹¹ Pincus, A. ve Minahan, A., Social Work Practice: Model and Method, Illinois: Peacock Press, 1973.

(3) İnceleme ve değerlendirmeler sonucunda çocuğun yüksek yararı açısından en uygun olanlara dikkat çekilerek bunlar “olası öneriler” başlığı altında ifade edilir. Çocuğun ceza sorumluluğuna ilişkin bilgiler gerekirse burada tekrar vurgulanır. “Olası Öneriler”in gerçekleştirilmesine ilişkin plan ne ölçüde somut olarak SİR’de yer alırsa, savcılık veya mahkeme tarafından kabulü o ölçüde kolaylaşır. Böyle bir somutlandırmada SİR’i hazırlayan sosyal çalışma görevlisi, çocuklara hizmet veren ve çocuk haklarıyla ilgilenen yerel, ulusal ve uluslar arası düzeydeki tüm resmi, gönüllü ya da özel kişi, grup, kurum ve kuruluşların bilgisine gereksinim duyar¹². Ayrıca bu bağlamda sosyal çalışma görevlileri, raporlarında, özellikle çocuk adalet sistemi ve çocuk koruma sisteminde çalışan uzmanların çocukla ilgili sorumluluk ve rollerini de açıklayabilecek bilgiye sahip olabilmelidir.

Yaptırım olarak hapis cezasının olumsuzlukları ve çocuğun yüksek yararına aykırılığı araştırmalarla gösterildiği ve bu yaptırım Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede “en son çare” olarak ifade edildiği için ilke olarak SİR’de önerilmesi beklenmemelidir.

1.1.3. Sosyal İnceleme Raporunda “Kullanılan Kaynaklar ve Bilgi Toplama Yolları” Altbölümü

Başta da belirtildiği gibi, SİR’in içeriğinde yer alan “Değerlendirme” ve “Müdahale”ye ilişkin çerçeve, aynı zamanda hangi bilgilerin toplanacağına ve bu açıdan kullanılması gereken kaynaklar ile bilgi toplama yollarına da ışık tutar. Bu açıdan “kaynaklar ve bilgilerin toplanması” ile ilgili bazı noktaların bu altbölümde ortaya konmasında yarar vardır.

SİR’in oluşturulmasında kaynak kullanma ve bilgi toplama yaşamsal öneme sahip bir süreçtir. Sistem kuramı ve ekolojik görüşe göre bilgilerin toplanması için üç yol bulunmaktadır:

Birinci yol, görüşme (mülakat), kayıt formu doldurma, kendini tanıtmaya, rol oynama, mektup yazma, tümce tamamlama testi ve davranış ölçekleri gibi “sözlü/yazılı” ve “projektif/projektif olmayan” biçimlerde kendini gösteren “soru sorma” yoludur. Aile içi ilişkilerin grafiklerle gösterilmesi demek olan “eko-map” ve ailede kuşaklararası geçişleri çizgilerle belirleyen “genogram”lar da ailenin değerlendirilmesinde kullanılabilir bu türdeki araçlar arasında sayılabilir¹³. Ancak “görüşme” bu grupta en yaygın ve temel olarak kullanılan yoldur. Görüşmenin kendine özgü teknikleri mevcuttur ve sosyal çalışma görevlisinin bu tekniklere ilişkin bilgi ve beceriye sahip olması gerekir. Sosyal çalışma görevlileri SİR hazırlarken, başta çocuğun kendi ve ailesi olmak üzere çocuk adalet sistemi içinde ve dışında yer alan birçok kişiyle görüşme yapmak durumundadır.

İkinci yol, gözlemdir. Sistem kuramında sistemleri doğal ortamlarda gözlemek esas olduğundan çocuğun ve ailenin içinde yaşadığı toplumsal-kültürel çevre, mahalle ve aileyi gözlemek üzere mahalle ve ev ziyaretlerinin bilgi toplamada vazgeçilmez bir yeri vardır. Suça sürüklenen çocukların okul, iş ve arkadaş ortamına ilişkin doğru bilgi edinmek açısından yerinde gözlem de çok önemlidir. Gözlem ve görüşme bir arada bilgi toplamanın en etkili yolunu oluşturur.

¹² Aslında bu amaçla bir el kitabı oluşturulması ve ilgili mahkemelerde bulundurulması gerekmektedir. “Çocuk Hakları Kaynaklar El Kitabı”nda ulusal ve uluslar arası kişi, grup, kurum, kuruluş ve programlara ilişkin güncel kısa bilgi ile iletişim bilgileri kapsanmalıdır.

¹³ Kirst-Ashman, K.K. ve Hull, Jr.G.H. Understanding Generalist Practice (Second Edition). Chicago: Nelson-Hall Publishers, 1999, ss.188-191.

Suçta sürüklenen çocuk hakkında doğrudan veya dolaylı bilgi içeren çeşitli yazılı kaynakların kullanılması SİR' de bilgi toplamanın üçüncü yoludur. Yazılı kaynaklar çok çeşitli olabilir. Bunlar arasında mahkeme dosyası, muhtarlık kayıtları, polis kayıtları, adli tıp raporu; okul, sosyal hizmetler, sağlık, rehberlik ve psikiyatri kuruluşları raporları, toplantı tutanakları ile bilimsel araştırma sonuçları, envanterler ve işsizlik, suçluluk, madde bağımlılığı gibi konularda istatistik bilgileri yer alabilir.

Sosyal çalışma görevlisi, hakkında bilgi alınacak ve bilgi toplanacak sistemleri birbirinden ayırmalı ve bunları SİR' de açıklıkla ifade etmelidir. Örneğin suçta sürüklenen çocuk tarafından kendi hakkında verilen bilgilerle, aile, okul gibi sistemlerin çocuk hakkında verdiği bilgiler, kaynakları belirtilerek kullanılmalıdır. Ayrıca, bilginin (enformasyon) kendi ile, buna ilişkin sosyal çalışma görevlisinin yorumunun da SİR' de açık bir şekilde anlaşılması sağlanmalıdır.

Sistem modellerinde, bilgi toplama aşamasında sistemli kayıtların tutulması esastır. Sosyal çalışma görevlisi, SİR hazırlama aşamasında örneğin çocuk, aile, okul, mahalle muhtarı, sağlık ocağı, gençlik merkezi gibi kişi ve kuruluşlarla yaptığı görüşmelerin kaydını tutabilmeli ve bu görüşmeleri içeren süreç raporlarını yazabilmelidir. Bu raporların sosyal çalışma görevlisinin çocukla ilgili tutacağı dosyada saklanması SİR hazırlamayı kolaylaştırır. Ayrıca bu uygulama SİR içeriğine ilişkin geçerlik ve güvenilirliği de etkiler.

SİR' de "Formel Bilgiler" in altbölümü olan "Kullanılan Kaynaklar ve Bilgi Toplama Yolları" nın ayrıntılı bir biçimde anlatılması gerekir. Hangi kaynaklarla kaç kez görüşüldüğü, görüşme tarihi ve yeri ile niteliği belirtilmelidir. Bilgi alınamayan kişi ve kurumlar açıklanarak bunun gerekçesinin de bu altbölümde açıklanması sağlanmalıdır. SİR' in dili ve biçimi bilgilerin açık, net ve doğru bir biçimde aktarılmasını sağlayacak nitelikte olmalıdır.

I.2. Sosyal İnceleme Raporunun Kuramsal Temelinde "Bütüncül (Generalist) Müdahale Modeli" nin Yeri

SİR, sosyal çalışma disiplininin bir etkinliğidir. SİR' in hazırlanma süreci ile sosyal çalışmanın bütüncül (generalist) müdahale modeli arasında birebir bağlantılar bulunmaktadır. SİR; bütüncül müdahale modelinin adımlarından bir bölümünü kapsayan bir sürecin sonunda, bu adımların bir ürünü olarak ortaya çıkan bir rapordur. Bu nedenle söz konusu modelin adımlarının burada gözden geçirilmesi, hem SİR' in kuramsal tabanını tam olarak görmek, hem de uygulamaya ışık tutmak açısından gereklidir.

Bütüncül müdahale modeli, sistemsel ve ekolojik görüş temelinde eklektik bir bilgi gövdesi üzerine oturan, müracaatçı sisteminin sorunlarını çözmek, gereksinimlerini karşılamak üzere planlı bir değişme süreci içeren ve bu süreci yedi adımda tamamlayan bir uygulamadır¹⁴.

Modelin ilk adımı, müracaatçı sistemiyle karşılaşmayı ve ilişki kurmayı kapsayan "tanışma" dır. İkinci olarak, müracaatçı sisteminin çerçevesi içinde incelendiği ve değerlendirildiği "değerlendirme (assessment)" adımı gelir. Müracaatçı sisteminin sorununu çözmek ve gereksinimlerini gidermek için değerlendirmeye dayalı bir müdahale (değişme) planı hazırlamak, üçüncü adım olan "planlama" da gerçekleşir. Dördüncü adımda müdahale (değişme) planının "uygulama" sı yer alır. Müdahale (değişme) planının amaçlar doğrultusunda ne ölçüde uygulanabildiği, beşinci adım olan "son değerlendirme (evaluation)" de

¹⁴ Kirst-Ashman ve Hull Jr., 1999, ss.31-47.

ortaya konur. Altıncı adımda müdahale “sona erdirilir”. Yedinci adım olan “izleme”de ise müdahalenin bitiminden sonra müracaatçı sisteminin işlevselliği hakkında geri bildirim alınır.

SİR'in hazırlanma süreci bütüncül müdahale modelindeki ilk üç adımı kapsamaktadır. Bu açıdan, çocuk adalet sisteminde suça sürüklenen çocuklar için hazırlanan SİR'ler çerçevesinde “tanışma”, “değerlendirme” ve “planlama” adımlarının gözden geçirilmesinde yarar vardır.

1.2.1. Birinci Adım: “Tanışma”

“Tanışma” planlı değişme (müdahale) sürecinde ilk adım olup, bu adımda sosyal çalışma görevlisi, müracaatçı sistemi (genellikle çocuk) ile arasında profesyonel bir ilişkinin kurulması üzerine odaklanır. Sosyal çalışma görevlisi için bu ilişkinin kurulması bütüncül müdahale modelinin sonraki adımları için vazgeçilemez bir koşuldur. Tanışma sürecinde çocukla ilk karşılaşma sosyal çalışma görevlisi için önemlidir; çünkü bu karşılaşma, çocukla -ve bazı durumlarda aile ile de- kurulacak ilişki için ona ilk fırsatı sunar. İlk karşılaşma, diğer kurumlarda olduğu gibi müracaatçı sisteminin arzu ettiği için orada bulunmasıyla gerçekleşmediği, suça sürüklenen çocuğun -ve ailesinin- sosyal çalışma görevlisiyle zorunlu olarak buluşmaya yönlendirildiği düşünüldüğünde daha da önem kazanır.

Tanışma, sosyal çalışma görevlisinin müracaatçı sistemini ve sorunlarını, gereksinimlerini tanımlamaya ve bu çerçevede diğer kişi ve kurumlarla ilişki kurmaya başladığı bir dönemdir. Bu açıdan sosyal çalışma görevlisi iletişim kurabilmek, sorunları çözmek ve gereksinimleri gidermeye yönelebilmek için müracaatçı ve hedef sistemlerle iyi ilişkiler kurmak zorundadır.

Sosyal çalışma görevlisinin ilk görüşmede kendini nasıl tanıttığı ve görüşmenin yapıldığı ortam tanışma sürecini etkiler. Çocuk adalet sistemine giren bir çocuğun ve ailesinin sürecin başından itibaren, polis, jandarma, adli tıp uzmanı, avukat, savcı, yargıç, infaz koruma memuru gibi oldukça çok sayıda mesleki kişiyle karşılaştığı unutulmayarak, Türkiye’de görevi açısından daha belirsiz bir konumda olan sosyal çalışma görevlisinin rolü ve işlevini çocuk ile ailesine anlaşılabilir bir dille ifade etmesinde yarar vardır.

Çocuk adalet sistemine ilk kez giren çocukların ve ailelerinin çeşitli olumsuz duygularını azaltarak belirsizlikleri ortadan kaldırmaya çalışmak, bu aşamada sosyal çalışma görevlisinin yapacağı en önemli işlerden biridir. Son araştırmalardan biri, suça sürüklenen çocuk ve ailelerinin suç olayını izleyen dönemde, “suçluluk, utanç, üzüntü, pişmanlık, yoğun endişe, korku, tedirginlik, şaşkınlık ve belirsizlik” duyguları içinde kalarak örseleyici bir deneyim yaşadıklarını göstermiştir¹⁵. Sosyal çalışma görevlisi çocuğun -ve ailesinin- kendi duygu ve düşünceleri üzerine odaklaşması ve bunları dile getirmesine yardımcı olmalıdır.

Bütüncül müdahale modelinin tüm adımlarında sosyal çalışma görevlisi için anahtar etkinlik “iyi bir görüşme” yapabilmektir. İyi bir görüşme müracaatçı ve diğer sistemlerle etkili bir iletişim ve olumlu bir ilişkinin kurulmasını sağlar; bu ise müdahale sürecinin tüm adımlarında amaca ulaşılmasını büyük ölçüde kolaylaştırır. İyi bir görüşme yapabilmek sosyal çalışma görevlisinin “iletişim teknikleri” ve “görüşme teknikleri”ni bilmesi ve ilgili becerileri (mikro beceriler) geliştirebilmesiyle mümkündür.

¹⁵ Uluğtekin, S., “Denetimli Serbestlik Altındaki Gençler ve Ailelerine İlişkin Araştırma: İhtiyaçlar ve Beklentiler”. Yayınlanmamış Araştırma Raporu. Ankara: Öz-Ge Der, 2008.

Sosyal çalışma görevlisi ile müracaatçı sistemi arasındaki olumlu ilişki, "SİR" e ilişkin bilgi kaynaklarına ulaşmada önemli bir araç olur: Müracaatçı sosyal çalışma görevlisine bağlandıkça onun tarafından aktarılan kabul, empati, sıcaklık ve içtenliği hisseder. İlişki güven verici nitelik kazandıkça müracaatçı duygularını ve kendini açıklamaya daha çok istek duyar.

Tanışma adımında kurum ve süreçle ilgili bazı noktalar da aydınlatılmalıdır: Çocuk adalet sisteminde adli sürecin nasıl işlediği, çocuk mahkemesindeki sürecin ayrıntıları, çocuğun -ve ailenin- sosyal çalışma görevlisiyle niçin görüşmesi gerektiği, SİR'in nasıl hazırlanacağı ve amacın ne olduğu anlaşılabilir bir dilde anlatılmalıdır. Çocuğun -ve ailenin- soruları yanıtlanarak, SİR'in "çocuğun yüksek yararı" ve "hakları" açısından önemi vurgulanmalıdır. Bu amaçla çocuğun ve ailenin sosyal çalışma görevlisi tarafından ziyaret edileceği; onlarla ayrı ayrı ve/veya bir arada; evde, okulda, işyerinde veya sosyal çalışma görevlisinin odasında görüşüleceği; bu nedenle görüşme yer, gün ve saatlerinin birlikte saptanmasının uygun olacağı çocuğa ve aileye ifade edilmelidir.

Tanışma aşamasında amacın çok iyi anlatılması önemlidir. Sosyal çalışma görevlisi, genellikle eğitim düzeyi düşük olan suça sürüklenmiş çocuklar ve onların aileleriyle görüşürken, kullandığı dile özen göstermeli ve olabildiğince somut ifadelerle gerekli açıklamaları yapmalıdır. Anlatılmak istenenin müracaatçılar tarafından yeterince kavranıp kavranmadığını kontrol etmek, sağlıklı bir iletişim için gereklidir.

Sosyal çalışma görevlisi sorun ve gereksinimleri çocukla -ve aileyle- birlikte ele almalıdır. Bu, SİR hazırlarken gerçek durumu ortaya koymak açısından iyi bir başlangıç oluşturur. Şu unutulmamalıdır: Sorunlarını ve gereksinimlerini en iyi müracaatçılar bilir.

Çocuk mahkemelerine gelen çocukların "zorunlu" ya da "gönüllü olmayan" müracaatçı kategorisine girdiği daha önce belirtilmişti. Suça sürüklenerek adalet sistemine giren çocuğun sistemin kurallarına göre davranmasını sağlamak üzere mevzuatta yer alan kural, koşul, hak ve yükümlülük konusunda bilgilendirilmesinde yarar vardır. Bunlardan biri de "gizlilik" ilkesidir.

Gizlilik, sosyal çalışma görevlisinin çocukla -ve aileyle- kurmuş olduğu ilişkide uyması gereken ilişki ilkelerinden biridir. Genel olarak gizli bilgi, özel (mahrem) bilgidir. "Çocuk Koruma Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" in 18. maddesinde "sosyal çalışma görevlilerinin çalışma ilkeleri" başlığı altında gizlilik ilkesinden söz edilmektedir¹⁶. Ancak gizliliğe ilişkin etik kuralların daha kapsamlı bir açılımını Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi tarafından çıkarılan "Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlkeleri ve Sorumlulukları" kitapçığında bulmak olanaklıdır. Bu kitapçıkta sosyal hizmet uzmanlarının "müracaatçılara ilişkin etik sorumlulukları" başlığı altında "mahremiyet ve gizlilik ilkesi" ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.¹⁷ Türk Psikologlar Derneği'nin Psikologlar için Etik Kurallar'a ilişkin yayınlarından yararlanılabilir.

Gizlilik bütüncül müdahale modelinin tüm adımlarında dikkat edilmesi gereken bir ilkedir. Müracaatçılar hakkındaki bilginin sosyal ortamlarda arkadaşlarla paylaşılması, kayıtların gelişigüzel ve dikkatsiz bir biçimde ortalıkta gezmesi, bilginin telefon, faks, internet ortamı gibi güvenli olmayan iletişim araçlarıyla karşı tarafa iletilmesi gibi durumlarda gizlilik ilkesi ihlal edilebilir.

¹⁶ Bkz: Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. 24 Aralık 2006.

¹⁷ Bkz: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi. Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlkeleri ve Sorumlulukları. Ankara: Nisan 2004, ss. 8-9.

Gizlilik ilkesine uymayan sosyal çalışma görevlileri mesleki etik standartlara uygun hareket etmemiş olurlar. Ancak çocuk ihmali ve istismarı olaylarında; müracaatçı kendine veya başkasına zarar verme tehdidinde bulunduğu; acil hizmetlere gereksinim duyulduğunda; müracaatçılar tarafından sosyal çalışma görevlilerine karşı açılan davalarda; kurum içinde ya da dışında diğer profesyonellerle konsültasyon gerektiğinde ve kanun ya da yönetmeliklerde tanımlanan durumlarda gizliliğe uyulmayabilir¹⁸.

Bu bağlamda sosyal çalışma görevlileri hazırladıkları SİR'i kendilerini görevlendiren mahkemeye sunmalıdır. Sosyal inceleme raporlarının örneğini mahkemeden savcı, avukat, çocuk ve ailesi de edinebileceği gibi -gerektiğinde- mahkeme denetim görevlisine, adli tıp uzmanına ya da bir başka inceleme yapan sosyal çalışma görevlisine de iletilmesine karar verebilir.

Çocuk adalet sistemine giren çocuklar, SİR hazırlığı sırasında, suç işlediklerini saklamak amacıyla okulda, işyerinde ve evde görüşmek istemeyebilirler. Görüşme yerini saptamak bu açıdan önemlidir. Ancak okuldan ya da işyerinden mahkeme yoluyla bazı bilgileri istemek gerekli olduğunda bu bir etik sorun oluşturabilir. Sosyal çalışma görevlisi, edinilecek bilginin önemi ve bunu edinmek üzere yapılacak işlemin çocuğa etkisini çocuğun yararı ilkesi doğrultusunda değerlendirmeli ve en uygun çözümü önermelidir.

Gizlilikle ilgili diğer bir sorun da sosyal çalışma görevlileri ve adli/psikiyatrik değerlendirmeyi yapacak uzmanlarla, yargıç, savcı ve avukatlar arasında kendini gösterebilir. Birinci gruptakiler (sosyal çalışma görevlileri), müracaatçılarıyla konuştukları bazı hususların gizli kalabileceğini ifade ederken, ikinci gruptakiler (adli psikiyatrik değerlendirmeyi yapan uzmanlar) SİR'de müracaatçılarla konuşulan her bilginin yer alması gerektiğini öne sürmektedir. Bu konuda birinci gruptaki meslek mensuplarının etik ilkelerinin geçerli olması beklenir. Ancak, mahkemenin tayin ettiği sosyal çalışma görevlisinin yaptığı görüşmenin amacı, mahkemenin çocuğu tanımasına yardımcı olmaktır, böylece çocuğun ve haklarının korunması bakımından en uygun sonuca ulaşmanın mümkün olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle adalet sistemi içerisinde çalışan uzmanlar bakımından sır saklama yükümlüğünün ve görüşmeden elde edilen bilgilerin rapora aktarılma biçimine ilişkin etik ilkelerin, hem rollerini hem de tabi olacakları yasal düzenlemeyi dikkate alarak düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Örneğin, suç işleme şüphesi altında bir çocukla görüşen sosyal çalışma görevlisi, çocukla yüklenen suç ile ilgili ifade alır biçimde görüşme yapması, bunu raporuna geçirmesi hem hukuka hem de sosyal çalışma görevlisinin rol ve sorumluluğuna aykırılık oluşturur. Buna karşın görüşme sırasında çocuğun işlediği veya çocuğa karşı işlenen bir suçu öğrenen sosyal çalışma görevlisinin bazı hallerde yasadaki kaynaklanan bildirim yükümlülüğü bulunmaktadır.

Tanışma aşamasında, bilgi toplanırken kayıt tutmaya ilişkin esasların oluşturulmasında yarar vardır. Görüşmeler sırasında tutulan kayıtların, iletilen bilgilerin unutulmaması ve kapsamlı bir rapor yazılması amacıyla gerekli olduğu çocuğa -ve ailesine- ifade edilmelidir. Çocuk, aile ve diğer sistemlerle yapılan görüşmelerin "süreç raporu" ile kayıt altına alınması yararlı olur. Bir süreç raporunda "amaç", "süreç", "değerlendirme" ve "plan" bölümleri yer alır. Süreç raporu, müracaatçıyla yapılan görüşmeye ilişkin tüm ayrıntıları kapsar. SİR hazırlanırken, çeşitli sistemlerle yürütülen görüşmelerin kayıt altına alındığı süreç raporları, en önemli bilgi kaynaklarından birini oluşturur.

¹⁸ Miley, K.K., O'Melia, M., DuBois, B., *Generalist Social Work Practice: An Empowering Approach* (Second Edition). Allyn and Bacon, 1998, s.142.

Tanışma adımında sözü edilen etkinlikler dikkate alındığında, sadece tanışma adımı için çocukla ve aileyle en az ikişer görüşme yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü suça sürüklenmiş bir çocukla iyi bir ilişki kurma çabasına girmek, iyi bir SİR hazırlamak için önemli adımlar olan “değerlendirme” ve “planlama”nın da sağlıklı bir biçimde yürütülmesini sağlar. Ancak önceden de ifade edildiği gibi, iyi bir ilişki kurmak, suça sürüklenmiş, dışlanmış, kuşku içinde ve örselenmiş bir çocuk için çok zor olup zaman ister. Eğer iyi bir ilişki kurulması için bir çaba harcanmazsa, değerlendirme ve bundan sonraki adımlar da tehlikeye girer. İyi bir değerlendirme çocuğa yeterli bir yardım müdahalesinin de garantisidir. Tanışma, değerlendirme ve planlamanın (yani SİR’in) istenilen yetkinlikte olmaması, adil yargılanma sürecini ve çocuk haklarını doğrudan örseler.

1.2.2. İkinci Adım: “Değerlendirme”

Bütüncül müdahale modeli ya da planlı değişme sürecinde ikinci adım değerlendirmedir. Değerlendirme kısaca, bir sorun hakkında anlayış geliştirmedir. Sorunun değerlendirilmesi bütüncül müdahale sürecinde kritik bir adımdır. Bu süreçte geçerli ve güvenilir bilgiler toplanır, analiz edilir ve yorumlanır. Sorun hakkında belli kararlara varmak dikkatli bir incelemeyi gerektirir. Bu adım, kimi yazarlarca “inceleme ve ön değerlendirme” veya sadece “ön değerlendirme” olarak da isimlendirilmektedir.

Çocuk adalet sisteminde müdahaleye temel oluşturmak üzere çocuk, işlediği suç ve içinde bulunduğu durum arasındaki ilişkileri incelemek, bu nedenle bilgi toplamak, bilgileri analiz etmek ve yorumlamak, değerlendirme adımında gerçekleşir. Burada ana sorun “suç” olarak görülmeyle birlikte, çocuğun suça sürüklenmesine yol açan “öncül” sorunları da incelemek gerekir. Öncül sorunlar nelerdir ve karşılanamayan hangi gereksinimler nedeniyle ortaya çıkarak çocuğun suç işlemesine yol açmıştır?

Suç işlendikten sonra içine girilen adalet süreci hem çocuk hem de ailesi için travmatik ve sorun oluşturuca olabilmektedir. Ana sorunun incelenmesinde bu nokta da dikkate alınmalıdır. Başka bir deyişle “suç” sorununun tanımlanmasında, suç işleme öncesinin (öncül) sorunları ile suç sonrası (ardıl) sorunları bir bütün olarak ele alınmalıdır. Her bir sorun karşılanamayan gereksinimlerden doğar ve başka gereksinimlerin ortaya çıkmasına yol açar. Bu nedenle savcılık ya da mahkeme aşamasında hazırlanan SİR’de de “suç”un öncül ve ardıl sorunlarla birlikte ortaya konması, etkili ve kapsamlı bir müdahale planının hazırlanmasına yardımcı olacağı gibi, çocuğun ceza sorumluluğu konusunda da aydınlatıcı olur.

Önceden de belirtildiği gibi bütüncül müdahale modeline göre bir sorun sadece bireyin kendinden kaynaklanmaz. Bireyin sorunları her zaman içinde yaşadığı çevre ve sistemlerle etkileşiminden ortaya çıkar. Bu açıdan bütüncül pratikte değerlendirme, sorunun mikro, mezo ve makro boyutunu daima kapsamalıdır. Daha açık bir deyişle “suç” sorunuyla ilgili olarak değerlendirmede sadece çocuk (mikro) değil, çeşitli grupları ve sistemleri içeren mezo ve makro açılardan da inceleme yapmak gerekir. Bu aynı zamanda “suç”un öncül sorunlarına da bir açılım sağlar.

Aslında dikkat edilirse “Sosyal İnceleme Raporunda İçerik ve Biçim” başlığı altında verilen ve SİR’in “Değerlendirme” bölümünde, “suçun ortaya çıkışı”na ilişkin açılımda yer alan üçlü kavram ile yukarıda sözü edilen üç boyut birbiriyle örtüşmektedir. Suçu açıklayan üçlü kavramlardan “toplumsal yapı” makro, “kültür” mezo, “biyografi” ise mikro boyut

ile uyuşmaktadır. O nedenle "suçun ortaya çıkışı"nda makro, mezzo ve mikro boyutların¹⁹ rolüne ve SİR'de yansıma biçimine burada değinmenin yararlı olacağı düşünölmüştür:

Çocuğun suça sürüklenmesine yol açan mikro düzeydeki sistem "çocuğun kendi"dir. Bu açıdan doğumundan itibaren çocuğun gelişim öyküsü incelenir. Gelişim öyküsü gelişim dönemleri ve gelişim alanları temelinde suçla bağlantılı olarak ele alınır. Döllenmeden itibaren başlayan gelişim süreci, doğum öncesi gelişim ve doğum, bebeklik, erken (okul öncesi) çocukluk, geç (okul çağı) çocukluk ve ergenlik gibi gelişim dönemleri içinde devam eder²⁰. Gelişim kuramları fiziksel, motor, toplumsal, duygusal, ahlaki, bilişsel ve dil gelişimi alanlarında farklı gelişim dönemlerine özgü gelişim özelliklerini kavramaya katkıda bulunur. SİR'de suçla bağlantılı olarak verilmesi gereken bu bilgiler "Bireysel Özelliklere İlişkin Bilgiler" altbölümünde yer alır.

Son yıllarda sürdürölen ergenlik dönemindeki beyin gelişimi araştırma sonuçlarını da burada belirtmek gerekir: Araştırma sonuçları, gelişimin her alanında hızlı değışimlerin gerçekleştığı ergenlik döneminde beyin gelişiminin de yirmili yaşların ortalarına kadar sürdüğünü, beyindeki sosyoduygusal ve bilişsel kontrol bölgelerindeki değışmelerin ise ergenlerde olumsuz yaşam koşullarıyla da birleşerek suç davranışının ortaya çıkmasında etkili olduğunu göstermektedir²¹. Bu bağlamda ergenlerin ceza sorumluluğu ve bir sanık olarak çocuk adalet sistemi içindeki yetkinliğinin üzerinde tekrar durulması gerekmektedir²². Tüm bu bilgiler, sosyal çalışma görevlisine, SİR'de "Bireysel Özelliklere İlişkin Bilgiler" altbölümünde yer alması gereken "sosyoduygusal ve bilişsel kontrol alanındaki olgunlaşmamışlık göstergeleri"nin ortaya konması ve söz konusu göstergelerle suç arasındaki bağlantıların yorumlandığı "suçun ortaya çıkışı" altbölümünün yazılmasında yol gösterecektir.

Çocuğun suça sürüklenmesinde rolü olan sistemlerden ikincisi "aile"dir. Aile, Kirst-Ashman ve Hull'e göre, ne tam bir mikro, ne de mezzo sistemdir; mikro ile mezzo düzeydeki sistemler arasında bir yerde durmaktadır²³. Ekolojik sistem yaklaşımına göre "işlevini tam olarak yerine getirmeyen aile" çocuğu suça yöneltebilir. Çeşitli etmenler ailenin işlevsizliğine yol açabilir. Hangi nedenle olursa olsun işlevini yerine getirememek çocuğun hatalı ve eksik toplumsallaşmasına yol açar ki bunun ürünlerinden biri de "suçluluk" olarak karşımıza çıkar²⁴.

Gerek aile yapısı, gerekse aile içi ilişkiler, çatışmalar ve ailenin diğer mezzo ve makro sistemlerle bağlantısından kaynaklanan çeşitli etmenlerin çocuğu suça sürüklediğine ilişkin çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu nedenle çocuk adalet sistemine giren bir çocuğun ailesinin de incelenmesi, en az çocuğun incelenmesi kadar önemlidir. Bu çerçevede

¹⁹ Burada "boyut" sözcüğü olgu/etmen/sistem/olay ve işleyiş gibi çeşitli anlamları kapsamaktadır.

²⁰ Gander, M.J. ve Gardiner, H.W. Çocuk ve Ergen Gelişimi .(Yayıma hazırlayan) B. Onur. (Çev.) A. Dönmez, N. Çelen, B. Onur . Ankara: İmge, 1993. Ancak bazı kitaplarda gelişim dönemleri farklı isimler alabilmektedir. Bkz: Onur, B. Gelişim Psikolojisi. (Üçüncü Baskı). Ankara: İmge, 1995.

²¹ Grisso, T., "Research on Developmental Immaturity and Youths' Capacities: How Does It Inform Questions of Culpability and Competence?" http://www.cfjj.org/GrissoPowerPt/CfJJ-culp-Devel_List_3-07.htm 1 Aralık 2008; American Bar Association Juvenile Justice Center "Cruel and Unusual Punishment: The Juvenile Death Penalty: Adolescence, Brain Development and Legal Culpability" ABA January 2004, www.abanet.org/crimjust/juvjus. 6 Şubat 2009; Wisconsin Council on Children & Families "Rethinking the Juvenile in Juvenile Justice" March 2006. <http://www.wccf.org/pdf/rethinkingjuv-jjsrpt.pdf>. 1 Mayıs 2008.

²² "Ceza Sorumluluğu" ve "Ergenlik Dönemi" konularında ayrıntılı bilgi bu rehberin ilgili bölümlerinde bulunmaktadır.

²³ Kirst-Ashman ve Hull Jr.,1999, ss. 2,16.

²⁴ Uluğtekin, S., Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma. Ankara: 1991.

aile yapısı ve işlevselliği; sosyoekonomik durumu; göç öyküsü; aile içi ilişkiler, iletişim ve çatışmalar; sorunlar, çözüm yolları ve ailenin diğer kaynak sistemlerle ilişkisi ele alınır. Değerlendirme bulguları SİR’de “Çevre (Toplumsal Yapı, Kültür) ve Aileye İlişkin Bilgiler” altbölümünde yer alır.

Çocuğun suça sürüklenmesiyle bağlantılı olan mezzo düzeydeki sistemler, “çocuğun içinde bulunduğu kültürel, sosyal ve fiziksel mekân”, “arkadaşlık grubu ve boş zaman etkinlikleri”, “okul yaşamı” ve “iş yaşamı” olarak ele alınabilir. Çocuğun -ve ailenin- içinde bulunduğu “kültürel, sosyal ve fiziksel mekân (habitus)” ile suç olgusu arasındaki bağlantıları araştıran bir çalışmada “habitustaki gayrimeşru kodlarla etkileşimin, çocuklar açısından sadece suça ilişkin teknik bilgi ve yöntemlerin öğrenilme süreci olmayıp, suçun doğallaşması anlamına da geldiği” sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir deyişle “çocukların habitüel özellikleri ile işledikleri fiilin sosyal değerine yüklenen anlam” arasındaki ilişki açıktır²⁵. Bu açıdan çocuğun -ve ailenin- içinde yaşadığı kentsel bölgenin (mahallenin) kültürel, sosyal ve fiziksel yönden gözlenmesi, çeşitli risk davranışları, suç türü ve yaygınlığı açısından incelenmesi gerekir. Bu konu, aile ve akrabalık sistemi, arkadaş grupları ve boş zamanları değerlendirme etkinliklerine ilişkin bilgi toplarken de dikkatten kaçmamalıdır.

Arkadaş (akran) grupları çocuk büyüdükçe ve aileden bağımsız olmaya doğru gittikçe etkisini artırır. Bazı arkadaş gruplarının ergenlik çağında çocuk üzerindeki antisosyal nitelikteki etkisi daha çok belirginleşir. Araştırmalar suça sürüklenmiş çocukların suçtan önceki alkol ve madde kullanımı, silah (kesici alet) taşıma, kavgaya karışma, kendine zarar verme vb gibi riskli davranışlara girmesinde arkadaş grubu baskısının etkili olduğunu göstermiştir.

Okul, çocuğun toplumsallaşmasında aileden sonra etkili olduğu düşünülen ikinci sistemdir. Çocuğun suça sürüklenmesi okulun, çeşitli nedenlerle çocuk için işlevini tam olarak yerine getirememesiyle yakından ilgilidir. Bu çerçevede okulda öğretmen ve arkadaşlarla ilişkiler, okul başarısı, okula devam gibi etmenler öne çıkmaktadır. Araştırmalar özellikle okulda başarısızlık ve okuldan kaçma, devamsızlık ile suç arasında güçlü ilişkiler olduğunu göstermektedir.

Suça sürüklenen çocuklar üzerinde yürütülen çalışmalar, bu çocukların küçük yaştan itibaren aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla çalıştığını göstermektedir. Çocukların bir bölümü sokakta veya enformel sektörde güç koşullarda çalışmaktadır iş yaşamı çocukların fiziksel, sosyal, duygusal, ahlaki gelişimini olumsuz etkilemekte, okul gelişimini sekteye uğratmaktadır. Ayrıca çocuk iş ortamındaki yetişkinleri ve akranlarını bazı risk davranışlarını öğrenme ve gösterme açısından örnek olarak alabilmektedir. Ailenin çocuğun ücretli bir işte çalışmasını açıkça olmasa da desteklediği anlaşılmaktadır. Suça sürüklenmiş çocuklar üzerinde yapılan bir çalışmada, çocuğun “bir işte çalışmak yoluyla ailesine kendini kanıtlamaya çalıştığı” sonucuna ulaşılmıştır²⁶.

Sonuç olarak mezzo sistemlerin çocuğun işlediği suçla bağlantılı bir biçimde incelenmesi ve SİR’de ilgili altbölümlerde yansıtılması gerekir. Bunlardan çocuğun -ve ailenin- yaşadığı kültürel, sosyal ve fiziksel mekân “Çevre (Toplumsal Yapı, Kültür) ve Aileye İlişkin Bilgiler”, diğerleri ise “Okul, İş, Arkadaşlık ve Boş Zamanları Değerlendirme” başlıkları altında yer almalıdır. Mezzo sistemlerle ilişkisinin yakından incelenmesi ve gözlenmesi sırasında çocuğun “sosyoduygusal ve bilişsel kontrol alanında olgunlaşmama göstergeleri” olarak ni-

²⁵ Ümit, E., Mekândan İmkâna: Çocuk Suçluluğunun Habitusu Ceza Ehliyeti ilişkisi. Ankara: Ankara Barosu Yayını, 2007, s. 288.

²⁶ Uluğtekin, 2008, s.65.

telendirilebilecek davranışlarıyla karşılaşmak büyük bir olasılıktır. Ergenin, “arkadaş baskısı ile baş edememek”, “riskli davranışları tercih etmek”, “aşırı heyecan arayışı içinde olmak”, “dürtülerini kontrol etmekte zorlanmak”, “ileriye görememek” olarak ifade edilen bu göstergelerin içini dolduracak değişik davranış ve eylemlerinin, özellikle mezzo sistemlerle olan ilişkilerinde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu nedenle bu bilgilerin ayrıntılı olması çok önemlidir. Söz konusu bilgiler müdahale planının hazırlanmasında olduğu gibi, ceza sorumluluğunun takdirinde de önemli ipuçları sunacaktır.

Çocuğun suça sürüklenmesiyle ilintili makro boyut geniş bir yelpazede biçimlenir. Çekirdeğini kapitalist ilişkilerin oluşturduğu ve neoliberal ekonomik politikalar, küreselleşme, aşırı tüketim, işsizlik, yoksulluk, şiddet kültürü, ayrımcılık, göç, çarpık kentleşme, erkek-egemen kültür ve “sosyal devlet” anlayışından uzak devlet politikaları olarak kendini gösteren makro düzeydeki etmenler, çocuk, aile ve diğer mezzo sistemlerin etkileşimlerinin içerik ve yönünü belirler²⁷. Mikro ve mezzo sistemlere ilişkin işlevsizlik ve olumsuz toplumsallaşmanın suç davranışlarıyla sonuçlanması sürecinde makro etmenlerin rolü belirleyicidir. Örneğin makro etmenler olarak yoksulluk, şiddet kültürü ve erkek-egemen pratikler, aile ilişkilerini olumsuz etkileyerek çocuk istismarına, dolayısıyla sağlıklı ve seçilebilir bir yaşama deneyiminin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. İç içe geçmiş erkek-egemen söylem ve şiddet kültürünün yansımalarını yalnızca ailede değil, okul, yetiştirme yurdu, çocuk yuvası, işyeri, karakol, cezaevi gibi mezzo sistemlerde ve bu sistemlerdeki yetişkinlerin çocuklarla ilişkilerinde de görmek mümkündür²⁸. Araştırmalar beyin gelişimi nedeniyle “yargı ve muhakeme yetilerinde keskin sınırlamaları olan” ergenlerin, istismar gibi bir durumla karşılaştıklarında, “bu sınırlamaların şiddet [yani suç] için uygun psikolojik ortamı hazırlayabileceğini göstermektedir²⁹.

Makro sistem ve yapısal etmenler SİR’de “Değerlendirme” başlığı altındaki “Çevre (Toplumsal Yapı, Kültür) ve Aileye İlişkin Bilgiler” altbölümünde yer alır. Bu altbölümde gerekirse o topluma ve yöreye ait istatistik ve araştırma bulguları, kanun maddeleri vb gibi bilgiler de kullanılarak, suçun oluşumunda etkili olan makro etmenler belli edilir. Aynı şekilde SİR’deki diğer altbölümlerde de makro boyuttaki etkileri yansıtmak gerekir. Suçla bağlantılı makro boyutun yansıtılması, “değişme sorumlusu sistem” olarak çocuk mahkemesinin ve “değişme sorumlusu” olarak sosyal çalışma görevlisinin, değiştirilmesi için müdahale edeceği kurum ve uygulamaları -yani hedef sistem ve parçalarını- netlikle görebilmesini sağlar. Makro boyutun etkisinin belirlenmesi çocuğun ceza sorumluluğunun takdirinde de işlevseldir. Yukarıda belirtildiği gibi, örneğin şiddetle karşılaşan ergenler daha kolay suça sürüklenebilmektedir. Bu nedenle SİR’de “suçun ortaya çıkışı” altbölümünde değerlendirme yapılırken, makro etmenlerin belirleyici rolüne vurgu yapılmalı ve ceza sorumluluğuna ilişkin karar verilirken bunun göz önüne alınması sağlanmalıdır.

“Suç”un çok boyutlu değerlendirilmesi sürecinde “suç olayı”nın da incelenmesi gerekir. Bu çerçevede suç sayılan “olay” ile varsa işlenen diğer suçlar, suç türü, çocuğun suç eylemindeki rolü, suçu anlama ve olumsuz etkisini görebilme (mağdurla ilgili duygu ve düşünceler), suça karşı motivasyon ve tutum ile pişmanlık hakkında bilgi toplanır. Bu içerik elde edilirken, çocuğun sosyoduygusal ve bilişsel kontrol alanındaki olgunlaşmamışlık göstergelerinin var olup olmadığına bakılır. Suç olayı ile bağlantılı belirgin öncül ve ardıl

²⁷ Uluğtekin, S., “Türkiye’de Çocuk Suçluluğu” ODTÜLÜLER BÜLTENİ: Çocuk ve Gençlik. Ankara: ODTÜ Mezunları Derneği Yayın Organı. No 185. Mayıs 2009, s. 42.

²⁸ Uluğtekin, 2008, ss. 8-9.

²⁹ American Bar Association, www.abanet.org/crimjust/juvjus. 6 Şubat 2009.

sorunlar da araştırılır. Bu içerik SİR’de “Değerlendirme” bölümünün ilk altbölümü olan “Suça İlişkin Bilgiler”de yer alır.

Böylece bütüncül müdahale modelinin ikinci adımı olan değerlendirmede, “suç sorunu” mikro, mezzo ve makro boyutlar bağlamında ele alınırken, müracaatçı sistemi olarak “çocuk” da “çevresi içinde” bütüncül açıdan değerlendirilmiş olur. Bu amaçla bilgiler toplanır, kayıt tutulur ve süreç raporları yazılır. Daha sonra bu raporlardaki bilgiler bir araya getirilerek SİR hazırlanır. SİR’deki “Değerlendirme” bölümünün ilk dört altbölümündeki bilgiler “betimsel” olup, incelemenin sonucunda elde edilen bulguları içerir. Beşinci altbölüm olan “suçun ortaya çıkışı” ve “suçun denetlenmesi”nde ise “SİR’de İçerik ve Biçim” bölümünde sözü edilen üçlü kavramlar ya da makro, mezzo ve mikro açıdan elde edilen bilgiler, “çocuk” ve “sorun” odaklı olarak yorumlanır. Burada “suç”un öncül ve ardıl sorunlarına değinilerek, çocuğun gereksinimleri (acil ve uzun erimli), risk durumu ve kaynaklar vurgulanır. Kaynaklar kısmında çocuğun ve ailenin “güçleri” bütüncül müdahale modelinin vurguladığı bir diğer kavram olmaktadır. Bu altbölümde, ceza sorumluluğunun takdirinde yol göstermek amacıyla, çocuğun “sosyoduygusal ve bilişsel kontrol alanındaki olgunlaşmamışlık göstergeleri”ne ilişkin ilk dört altbölümde ortaya çıkan davranış ve eylemleri ayrı bir alt başlık altında yazılabilir.

Bütüncül müdahale modelinin değerlendirme adımında “bilgi toplama” bu adımın en önemli etkinliğidir. “Kullanılan Kaynaklar ve Bilgi Toplama Yolları”, “SİR’de İçerik ve Biçim” bölümünde açıklanmıştı. Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta, çocuğun içinde yaşadığı çevre ile ailenin yerinde gözlenmesini sağlayan ev ziyaretlerinin mutlaka yapılması gerektiğidir.

Ev ziyareti yapılırken, ilk olarak çevreyi gözlemek ve çevre hakkında bilgilenmek, çocuğun suç davranışıyla ilgili makro ve mezzo boyutu kavramak açısından çok önemlidir. Evin durumu ve aile görüşmesi, ailede suçla bağlantılı bazı sorunları ortaya koyabilir. Böyle bir ziyaret sonunda sosyal çalışma görevlisi ailenin de bir “müracaatçı sistemi” olduğuna karar verip onu toplumda hizmet alabileceği belli kurum ve kuruluşlara yönlendirebilir (havale edebilir). Ev ziyareti çocuk ve aile hakkında kapsamlı bilgi almanın yanı sıra, aileyi gelecekteki müdahale sürecinde işbirliğine ikna etmek için de bir araçtır.

Değerlendirme adımında çocukla ve aileyle -biri ev ziyareti olmak üzere- en az ikişer görüşme yapılır. Okul, işyeri, arkadaş grubu, okul dışı eğitim kurumları, sağlık kuruluşları, karakol vb gibi diğer kaynaklardan da gerektiği takdirde bilgi toplanır. Bilgileri toplamak, bir araya getirmek ve yorum yapmak için sosyal çalışma görevlisi en az on günlük bir süreye gereksinim duyar. Buna göre SİR’in sadece “Değerlendirme” bölümünün hazırlanması için, tanışma ve değerlendirme adımları bir arada, en az iki haftalık bir süre gerekir. Bu arada çocuk ve aileyle çalışma devam eder. Sosyal çalışma görevlisi, SİR’deki “Değerlendirme” bölümüne dayalı olarak “Müdahale” bölümünü, yani “öneri”leri hazırlamaya girer ki, bu da bütüncül müdahale modelinin “planlama” adımıyla örtüşür.

1.2.3. Üçüncü Adım: “Planlama”

Bütüncül müdahale modelinin üçüncü adımı olan “planlama”da, müracaatçının değerlendirme adımında belirlenen sorunlarının nasıl çözüleceği ve gereksinimlerinin nasıl karşılanacağı konusunda bir “müdahale planı” hazırlanır. “Müdahale planı”nda müracaatçının sorun ve gereksinimleri “öncelikleri”ne göre sıralanarak, her biri için “müdahale düzeyleri” -stratejileri- saptanır; buna uygun olarak “amaçlar” ifade edilir ve her bir amaca nasıl

ulaşılabileceğinin ayrıntılarını ortaya koymak üzere “hedefler” belirlenir. Müdahale planı oluşturulduktan sonra müracaatçıyla sözlü ya da yazılı bir anlaşma yapılabilir.

SİR hazırlanırken, sorun ve gereksinimlerin öncelik sırasına göre belirlenmesinde, sosyal çalışma görevlisinin olduğu kadar çocuğun da görüşleri önemlidir. Sosyal çalışma görevlisi, bir soruna odaklanılabilmesi için üç ölçütün karşılanıp karşılanmadığına bakar³⁰. Bu ölçütler **(1)** müracaatçının (çocuğun) o sorunun varlığını kabul etmesi; **(2)** sorunun açık ve net bir biçimde, anlaşılır bir dille ifade edilmesi; **(3)** müracaatçının (çocuğun) ve sosyal çalışma görevlisinin sorunu çözmek amacıyla gerçekçi olarak bazı etkinliklerde bulunabileceğini kabul etmeleridir.

Sorun ve gereksinimler önceliklerine göre sıraya konulduktan sonra bunların her birine ilişkin olarak “müdahale düzeylerinin değerlendirilmesi”, yani mikro, mezo ve makro seçeneği yaklaşımların oluşturulması gerekir. Bu aşamada çeşitli stratejiler geliştirilebilir. Bunların arasında en etkin, verimli ve amaca uygun olan seçilir. Böylece sorun ve gereksinimlerin giderilmesindeki izlenecek yol -rota- belirlenmiş olur³¹.

Müdahale düzeylerinin değerlendirilmesi ya da seçeneği yaklaşımların ortaya konulmasında, Pincus ve Minahan’ın “hedef sistem” kavramından da yararlanır³². “SİR’de İçerik ve Biçim” bölümünde belirtildiği gibi, Pincus ve Minahan’a göre uygulamada işlevsel olan dört sistem vardır. Bunlar “müracaatçı”, “hedef”, “değişme sorumlusu” ve “eylem” sistemleridir. “Hedef sistem”, sorunun çözümü ya da gereksinimlerin giderilmesinde “üzerine odaklanılması” ve “değiştirilmesi” gereken sistemdir. “Hedef sistem ya da sistemler” belli edildiğinde, müdahalenin mikro, mezo ya da makro boyutları daha da netleşir.

Planlama adımında müdahalenin yaklaşımı ve yönünü belirleyen stratejiyle birlikte müdahalenin amaçlarının ortaya konulması gerekir. Bir “amaç”, hem müracaatçı hem de değişme sorumlusunun müdahalenin sonunda ulaşmayı düşündükleri “somut bir istek”tir. Amaçların ifadesi müdahale sürecinde bir yön ve devamlılık sağlar; amaçlar müdahale sürecindeki ilerlemeyi gözlemlemek ve sonunda değerlendirebilmek açısından da işlevseldir³³.

Çocuk adalet sisteminde sorun ve gereksinimleri gidermek amacıyla hangi boyutlarda müdahalenin gerekli olduğuna sosyal çalışma görevlisi ve çocuk bir arada karar verir. Çoğu zaman müdahale sadece çocuk (mikro boyut) ile yapılan çalışmalarla sınırlı kalmaz. Aileyle ve diğer mezo sistemlerle de çalışmak gerekebilir. Burada uygun müdahale stratejilerinin saptanabilmesi için değişmesi gereken hedef sistemler belli edilir. Örnek olarak arkadaşını yaraladığı gerekçesiyle çocuk mahkemesine getirilen ve hakkında SİR hazırlanacak bir erkek çocuğu ele alalım³⁴. Çocuğun öncül sorunlarından birinin karşılaştığı güçlükleri genelde şiddete yönelerek çözmeye çalışmak olduğunun değerlendirme adımında ortaya çıkarıldığını ve SİR’in “Değerlendirme” bölümünde ifade edildiğini varsayalım. Sosyal çalışma görevlisi, incelemesinde, çocuğun ailesi ve okulunda “şiddet”i yaşadığı; babanın çocuğu genellikle “aşağılayarak” ve “bedensel ceza” kullanarak terbiye etmeye çalıştığı; okulda öğretmenin “her zaman olay çıkaran” bu öğrenciyi “sık sık sınıftan atarak” onu

³⁰ Northen, H., “Assessment in Direct Practice”. Encyclopedia of Social Work Vol. 1. Silver Spring, MD: NASW Press, 1987, ss. 171-183.

³¹ Kirst-Ashman ve Hull, Jr., 1999, s. 220.

³² Pincus ve Minahan, 1973, s. 54.

³³ Kirst-Ashman ve Hull, Jr., 1999, s. 223.

³⁴ Bu örneğin gerçek bir olgu ile bir ilişkisi yoktur.

dışlayan bir tavır içinde olduğu; çocuğun "kuralları sevmediği", zorlandığı zaman "sınırlendiği", son zamanlarda edindiği "bıçağını" yanında taşımaktan hoşlandığı; ancak bunun "iyi sonuç vermediğini gördüğü"; zira bıçak taşımadan önce "meselelerini yumruklarıyla hallettiği"; böyle bir durumun "ilk kez" başına geldiği; "bir anlık öfkesine yenildiği ve üzgün olduğu" gibi bulgulara ulaşmış olsun.

Çocuğun şiddete yönelme durumunu araştırarak yukarıdaki bilgileri elde eden sosyal çalışma görevlisi, planlama adımıyla sorunun, "çevredeki öfke kaynaklarını azaltarak, çocuğun sosyal becerilerinin geliştirilmesi" ile çözülebileceği sonucuna varabilir. Böyle bir genel amaçla müdahale stratejisini mezzo ve mikro düzeyde belirleyen sosyal çalışma görevlisi, hedef sistemler olarak çocuk, aile ve okulda "değişme"nin gerekli olduğuna karar vermiş olur ve çocukla birlikte müdahalenin "amaçları"nı şöyle düzenleyebilir: (1) Babanın, çocuğun gelişimi, eğitimi ve anababalık becerileri konusunda bilgilendirilmesi; (2) öğretmenin öğretmen-öğrenci ilişkileri konusunda bilgilendirilmesi; (3) çocuğun sosyal yaşam becerileri ve özellikle öfke kontrolü konusunda bilgilendirilmesi.

Bütüncül müdahale modelinin planlama adımıyla amaçlara ilişkin hedeflerin ortaya konması gerekir. Hedefler amaçları gerçekleştirmek üzere atılması gereken somut adımlardır³⁵. Bu nedenle "müdahale planı"nda amaçları "hedefler" izler. Hedefler "kim/hangi kuruluş", "ne/ne tür etkinlik ya da görev", "ne zaman/hangi tarih ya da ne kadar süre" sorularının karşılığını kapsayacak biçimde düzenlenmelidir.

Yukarıda verilen örnekteki amaçlara ilişkin hedefler sosyal çalışma görevlisi tarafından şöyle ifadelendirilebilir: (1) Baba anababalık becerileri konusunda bilgilendirilmek amacıyla Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)'na bağlı Altındağ Toplum Merkezi'nde -Mart ve Nisan 2010'da-³⁶ sekiz hafta süre ile, haftada üç saat "7-19 Yaş Aile Programı"na katılacaktır³⁷. (2) Çocuğun öğretmeniyle bağlantı kurularak öğretmenle öğrencisi arasında empatik bir ilişkinin gelişmesi için sosyal çalışma görevlisi öğretmenle -Nisan 2010'da- iki görüşme gerçekleştirecektir. (3) Çocuğun "Yeniden Derneği" tarafından -Nisan, Mayıs, Haziran 2010'da- düzenlenecek on hafta süreli ve haftada 90 dakikalık bir "sosyal yaşam becerileri" programına katılımı sağlanacaktır³⁸. (4) Çocuğun bir akademik dönem -Şubat, Mart, Nisan, Mayıs 2010- boyunca bulunduğu ilköğretim okulunun rehberlik servisi tarafından "sosyal yaşam becerisi kazanma" amaçlı haftada bir düzenlenen bireysel veya grupla birlikte yürütülen etkinliklere devam etmesi sağlanacaktır³⁹.

Sosyal çalışma görevlisi, özellikle hedefleri düzenlerken, çevresindeki kurum, hizmet, program ve uygulayıcılar hakkında bilgi sahibi olmalı, daha önce de belirtildiği gibi, bu amaçla düzenlenmiş ayrıntılı bir el kitabı, her çocuk mahkemesinde bulunmalıdır. Hedefleri de ortaya koyan sosyal çalışma görevlisi müdahale planını tüm adımlarıyla birlikte, SİR'in "Müdahale" bölümünde ilk altbölüm olarak yazar. Bütüncül müdahale modelinde

³⁵ Kirst-Ashman ve Hull, Jr., 1999, s. 224.

³⁶ Örnek olarak verilen bu ve diğer hedeflerdeki tarihler daha sonra belirtilebilir. Ancak hedeflerin bu açıdan da somut olması gerekmektedir.

³⁷ "7-19 Yaş Aile Programı", Milli Eğitim Bakanlığı ve SHÇEK tarafından henüz geliştirilmekte olup, Türkiye'ye yaygınlaştırılmasına çalışılmaktadır. Buraya örnek olarak alınmıştır.

³⁸ Özellikle ergenler için sosyal yaşam becerileri ve öfke kontrol programlarının önemi anlaşılacakla birlikte henüz bağımsız programlar olarak uygulamaya geçirilemediği görülmektedir. "Yeniden Derneği"nin, çocuk infaz kurumlarında kalan ergenler için başarılı "öfke kontrolü" ve "sosyal yaşam becerileri" programları bulunduğu için, bu derneğin adı burada örnek olarak verilmiştir.

³⁹ İlk ve orta öğretim okulları rehberlik servislerinin bu tür programları yürütmeleri gerektiği "sınıf rehberlik programları"nda yer almaktadır.

planlama adımı, hedeflerin belirlenmesi ve müracaatçıyla bir yazılı ya da sözlü kontrat yapıldıktan sonra tamamlanmış olur. Ancak, suça sürüklenerek çocuk adalet sistemine giren bir çocuk için SİR hazırlanırken, “müdahale planı” son aşama değildir. SİR’in “Müdahale” bölümünde ikinci olarak, mevzuatta yer alan tedbir ve yaptırımların çocuk üzerindeki etkisine bakılır. “Müdahale planı” gereğince ortaya konulan amaç ve hedefler çerçevesinde, var olan tedbir, yaptırım ve yönlendirme (diversion) seçeneklerinden uygun olanları “olası öneriler” başlığı altında SİR’de ifade edilir.

“Müdahale”nin üçüncü altbölümünü oluşturan “olası öneriler”de sosyal çalışmacının kullanacağı dil çok önemlidir. Bu altbölümde kesin yargı belirten ifadelerden (örneğin “ceza sorumluluğu vardır”; “eğitim tedbiri uygulanmalıdır” gibi) ve gerekçesiz önerilerden kaçınılmalıdır. Çocuğun kişisel özellikleri, ailesi veya sosyal çevresi ile ilgili özelliklere ilişkin elde edilen bilgiler ile yapılan değerlendirmeler ve müdahale bölümünde yer alan öneriler arasında bağlantılar açıkça gösterilmeli; çeşitli müdahale yöntemlerinin olası etkileri gösterilerek tartışılmalı ve hangi yöntemle ne tür bir sonuç elde edilebileceği ortaya konmalıdır. Bundan sonra tedbirlerin uygulanmasına ilişkin öneri; “[tedbirin adı] başlıklı tedbir ya da yaptırımın, [süre, uygulanacağı yer vb.] şekilde uygulanması, çocuğun [gereksiniminin türü/adı] giderilmesinde [elde edilmesi beklenen sonuç] nedenle işlevsel olabileceği düşünülmektedir” gibi bir ifadeye yer verilmelidir.

Ayrıca “olası öneriler” düzenlenirken çocuğun “olgunlaşmamışlık göstergeleri”ne gönderme yapılmalıdır. Aynı altbölümde, müdahale planında ortaya konulan amaç ve hedeflerle tedbir ve yaptırımlar arasında bir paralellik kurularak, tedbirlerin amaç ve hedefler doğrultusunda daha kapsamlı ifade edilmesi mümkün olabilir. Yukarıda verilen örnekte, babanın “çocuk gelişimi, eğitimi ve anababalık becerileri” konusunda bilgilendirilmesi, bu nedenle bir programa katılması, ÇKK’ndaki “aileye danışmanlık” tedbirine eklenerek “olası öneri” zenginleştirilebilir.

Bütüncül müdahale modelinin planlama adımında çocuk, aile ve diğer sistemlerle en az birer görüşme yapılmalıdır. Ailenin ve okulun planın uygulanmasındaki hedef sistemlerden olduğu unutulmamalıdır. Ailenin ve okulun “değişme” sürecindeki başarısı, çocuğun gelecekteki yaşamına olumlu bir etki olarak yansımaktır. Planlama sürecinde sosyal çalışma görevlisinin “eylem sistemi”ni de belirlemesi gerekir. “Eylem sistemi” çocuk, aile ve okulla yürütülecek etkinlikleri destekleyebilecek kişi ve kuruluşlardır. Yukarıdaki örnekte, çocuğun “sosyal yaşam becerileri” eğitimini üstlenen bir sivil toplum kuruluşu bir “eylem sistemi” olarak nitelendirilebilir.

Bütüncül müdahale modelinde planlama adımı gerekli bağlantıların kurulması, görüşmelerin yapılması ve kayıtların tutulması için en az bir haftalık bir süreyi kapsar. Bu süreye iki gün de SİR’in bütün olarak düzenlenmesi için eklenmelidir. Böylece SİR’in hazırlanmasında tanışma, değerlendirme ve planlama adımlarıyla, SİR’e son şeklini vermenin gerektirdiği süre toplam olarak 26 günü (20 işgünü) bulur. Bu süre koşullar uygun olduğu ve tüm sistemlere ulaşmada bir sorun yaşanmadığı takdirde geçerlidir. Sosyal çalışma görevlisi, görev kendine verildikten yaklaşık bir ay sonra SİR’i mahkemeye sunabilir. Ancak, olumsuz hava koşulları, uzaklık ya da müracaatçıdan kaynaklanan nedenlerle bilgi toplamada aksaklıklar yaşanırsa, bu süre uzayabilir. Bir sosyal çalışma görevlisi bir ay içinde ortalama 4-5, bir yılda ortalama 50 çocuk hakkında SİR düzenleyebilir.

II. Model Sosyal İnceleme Raporu (SİR) Formatı ve İçeriği

Çocuk mahkemelerinde hazırlanan SİR'lerde çocuk adalet sistemine ilişkin yaklaşımlarla, sistem, ekolojik görüş ve ekosistem yaklaşımı temelinde psikoloji, sosyoloji, ekonomi, antropoloji ve biyolojiden alınan kuramsal bilgi gövdesinin bulunduğu; bütüncül müdahale modelinin ise sosyal çalışma disiplininin bir uygulama yöntemi olarak SİR'in hazırlanmasında rehberlik ettiği önceki bölümlerde açıklanmıştı. Bu bölümde ise ilk olarak SİR'in içeriği ve biçimini detaylarıyla ortaya koyan model sosyal inceleme raporunun ayrıntılı sunumu ele alınmaktadır. (Ayrıntılı sunumun aynı zamanda bir yönerge niteliğinde olduğu söylenebilir). İkinci altbölümde model sosyal inceleme raporunun özet sunumuna yer verilmektedir. Üçüncü altbölümde ise Türkiye'de hazırlanan SİR'lere de ışık tutacağı düşüncesiyle İngiltere'deki hüküm öncesi raporlara ait kalite güvencesi bilgileri üzerinde durulmaktadır.

II.1. Model Sosyal İnceleme Raporunun Ayrıntılı Sunumu

SOSYAL İNCELEME RAPORU

..... Sayılı Kanunun Maddesi ve İlgili YönetmeliğinMaddesi Gereğince Hazırlanmıştır.

FORMEL BİLGİLER

F.1. Raporun Yasal Dayanağı

Bu altbölümde aşağıdaki bilgileri içerecek bir açıklama yapılmalıdır:

- Görevlendirilen makam ve dosya numarası
- Rapor istem nedeni
- Rapor istem tarihi
- Rapor teslim tarihi
- Raporu hazırlayanın adı ve soyadı, unvanı

F.2. Kimlik Bilgileri

Bu altbölümde hakkında inceleme yapılan çocuğun kimlik bilgilerinin aşağıdakileri içerecek biçimde verilmesi gerekir:

- T.C. kimlik numarası
- Adı ve soyadı
- Cinsiyeti
- Doğum yeri ve tarihi
- Nüfusa tescil tarihi
- İkametgâh adresi
- Baba adı ve soyadı, iletişim bilgileri
- Anne adı ve soyadı, iletişim bilgileri
- Anne baba yoksa yasal temsilcinin adı ve soyadı, iletişim bilgileri

F.3. Kullanılan Kaynaklar ve Bilgi Toplama Yolları

Bu altbölümde rapor hazırlanırken gerekli bilgilerin hangi kaynaklardan ve nasıl toplandığına ilişkin ayrıntılı açıklama aşağıdakileri içerecek biçimde yapılmalıdır:

- Çocukla yapılan görüşmeler (görüşme sayısı, süreleri, nerelerde, hangi tarihlerde ve nasıl gerçekleştiği)
- Görüşülen sistemler, kişi ve kurumlar (görüşme sayısı, süreleri, nerelerde, hangi tarihlerde ve nasıl gerçekleştiği)
- Yapılan mahalle ve ev ziyareti (ziyaret sayısı, süreleri, nerede, hangi tarihlerde ve nasıl gerçekleştiği)
- İncelenen belge ve kayıtlar (mahkeme dosyası, muhtarlık, okul ve okul dışı eğitim kuruluşu, polis, SHÇEK, rehberlik ve araştırma merkezi, hastane, ruh sağlığı ve madde bağımlılığı tedavi merkezi kayıtları)
- Gerektiği halde görüşülemeyen kişi ve kuruluşlar, görüşülememe nedenleri

Bazen çocuğun yararı ve olayın özelliği dikkate alındığında, çocuğun okuluna veya yaşadığı mahalleye giderek görüşme yapmanın zarar verici olacağı düşünülebilir. Bu durumda, sosyal çalışma görevlisi sosyal inceleme yapılmasını isteyen makama durumu gerekçeleri ile bildirerek, görüşmeden kaçınabilir.

DEĞERLENDİRME

D.1. Suça İlişkin Bilgiler

Bu altbölümde çocuk tarafından gerçekleştirildiği iddia olunan davranış ve buna ilişkin detaylar ele alınır. Bu kapsamda başta “suç” sayılan olay olmak üzere, çocuğun suç eylemindeki rolü, işlenen diğer suçlar ve suç türü, suçu anlama ve olumsuz etkisini görebilme, suça ilişkin yönelim, tutum ve pişmanlığa ilişkin bilgiler yer almalıdır.

• “Suç” olayı ve çocuğun suç eylemindeki rolüne ilişkin bilgiler

Bu altbölüm dosyadan alınan bilgilerden, iddianame ve savunmadan alınan özetten oluşur. Bu çerçevede, isnat edilen suç ve çocuğun eyleminin hangi koşullarda gerçekleştirildiğini anlamayı sağlayacak bilgilere yer verilir. İfadeye yer verme hukuken geçerli olan ifadelerden alıntı yapmak biçiminde olmalıdır. Aynı şekilde mağdur/mağdurlarla ilgili bilgiye de burada yer verilir.

• Çocuk tarafından işlenen diğer suçlara ilişkin bilgiler

Bu altbölümde -varsa- çocuğun dosyasından başka suçlara ilişkin bilgi çerçevesinde işlediği diğer suçlar, suç türü, tarihleri, nerede ve nasıl işlendiğine ilişkin bilgi verilmelidir.

• Suçu anlama ve olumsuz etkisini görebilmeye ilişkin bilgiler

Bu altbölümde çocuğun atılı suçu anlatma ve yorumlama biçimi; bu eylemin gerçekleştirilmesindeki sorumluluğunu veya rolünü değerlendirme biçimi; daha önce işlediği suç/suçların sonuçlarını yorumlama biçimi; akranları ve yakın çevresi içinde suça yönelenlerin olup olmadığı ve sonuçları hakkındaki bilgisi; mağdurla ilgili duygu ve düşünceleri; kendini onun yerine koyup koyamadığı; eylemin kendine yönelik olması durumunda sergileyeceği

tutum ve davranışlar hakkındaki görüşleri; ailenin suç olayına bakışı çocuğun suçu anlama ve olumsuz etkilerini görebilme yeteneği hakkında fikir edinilmesini sağlar.

• **Suçla ilgili yönelim, tutum ve pişmanlığa ilişkin bilgiler**

Bu altbölümde gelecekte suç unsuru oluşturacak bir olayda yer almama konusunda yapabileceklerine ilişkin değerlendirmeleri, olayla ilgili duygu, düşünce ve pişmanlığı çocuğun suça karşı yönelim ve tutumu hakkında fikir edinilmesini sağlar.

• **Suçla ilgili öncül ve ardıl sorunlara ilişkin bilgiler**

Bu altbölümde çocuğu suça sürükleyen nedenler (öncül sorunlar) ile suç olayından sonra yaşadıklarına (ardıl sorunlara) ilişkin olarak çocuğun kendi duygu ve düşüncelerine yer verilir. Çocuğun suç öncesindeki sorun ve gereksinimleri ile suç sonrasındaki sorun ve gereksinimlerinin neler olduğu ve nasıl karşılandığına ilişkin bilgi elde edilir.

D.2. Bireysel Özelliklere İlişkin Bilgiler

Bu altbölümde çocuğun suça yönelmesinde etkili olabilecek bireysel özelliklerine ilişkin bilgiler yer alır. Bu çerçevede çocuğun gelişim dönemleri ve gelişim alanları açısından gelişimsel özellikleri, sosyal çalışma görevlisiyle kurduğu ilişkinin niteliği, sosyoduygusal ve bilişsel kontrol alanındaki olgunluk düzeyine ilişkin bilgiler, suça bağlantılı olduğu takdirde ve suça ilişkisi belli edilerek ele alınır.

Bu altbölümdeki bilgiler çoğunlukla çocuğun anılarından, onun algılama ve değerlendirmelerinden elde edilir. Gelişim dönemleri boyunca çocuğu en çok sevindiren, üzen olayların, mutluluk veren ya da örseleyen, acı veren travmatik yaşam deneyimlerinin altı çizilir. Ailenin bu konuda vereceği bilgiler de çocuğu tanımak açısından önemlidir. Arkadaş grubu, okul ve işyerinden elde edilecek bilgilerin çocuğun bireysel özelliklerini görmek ve suça bağlantısını kurmak açısından ayrı bir ağırlığı vardır. Çocuğun ilişkili olduğu değişik kurumlardan alınacak test, rapor ve benzeri belgelerden de yararlanılabilir.

• **Çocuğun gelişim dönemleri ve gelişim alanları açısından gelişimsel özelliklerinin suça bağlantısına ilişkin bilgiler**

Bu altbölümde çocuğun doğum öncesi gelişim ve doğumdan başlayarak onun bebeklik, erken çocukluk, geç çocukluk ve ergenlik dönemlerindeki fiziksel, devinsel, sosyal, duygusal, bilişsel, ahlak (değerler ve özdenetime ilişkin tutumları) ve dil gelişimine ilişkin gelişimsel özellikleri suça bağlantılandırılarak ele alınır. Bu altbölümde dikkat edilmesi gereken noktalardan biri, çocuğun olumsuz yaşam deneyimleri yanında, onun güçlü yönlerini ortaya koyan özelliklerinden de söz edilmesidir. Çocuğun güçlü yanlarının, müdahale (değişme) sürecinde yararlanılabilecek önemli bir "kaynak" olduğu unutulmamalıdır.

Doğum öncesi gelişim ve doğuma ilişkin olarak annenin verdiği şu bilgiler önemlidir: Gebelik sürecinde yaşanan fiziksel ve duygusal rahatsızlıklar; istenen bir gebelik olmaması; bebekle ilgili özel beklentilerin bulunması; gebelik süresince yeterli tıbbi bakımın alınmamış olması; annenin madde kullanım alışkanlığının bulunması; aile içi şiddete maruz kalması; bebek doğduğunda anne ve babanın çok genç yaşta veya çok ileri yaşta olması; erken doğum, düşük doğum ağırlığı veya gelişim sorunlarının olması; doğum sonrasında anne ve çocuğun sağlık durumunda yaşanan sorunların bulunması gibi bilgiler çocuğun fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişimi konusunda bir sorun olup olmadığı hakkında ön fikir

verir. Örneğin annenin madde kullanımı, çocuğun bilişsel gelişiminde sorun olabileceği hakkında bir şüphenin oluşmasına neden olur. Benzer biçimde istenmeyen bir gebelik, gebelik sırasında yetersiz bakım, aile içi şiddetin bulunması da çocuğun yaşadığı ortamda olumsuz gelişime neden olacak faktörler hakkında fikir verir.

Doğum öncesi, doğum ve doğumdan hemen sonraki aşamalara ilişkin bilgi toplama kaynakları genellikle sınırlı olacaktır. Anne her zaman doğru bilgi veremeyeceği için -gerekli ise- bu bilginin başka kaynaklardan da doğrulanması uygun olur. Öte yandan anne normal zekâda olmasına rağmen çocuğun gelişimi ile ilgili bilgileri hiç anımsamıyorsa bu bir ihmal belirtisi olarak değerli kabul edilebilir. Bu nedenle bilginin kendi kadar kaynağın özellikleri de burada önemlidir.

Erken çocukluk dönemi boyunca beslenme ve uyku düzeni örüntüleri ile tuvalet eğitimi; yürüme ve konuşmaya başlama aşamalarında bir sorunun bulunup bulunmadığı çocuğun içinde bulunduğu koşullar ve gelişim durumuna ilişkin ipuçları verir.

Bebeklik, erken ve son çocukluk ile ergenlik dönemlerinde fiziksel, duygusal veya cinsel istismar öyküsü bulunması ya da bunlara tanıklık etmiş olması, madde kullanma alışkanlığının bulunması, geçmişte travmatik yaşantılarının bulunması (depresyon, sel, kayıp, kafa travmasına neden olacak şekilde düşme, trafik kazası, anneden ya da evden ayrılma, ateşli hastalık, hastanede yatma, ameliyat olma, silahlı çatışma ortamında bulunma vb.) gibi bilgiler çocuğun gelişimini olumsuz etkileyebilecek durumlara ilişkin bilgilerdir.

Çocuğun hayvanlara yönelik tutumu, yalan söyleme alışkanlığı, sosyal ilişkilerde başkalarına karşı saygısı, oyun oynarken kurallara uyma konusundaki tutumu, çocuğun duygusal ve sosyal gelişimi konusunda inceleme yapan kişiye ipuçları verir. Örneğin hayvanlara yönelik şiddet içeren tutum veya yalan söyleme alışkanlığının bulunması bir davranış bozukluğu sorunu olduğunu gösterebilir. Bunun suç teşkil eden davranış ile ilişkisine bakılması, çocuğun eylemi hangi koşullar altında gerçekleştirdiğinin anlaşılmasına yardımcı olacağı gibi, ceza sorumluluğu ile ilgili değerlendirmelere de kaynak oluşturabilir.

Son çocukluk ve ergenlik döneminde çocuğun alkol ve/veya madde kullanımı, içkili halde araba kullanma, korunmasız cinsellik, intihar girişimi, mala zarar verme, kendine zarar verme, fiziksel şiddet içeren kavgalara girme, uygunsuz zaman ve yerde bulunma, silah/kesici alet taşıma, birini silahla/bıçakla tehdit etme, evden ve/veya okuldan kaçma, olumsuz arkadaşlarla birlikte olma, sokakta yaşama vb gibi riskli davranışlarına dikkat edilmelidir.

Çocuğun fiziksel görünümü ile takvim yaşının uygunluğu; ergenlik dönemindeki değişikliklere hazırlanıp hazırlanmadığı; cinsellik konusundaki bilgisi ve bunu nereden edindiği; varsa ilk cinsel ilişki deneyim yaşı; neden-sonuç analizi (determinasyon), karar verme ve içgörü yeteneği, kendini ifade edebilmedeki yeterliliğine bakılması gerekir. Ayrıca gelecekteki yaşamına dair plan ve motivasyonunun bulunup bulunulmadığının da değerlendirilmesi önemlidir. Çocuğun gelişim öyküsünde başarı, beceri ve yetenekleriyle, karşılaştığı sorunları çözme motivasyonu ve biçimi de çocuğu tanımak açısından önemli bilgilerdir.

• **Çocuğun sosyal çalışma görevlisi ile kurduğu ilişkinin niteliğine ilişkin bilgiler**

Bu altbölümdeki bilgiler, diğer altbölümlerdeki bilgiler için bir "bilgi kaynağı" oluşturur. Sosyal çalışma görevlisinin çocukla yürüttüğü görüşmeler sırasında gözlemleri çocukla ilgili değerli bilgileri edinmek için uygun bir yoldur. Örneğin çocuğun genel görünümünden fiziksel görünümünün yaşına uygunluğu, giyim toplumsal ekonomik düzeye uygunluğu, dikkat çeken bedensel özellikler (engellilik, ilk bakışta fark edilen yaralar vb.), özbakım ve

temizlik alışkanlığı (kötü, kirli, temiz, gülünç veya uygunsuz giysiler), göz teması kurma becerisi (göz ilişkisinden kaçınma, boşluğa bakma, kuşkucu bakma) hakkında bilgi edinilir. Bedensel özellikler hakkında gözlem bilgisi, dışarıdan görülen, fark edilen özellikler olarak algılanmalı, "muayene" gibi anlaşılmalıdır. Örneğin, kollarda kesi izi madde kullanım alışkanlığını düşündürür; bu gibi durumlarda çocuğu ilgili kuruluşa ve uzmana sevk ederek araştırma yapılması istenmelidir.

Sosyal çalışma görevlisinin görüşmeler sırasında çocuğun konuşması ve duygu durumuna ilişkin gözlemleri de yol gösterici olur. Çocuğun konuşma düzeni (açık, yalın ya da karmaşık, anlaşılmaz, dağınık), konuşma hızı (aşırı yavaş veya aşırı hızlı), ses tonu (alçak, aşırı yüksek), üslubu (kekemelik, pelteklik veya çocuksuluk; az konuşma, gevezelik, ayrıntılı ya da konu dışında konuşma gibi), çocuğun bilişsel gelişimi başta olmak üzere gelişim sorunu olup olmadığı hakkında fikir verir. Çocuğun duygu durumu (çocuğun genel olarak kendini nasıl hissettiği; sevinçli, çökkün, sıkıntılı, endişeli, korkulu, utanma ve suçluluk duygularıyla dolu veya olağan) ve görüşmeler sırasındaki duygulanımı (yüzündeki duygusal ifade; endişe, korku, çökkünlük, doğallık, konuşma içeriği ile yüzdeki duygusal ifadenin uygun olup olmadığı), hem duygusal gelişimin hem de ergenlik depresyonu gibi çocuğun ceza sorumluluğunu etkileyecek hallerin bir göstergesini oluşturur.

Çocuğun görüşmeler sırasındaki tutumu (işbirliği yapması, gergin, kızgın, sakin olması veya uyumluluk düzeyi) ve sorulan sorulara alınan yanıtlar ile yapılan gözlem arasındaki tutarlılık durumu mutlaka değerlendirilmelidir. Görüşmeler sırasında çökkünlük, aşırı gerginlik, öfke kontrolsüzlüğü gibi ciddi sorun alanları gözleniyorsa bunların kaydedilmesi ve ileri bir incelemeye yönlendirilmesi gerekir. Çocuğun ruh ve beden sağlığı ile ilgili teşhis konulduğu ve tedavi uygulandığına dair bir bilgi var ise, bir hastaneye sevki öncesinde -varsa- bu konu ile ilgili belgeler de eklenir.

• **Çocuğun sosyoduygusal ve bilişsel kontrol alanı açısından olgunluk düzeyine ilişkin bilgiler**

Bu altbölümde "suç" olayıyla ilgili bilgiler derlenirken dikkate alınması gereken sosyoduygusal ve bilişsel kontrol alanındaki "olgunlaşmamışlık" göstergeleri dürtüsellik, haz almayı geciktirme eksikliği, sebat eksikliği, aşırı heyecan arayışı içinde olma, riskli davranış gösterme ve bu davranışların getireceği anlık ödülü ilerdeki zararlara tercih etme, davranışın (suç) sonucunu kestirememeye, planlama yapmadan o hareketin içine dalma, geleceği düşünmeksizin sadece o anı yaşama, akran ve aile baskısıyla baş edememe" olarak sayılabilir.

Yukarıdaki göstergeler, çocuğun ceza sorumluluğunun değerlendirilmesinde çok önemlidir. Bu göstergelerin altını dolduracak davranış ve eylemler, başta suç olayı olmak üzere bireysel özellikler, çevre (toplumsal yapı, kültür) ve aile ile okul, arkadaşlık grubu ve iş ortamına ilişkin incelemeler sırasında ortaya çıkarılabilir. Bu nedenle değerlendirme adımı bilgi toplarken ilgili sistemlerden derinlemesine bilgi almaya yönelik (sonda) sorular sorulmalı ve gözlemler dikkatli yapılmalıdır. Elde edilen bulgular bu altbölüm ve ilgili diğer altbölümlerde yer almalıdır.

Bu kapsamda toplanan bilgilerden bir kısmı çocuğun eyleminin hukuki anlam ve sonuçlarını kavrama ve davranışlarını yönlendirme yeteneğinin değerlendirilmesi bakımından daha ileri bir tetkik yapılması gerektirdiğini düşündürmelidir: Akıl hastalığı ve zihinsel engellilik bunlardan bazılarıdır. Hiperaktivite, dürtü kontrol bozukluğu, madde bağımlılığı vb. gibi psikolojik ve psikiyatrik tetkikler yapılmasını gerektiren ve çocuğun söz konusu eylemin

hukuki anlam ve sonucunu algılamasını veya suçun işlenme koşulları altında davranışlarını yönlendirmesini güçleştiren faktörlerin saptanması için mutlaka adli psikiyatrik değerlendirilmeye yönlendirme yapılmalıdır. (Bkz. Bölüm....)

D.3. Çevre (Toplumsal Yapı, Kültür) ve Aileye İlişkin Bilgiler

Bu altbölümde iki grup bilgiye yer verilmelidir. Birinci grupta toplumsal yapı, kültür ya da makro ve mezo boyutun bir arada ele alındığı "çevre ile ilgili bilgiler"; ikinci grupta ise "aile ile ilgili bilgiler" kapsanmalıdır.

Çocuğun içinde yaşadığı, geniş toplumun yoksulluk, ayrımcılık gibi makro açıdan özelliklerinin mezo sistem olan yakın çevre (mahalle) ve aile sistemiyle etkileşimi çerçevesinde, "suç" olayını açıklayacak bilgiler birinci grupta yer almalıdır. Başka bir deyişle bu gruptaki bilgiler toplumsal yapı ve kültürün iç içeliğinde, çocuğun işlediği "suç"un makro ve mezo boyutlarını ortaya koyabilmelidir. Aile ise makro ve mezo boyutlarla mikro boyutun birleştiği ya da onların kesiştiği bir noktada konumlanan bir sistem olarak çocuğun "suç" olayında çok önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle aile sistemi hakkında ayrıntılı bilgi edinilmelidir. Aşağıda ilk olarak "çevre", daha sonra "aile"ye ilişkin elde edilmesi gereken bilgi gruplarına yer verilmektedir.

• Çevre (toplumsal yapı, kültür) ile ilgili bilgiler

Bu altbölümde ilk olarak ailenin yaşadığı geniş çevrenin (toplumun ve kentin) sosyokültürel ve ekonomik özellikleri, kentin suç ve yoksulluk, madde kullanımı vb gibi diğer sosyal düzensizlikler açısından durumu, ailenin ve çocuğun kentle ilişkisi ele alınır. Daha sonra ailenin yaşadığı mahallenin sosyokültürel ve ekonomik özellikleri, mahallenin suç ve yoksulluk, madde kullanımı vb. gibi diğer sosyal düzensizlikler açısından durumu incelenir. (Toplum, kent ve mahalleye ilişkin bu bilgiler verilirken gerekirse istatistik ve araştırma sonuçlarından da yararlanılır).

Aile ve çocuğun yaşadıkları çevre ile ilişkileri, bu çevreyi değerlendiriş biçimleri, yaşanan çevrenin ve ailenin toplumun genel kültürel yapısı içinde ayrımcılığa uğrayıp uğramadığı, varsa sosyal dışlanmanın nasıl yaşandığı, bunun çocuk üzerindeki etkisi suçla bağlantısı açısından önemlidir. Çocuğun kendi mahallesi ve kentin diğer bölgeleriyle ilişkisi, farklı yaşam biçimleri hakkındaki duygu ve düşünceleri ile "suç" olayının kentin hangi yöresinde gerçekleştiğine ilişkin bilgiler çocuğun suça sürükleniş serüvenini aydınlatılabilir. Aynı bağlamda ailenin yaşadığı kent içindeki taşınma öyküleri ve çocuğun büyüdüğü diğer kentsel yörelerin özelliklerinin de bilinmesi gerekir.

Kısaca bu altbölümde çocuğun işlediği suçun arka planında yer aldığı ve onu kolaylaştırdığı düşünülen toplumsal yapı ve kültürel etmenlere yer verilmeli, suçun makro ve mezo boyutları aydınlatılmalıdır. Suç ve çocukla ilgili "realite"nin ortaya konması açısından bu bilgiler tartışmasız çok değerlidir.

• Aile ile ilgili bilgiler

Bu altbölümde "aile yapısı ve işlevselliği", "ailenin sosyoekonomik durumu", "ailenin gelişim tarihi ve göç öyküsü", "aile içi ilişkiler, iletişim ve aile çatışmaları", "aile sorunları, çözüm yolları ve ailenin diğer kaynak sistemlerle ilişkisi" ve "ailenin çocuğun suçuyla bağlantılı görüşü, gereksinim ve sorunları" ayrı ayrı ele alınır.

- Aile yapısı ve işlevselliğine ilişkin bilgiler

Bu altbölümde ilk olarak ailenin çekirdek veya geniş olması, parçalanmış veya bütünlüğünü koruyor olması, ailenin kompozisyonu gibi bilgilere yer verilir. Bunun yanında anne babanın yaşayıp yaşamadığı, ölen ebeveyn var ise nedeni, zamanı, aileye etkisi üzerinde durulur. Anne ve baba ile ilgili demografik bilgiler (yaş, doğum yeri, eğitim düzeyi, mesleği vb), anne ve babanın halen evli olup olmaması, boşanma var ise nedenleri, zamanı, anne ve babanın tekrar evlenip evlenmediği, velayetin kimde olduğu, çocuğun kimin yanında yaşadığı, diğer ebeveyn ile görüşme sıklığı ve niteliği, boşanmanın aile bireyleri üzerindeki etkisi, yeni evlilik var ise çocuğun bu kişiler ile ilişkisi, tek ebeveynlik durumu, ailedeki çocuk sayısı ve çocukların demografik bilgileri yer alır.

İşleyen bir sistem olarak ailenin değerleri, suç kültürüne bakış açısı, normları, sınırları, alt sistemleri (karı-koca, ebeveyn- çocuklar, kardeşler gibi), ailedeki roller, güç dengesi, kadın-erkek etkileşim örüntüleri, kuşaklararası ilişkiler, ailede karar alma mekanizmalarının işleyişi, anababalık ve çocuk bakım standartları, çocuğun tüm yaşamı boyunca kim ya da kimler tarafından yetiştirildiği, anabalık becerileri de yine bu bölümde çocuğun suçuyla bağlantılı olarak ele alınır.

- Ailenin sosyoekonomik durumuna ilişkin bilgiler

Bu altbölümde ailenin ekonomik durumu (çalışan kişiler, gelirler, oturdukları evin kira olup olmadığı, evin fiziksel koşulları, oda sayısı, çocuğun kendine ait odasının olup olmadığı); ailenin sosyal güvencesinin bulunup bulunmadığı, güvencenin türü, miktarı; ailenin herhangi bir yerden ekonomik destek alıp almadığı, nereden (nerelerden) ve ne ölçüde destek aldığı; elde edilen gelirin ailenin ve çocuğun gereksinimlerini karşılayıp karşılamadığı; ailenin barınma, aydınlanma, su, ısınma, ulaşım, iletişim, giyim, beslenme, eğlence, eğitim/kültür, sağlık gereksinimlerinin ne ölçüde karşılandığı; görel ve mutlak yoksulluk kavramları açısından ailenin durumu; ailenin geliri ve gideri, borçlu olup olmadığı; maddi destek aranan kişi, kurum ve kuruluşlar çocuğun suçuyla bağlantısı kurularak ele alınır.

- Ailenin gelişim tarihi ve göç öyküsüne ilişkin bilgiler

Bu altbölümde ailenin kökleri, mensubu oldukları kültürel, dini ve etnik gruplar, akrabalık sistemi, kuşaklararası ilişkilerin ailenin bugünkü yaşamına etkisi, ailenin yaşamındaki önemli olaylarla göç öyküsüne yer verilir. Ailenin göç öyküsü ile ilgili bilgi alınırken neden, ne zaman, nereden göç ettiği, nereye yerleştiği, göç ederek bırakılan yerle ilişkisinin sürüp sürmediği, sosyal destek sistemlerinin var olup olmadığı, onlardan yararlanma biçimi, aile üyelerinin ve çocuğun göçten etkilenme biçimi, bu açıdan çocuğun ve ailenin anı, duygu ve düşünceleri, göçün ortaya çıkardığı uyum sorunları gibi konular çocuğun suçuyla bağlantılı olarak ele alınır.

Ailenin göç etmiş veya göç nedeniyle fiilen parçalanmış olması, çocuğun okumak ya da iş bulmak amacıyla tek başına başka bir kentte yaşamaya başlaması, onun yeterli sosyal destek alamama riski altında olduğunu gösterir. Bu durumda çocuk hakkında alınacak tedbir araştırılırken onun sosyal yönden desteklenmesini sağlayacak bir yöntemin düşünülmesi gerekecektir.

- Aile içi ilişkiler, iletişim ve aile çatışmalarına ilişkin bilgiler

Bu altbölümde anne baba arasındaki ilişki biçimi ve niteliği, çocuğun kardeşleri ile arasındaki ilişki, aile üyeleri arasındaki ilişki; aile içindeki disiplin biçimi (kuralların ve sınırların

olup olmadığı, ebeveynin çocuk üzerinde denetim sağlayıp sağlamadığı, hata yaptığında ne tür cezalandırma uygulandığı, ağır fiziksel/bedensel cezaların var olup olmadığı); ailedeki yetki paylaşımı ve çocukların kararlarda söz hakkı, ailedeki otorite figürü; çocuğun ailede üstlendiği sorumluluklar; çocuğun anne ve babası ile ayrı ayrı ilişkileri, ailede kendine yakın bulunduğu kişi, anne ve babasını tanımlama şekli, onlarla ilgili algısı; çocuğun kardeşleri arasındaki konumu, kardeşleri ve anababası tarafından algılanış biçimi; aile üyeleri arasındaki iletişim örüntüleri gibi bilgiler, çocuğun aile çevresinin koruyucu özelliklere sahip olup olmadığı hakkında fikir edinilmesini sağlar.

Aile içinde anne ve baba veya anne baba çocuklar ya da kardeşler arasında yaşanan çatışmaların niteliği, bu çatışmaların çocuğu etkileme düzeyi, ailedeki fiziksel, duygusal ya da cinsel şiddet öyküsü, aile bireyleri arasında yaşanan ve adli mekanizmalara intikal etmiş olayların bulunması, aile evde olmadığı zaman çocuğun nerede ve kimlerle olduğu, çocuğun evden kaçma davranışının olup olmadığı, var ise evden kaçış öyküsü gibi alanlarda edinilecek bilgiler, çocuğun içinde bulunduğu risk durumunu ve suç sayılan eylemi hazırlayan nedenleri (öncül sorunları) ortaya koyar.

- Aile sorunları, çözüm yolları ve ailenin diğer kaynak sistemlerle ilişkisine ilişkin bilgiler

Bu altbölümde ilk olarak ailenin bugüne değin yaşamış olduğu trafik kazası, yangın, sel, deprem gibi olayların yanı sıra, iflas, intihar, madde kullanımı, suç, akut ve kronik hastalık, engellilik, korunmaya muhtaçlık gibi sorunlar ele alınır. Anne babanın, kardeşlerin ya da ailede birlikte yaşanan kişiler ya da yakınların madde kullanımı, suç öyküsü, ailede engelli birey veya akut ya da kronik hasta bulunması (varsa engel türü ve derecesi, akut ya da kronik hastalığın türü), ailede psikiyatrik hastalık tanısı almış kimselerin varlığı gibi bilgiler hem suç sayılan eylemi oluşturan koşullar (öncül sorunlar) hakkında fikir verir, hem de alınması gereken tedbirlerin belirlenmesinde önemlidir.

Bu alanda inceleme yaparken ailenin sağlık, eğitim, çalışma, adalet, güvenlik, sosyal hizmetler, sosyal güvenlik gibi "formel kaynak sistemler"le ilişkisine bakılmalıdır. Bu çerçevede ailenin kaynaklara düzenli olarak erişilebilirliği, kaynaklara erişimin ne ölçüde kolay olduğu, hangi kaynaklardan nasıl yararlanabildiği, kaynak kuruluşlarından destek, rehberlik ve yardımın alınıp alınmadığı üzerinde durulur. Ailenin sahip olduğu sorun çözme becerileri, motivasyonu ve dayanışması gibi "ailenin güçlü yanları" ile akrabalık sisteminden destek alma da "informel kaynak sistemleri"ne işaret eder ki, kaynaklara ilişkin bu bilgiler, özellikle "suçun denetlenmesi" ve müdahale planı hazırlarken gereklidir.

• Ailenin çocuğun suçuyla bağlantılı görüşü, gereksinim ve sorunları

Bu altbölümde suç olayının aile bireyleri üzerindeki etkisi ele alınmalıdır. Bu çerçevede ailenin suç davranışını nasıl yorumladığı, ailenin değerleri açısından "suç"un olağan sayılıp sayılmadığı; çocuğun suç davranışı karşısında ailenin ilgisiz kalma, suçluluk duyma, çocuktan utanma, şaşkınlık ve üzüntü duyma, çocuğu reddetme ya da suç davranışını tümüyle yadsıma tepkilerinden hangilerini gösterdiği üzerinde durulur. Ayrıca bu altbölümde sosyal çalışma görevlisiyle SİR hazırlama ve çalışma konusunda işbirliği kurma, yardım almaya istekli olma, gerekirse "değişme"yi isteme, suçla bağlantılı sorunları çözme ve gereksinimleri dile getirme konularında ailenin direnci, gücü, sınırları, kapasitesi ve desteklerinin de ele alınması gerekir.

"Çevre (toplumsal yapı,kültür) ve aileye ilişkin bilgiler" derlenirken, çocuğun yanı sıra aileyle de görüşmeler yapılmalı, ev ziyaretinde bulunulmalı ve çocuğun içinde yaşadığı mahalle ve ait olduğu kültüre ilişkin gözlemlerde bulunulmalıdır. Aile ve ailenin içinde bulun-

duğu sosyal çevreye ilişkin değerlendirmeler, özellikle alınacak tedbirlerin belirlenmesinde önemlidir. Ancak bu bilgiler verilirken suç teşkil eden davranışa veya çocuğun gelişimine etkisi üzerinde odaklanması ve açıklamalarda bu ilişkinin gösterilmesi gerekir. Çocuğun ceza sorumluluğunun takdirinde de bu bilgilerden yararlanılır. Çocuğun içinde yaşadığı mahalle ya da ailede suç eylemine bakış açısı çok önemlidir. Anımsanacağı gibi çevresindeki sosyal düzensizliklere tanık olarak bunları her günkü yaşantısında gözlemleyen bir çocuk için suç davranışı "yaşam biçiminin bir gereği", bir "sorun çözme aracı" olarak algılanabilir. Yine yoksullukla birlikte aile ya da mahalledeki şiddet kültürü ergenin beyin gelişiminde olumsuz etki oluşturarak onu şiddete yönlendirebilir. Bu altbölümde, gerektiğinde, ceza sorumluluğunun değerlendirilmesinde önem taşıyan bu bilgilerin altı çizilmelidir.

D.4. Okul, İş, Arkadaş Grubu ve Boş Zamanları Değerlendirmeye İlişkin Bilgiler

Bu altbölümde gerek suçun ortaya çıkışı ve denetlenmesi gerekse müdahaleye yol göstermesi açısından aile dışı ilişkiler üzerinde durulur. Burada ele alınması gereken içerik; çocuğun okul yaşamı, okula devamı, eğitim ve başarı düzeyi, okuldan kaçma durumu, ücretli bir işte çalışması, yaptığı işin niteliği, okuldaki ve mahalledeki akran ve arkadaş gruplarıyla ilişkiler, karşı cinsle ilişkiler ve boş zamanları değerlendirme biçimidir. Bu içerik elde edilirken, çocuğun ceza sorumluluğunun belirlenmesinde rolü olan sosyoduygusal ve bilişsel kontrol alanındaki olgunlaşmamışlık göstergelerine ilişkin bilginin toplanması ve bu altbölümde vurgulanması gerekir.

• Okul yaşamına ilişkin bilgiler

Çocuğun eğitim durumu incelenirken edinilecek; eğitim düzeyi, okula gidip gitmediği, eğitime başlama yaşı, sınıfı, ders başarısı, eğitim ile ilgili planları, eğitim yaşantısının öyküsü, sınıf tekrarı olup olmadığı, disiplin cezası ya da uyarı alıp almadığı, var ise olay, nedeni, çocuğa etkisi, öğretmen ve arkadaşları ile ilişki biçimi (yaşadığı sorunlar, saldırgan davranışı, dürtüsellik vb), okuldan kaçma davranışı, okul yaşamı devam ederken ve tatillerde bir işte çalışıp çalışmadığı, ailenin okul ile ilişkisi, çocuğun etiketlenme ve dışlanma durumu, okuldaki rol modelleri, okulu terk yaşı, nedeni, devam etmeyi düşünüp düşünmediği gibi bilgiler, çocuğun hem gelişim düzeyi hem de içinde bulunduğu risk durumu hakkında fikir verir. Örneğin çocuğun okulda disiplin sorununun olması, okuldan kaçma alışkanlığı veya sınıf tekrarının bulunması, gelişim durumu hakkındaki incelemelerin geliştirilmesi gerektiğinin göstergesidir. Ayrıca okulun içinde bulunduğu bölge, okul içi ve dışı gençlik çeteleşmeleri, okul içi ve yakınındaki şiddet olayları, hem çocuğu hem de öğretmenleri etkileyecek bir ortam yaratarak suç olayına yeşil ışık yakabilir. Çocuğun davranışlarının böyle bir ortam içinde farklı bir biçimde ortaya çıkacağı unutulmamalıdır.

Yukarıdaki bilgiler aynı zamanda çocukla ilgili müdahalede verilecek tedbirler açısından da yol gösterici olur. Örneğin okulda ciddi disiplin sorunları olan bir çocuk hakkında eğitim tedbirine karar verilirken yanında danışmanlık tedbiri ve denetim kararının da verilmesi gerekecektir.

• İş yaşamına ilişkin bilgiler

Çocuk çalışıyorsa çalışma yaşamına ilişkin bilgiler alınırken; çalışmaya başlama yaşı, çalışma süresi, çalıştığı işler, ayrılma nedenleri, halen çalıştığı iş, süresi, aldığı ücret, aldığı ücreti nasıl değerlendirdiği, sigortasının olup olmadığı, işinden memnun olup olmadığı, di-

ğer çalışanlar ve işverenler ile ilişkisi, önceden çalışmış ve şu anda çalışmıyor ise nedeni, ailesinden harçlık alıp almadığı, ailenin çalışılan yer ile ilişkisi, çalıştığı yerdeki rol modelleri, yaptığı işleri sevip sevmediği hakkında fikir edinilir. Örneğin çocuğun erken yaşta çalışmaya başlaması, sokakta veya kötü koşullarda çalışması, yeterli beslenmemesi veya yeterli eğitim almaması, duygusal bakımdan örselenmesi anlamına gelebilecektir. Bu da fiziksel ve bilişsel gelişimi bakımından bir risk durumunun göstergesidir. Ayrıca çalışma ortamının kendi de doğrudan suç davranışıyla bağlantılı bir etken oluşturabilir.

• **Arkadaş grubu ve boş zamanları değerlendirmeye ilişkin bilgiler**

Çocuğun arkadaş çevresi, akran baskısı ile baş etmek konusunda zorluk yaşayan ergenler ile çalışırken çok önemlidir. Bu konuda bilgi edinirken arkadaş grubunun özellikleri, arkadaşları ile yaşit olup olmadığı, nerede tanıştıkları, arkadaşlarının yaşam biçimleri, karşı cins ile ilişkisi, arkadaş grubunda madde kullanımı ve suç öyküsü, boş zamanlarını değerlendirme biçimi, arkadaşları arasındaki rol modelleri, arkadaşları tarafından algılanma biçimi, arkadaşlarını algılama biçimi, akran grubu değerleri ve davranışlarına etkisi, ailenin arkadaşlarına bakışı konularında edinilen bilgiler, arkadaş çevresinin suç davranışındaki etkisini anlama konusunda yol gösterici olacaktır.

Çocuğun okul, varsa iş ortamındaki durumu, gerek okul, gerekse mahalledeki arkadaşlarıyla kurduğu ilişkiler ve onlarla boş zamanları değerlendirme çerçevesinde gerçekleştirdiği etkinliklere ilişkin bilgiler derlenirken, çocuğun sosyoduygusal ve bilişsel alandaki olgunlaşmamışlığına ilişkin çeşitli göstergeler (işaretler) bulmak olanaklıdır. Bu bağlamda dürtüsellik, haz almayı geciktirme eksikliği, aşırı heyecan arayışı içinde olma, riskli davranışlar gösterme, riskli davranıştan o an için elde edilen "yarar" a ileride vereceği zarardan daha çok odaklanma, davranışların sonuçlarını kestiremememe, planlama yapmaksızın bir hareketin içine "dalma", geleceği düşünmeden sadece o anı yaşama ve özellikle arkadaş baskısına direnememe, suça bulaşmış ergenler üzerinde yapılan çeşitli araştırmalarda çokça karşılaşılan özellikler olarak ortaya çıkmaktadır.

"Okul, iş, arkadaş grubu ve boş zamanları değerlendirmeye ilişkin bilgiler" derlenirken çocuğun yanı sıra, bu konularda aile, okul ve işyeriyle de görüşmeler yapılmalı; ev, okul ve işyeri ziyaretlerinde bulunulmalıdır. Çocuğun okul başarısı ve devam durumuna ilişkin kayıtlara başvurulmalı, davranış güçlükleri hakkında okul rehberlik servisinden gereken bilgiler alınmalıdır.

D.5. "Suçun Ortaya Çıkışı", "Ceza Sorumluluğu" ve "Suçun Denetlenmesi"ne İlişkin Sonuç-Değerlendirme

Bu altbölüm "Değerlendirme" bölümünün sonu olup, bir sonraki bölüm olan "Müdahale"ye ışık tutar. "Değerlendirme" bölümünde sunulan tüm bilgiler, bu altbölümde, aşağıda gösterildiği gibi üç başlık altında birleştirilmeli, ayrıntılı olarak analiz edilmeli ve yorumlanmalıdır.

• **"Suçun ortaya çıkışı"na ilişkin sonuç-değerlendirme**

Bu altbölümde sosyal çalışma görevlisi, "suçun makro, mezo, mikro boyutları" ya da "toplumsal yapı, kültür, biyografi" üçlü kavramından yararlanarak ve "çocuğun çevresi içinde incelenmesi"ni odak alarak "suçun ortaya çıkışı" nı açıklayan bilgileri birleştirir, analiz eder ve yorumlar.

- **“Ceza sorumluluğu”na ilişkin sonuç-değerlendirme**

Bu altbölümde sosyal çalışma görevlisi, çocuğun ceza sorumluluğunu etkileyen “sosyo-duygusal ve bilişsel kontrol alanındaki olgunlaşmamışlık göstergeleri”ni, “Değerlendirme” bölümünde sunulan bilgilerle ilişkilendirerek mahkemenin ceza sorumluluğunu takdir etmesinde yardımcı olacak şekilde açıklar. Gerektiğinde adli psikiyatrik inceleme için gerekçeleri ortaya koyar.

- **“Suçun denetlenmesi”ne ilişkin sonuç-değerlendirme**

Bu altbölümde sosyal çalışma görevlisi, “Değerlendirme” bölümündeki bilgileri temel alarak “risk, gereksinim ve kaynak” üçlü kavramı çerçevesinde, çocuk hakkındaki müdahalenin dayanaklarını ortaya koyan bir değerlendirme yapar.

MÜDAHALE

M.1. “Müdahale Planı” Hazırlama

Müdahalenin nihai amacı, çocuğu suça sürükleyen sorun ve gereksinimlerin giderilerek onun gelecekte sağlıklı bir yetişkin olmasına yardımcı olmak ve böylece hem çocuğu hem de toplumu suçtan korumaktır. Müdahale ile eşdeğer sözcük “değişme”dir. Bu amaçla öncelikle bir “müdahale planı”nın hazırlanması gerekir. Müdahale planı hazırlamak bütüncül müdahale modeli ya da planlı değişme sürecinde “değerlendirme” adımını izler. Bu açıdan “Değerlendirme” bölümündeki bilgi, bulgu ve yorumlar müdahale planı yapılırken bir kez daha gözden geçirilir.

Sosyal çalışma görevlisi, “müdahale planı”nı oluşturacağı bu altbölümde ilk olarak çocuğun (müracaatçı sistemi) sorun ve gereksinimlerini, öncelik sırasına göre, açık bir biçimde ortaya koymalıdır. Daha sonra sorun ve gereksinimleri gidermeye yönelik olarak, “değişme”nin gerekli olduğu sistemleri, yani “hedef sistemler”i açıklamalı ve “değişme”nin makro, mezo, mikro düzeydeki “stratejiler”ini belirlemelidir. Müdahalenin amaç ve hedefleri stratejileri izleyerek aynı açıklık ve ayrıntıyla ifade edilmelidir. Hedefler ele alınırken, “eylem sistemi” de belli edilmesi gerekir. Böylece “müdahale planı” hazırlanmış olur.

Müdahale planının hazırlanması sırasında sosyal çalışma görevlisi, başta çocuk (müracaatçı sistemi) olmak üzere, hedef ve eylem sistemlerini oluşturan kişi ve kurumlarla bağlantısını sürdürmek zorundadır.

M.2. Yasal Tedbir, Yaptırım ve Yönlendirme Seçeneklerinin Çocuk Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi

Bu altbölümde Çocuk Koruma Kanunu’nda yer alan tedbirler (danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma), Türk Medeni Kanunu’nda yer alan tedbirler (velayetin kaldırılması, kişisel ilişkinin düzenlenmesi, hâkimin alabileceği tedbirler), Ailenin Korunmasına Dair Kanun kapsamında alınabilecek tedbirler, uzlaşma, denetimli serbestlik olanakları, hükmün açıklanmasının geri bırakılması, cezanın ertelenmesi ve ceza yaptırımlarının müdahale planındaki amaç ve hedefler doğrultusunda çocuk üzerindeki etkileri incelenir. Başka bir deyişle “sosyal müdahale” içeriği ile “yasal müdahale” seçenekleri karşılaştırılır. Karşılaştırma sonucunda çocuk için uygun olduğu düşünülen “olası öneriler” ortaya çıkarılır.

M.3. "Olası Öneriler"

Bu altbölümde olası öneri ya da öneriler uygun bir dille açıklanmalıdır. Olası öneriler oluşturulurken yasal olanak ve olanaksızlıklar dikkate alınmalıdır. Ancak sosyal çalışma görevlisinin rolleri arasında "savunuculuk" ve "örgütleyicilik" de bulunmaktadır. Bu nedenle sosyal çalışma görevlisi mahkemenin de onayı ile, çocuğun haklarını kurumlara karşı savunabilmeli ve çocuk açısından uygun olan, ancak eksikliği duyulan kurum ve programları ya da bunların suça sürüklenen çocuk açısından geliştirilmesi gereken yanlarını, müdahale planında da bir hedef olarak mevcut olduğu takdirde, olası önerilerde ifade edebilmelidir. Benzer durum "tedbirler" için de söz konusudur. Çocuğun gereksinimlerine göre, tedbirlerin gerektiğinde daha kapsamlı olarak olası önerilerde yer alması mümkün olabilmelidir..

Olası öneriler geliştirilirken çocuğun ceza sorumluluğuna ilişkin bulgu ve değerlendirmenin anımsatılmasına gerek duyulabilir. Sosyal çalışma görevlisi, olası önerileri kaleme alırken ilgili yasa ve yönetmeliklere gönderme yapabilir. Bilindiği gibi hapis cezasının olası olumsuzlukları ve çocuğun yüksek yararı ilkesine aykırılığı araştırmalarla gösterilmiştir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de de çocuğu özgürlüğünden yoksun bırakan hapis cezasının "en son başvurulması gereken çare olduğu" ifade edilmektedir. Bu ifade Çocuk Koruma Kanunu'nun 4/i. maddesinde de yer almakta ve çocuğun haklarının korunmasında bir temel ilke olarak kabul edilmektedir.. Söz konusu ilke çerçevesinde, sosyal çalışma görevlisi olası önerileri yazarken, tutuklamanın ve hapis cezasının hakkında rapor hazırlanan çocuk üzerindeki olumsuz etkilerini incelemeli ve bu yaptırımların hangi gerekçe ile çocuk için uygun olmadığını dile getirmelidir.

Bu altbölümde sosyal çalışma görevlisi "acil olarak müdahale edilmesi" gereken durumları veya -varsa- plan gereği olan uygulamalarını da belirtebilir. SİR'deki "Müdahale" bölümü sosyal çalışma görevlisi ve çocuk mahkemesi kadar, çocuğun mahkeme tarafından yönlendirilebileceği Adalet Bakanlığı (denetimli serbestlik), SHÇEK, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı ile yerel yönetimlerin ilgili birimleri için de çok işlevseldir. Çocuğun gelişme ve korunma haklarının güvencelerinden biri olması gereken SİR'de bu bölüm, adı geçen kurumları çocuk hakkında bilgilendirecek ve yürütülecek işlemlerde onlara büyük ölçüde yol gösterecektir. Sosyal çalışma görevlisi, bu amaçla, hazırlanan raporun taraflarla ve ilgili kurumlarla paylaşılmasına ilişkin önerisini de mahkemeye sunmalıdır. Bu çerçevede sosyal çalışma görevlisi tarafından mahkemeye iletilebilecek bir diğer öneri de tedbir kararlarının yerine getirilmesi için denetim kararı verilmesi ve bir denetim görevlisi atanmasına ilişkin olabilir.

SİR'i hazırlayan sosyal çalışma görevlisinin yanı sıra, çocuk mahkemesi veya çocuk ağır ceza mahkemesi başkanının da SİR'in sonunda raporu teslim aldığına dair bir onayının olması uygundur.

II.2. Model Sosyal İnceleme Raporunun Özet Sunumu

SOSYAL İNCELEME RAPORU

..... Sayılı Kanunun Maddesi ve İlgili Yönetmeliğin Maddesi Gereğince Hazırlanmıştır.

FORMEL BİLGİLER

F.1. Raporun Yasal Dayanağı

- Görevlendirilen makam ve dosya numarası
- Rapor istem nedeni
- Rapor istem tarihi
- Rapor teslim tarihi
- Raporu hazırlayanın adı ve soyadı, unvanı

F.2. Kimlik Bilgileri

- Hakkında rapor hazırlanacak çocuğun T.C. kimlik numarası
- Adı ve soyadı
- Cinsiyeti
- Doğum yeri ve tarihi
- Nüfusa tescil tarihi
- İkametgâh adresi
- Baba adı ve soyadı, iletişim bilgileri
- Anne adı ve soyadı, iletişim bilgileri
- Anne baba yoksa yasal temsilcinin adı ve soyadı, iletişim bilgileri

F.3. Kullanılan Kaynaklar ve Bilgi Toplama Yolları

- Çocukla yapılan görüşmeler (görüşme sayısı, süreleri, nerelerde, hangi tarihlerde ve nasıl gerçekleştiği)
- Görüşülen sistemler, kişi ve kurumlar (görüşme sayısı, süreleri, nerelerde, hangi tarihlerde ve nasıl gerçekleştiği)
- Yapılan mahalle ve ev ziyareti (ziyaret sayısı, süreleri, nerede, hangi tarihlerde ve nasıl gerçekleştiği)
- İncelenen belge ve kayıtlar (mahkeme dosyası, muhtarlık, okul ve okul dışı eğitim kuruluşu, polis, SHÇEK, RAM -rehberlik ve araştırma merkezi, hastane, ruh sağlığı ve madde bağımlılığı tedavi merkezi kayıtları)
- Gerektiği halde görüşülemeyen kişi ve kuruluşlar, görüşülememe nedenleri

DEĞERLENDİRME

D.1. Suça İlişkin Bilgiler

- "Suç" olayı ve çocuğun suç eylemindeki rolüne ilişkin bilgiler
- Çocuk tarafından işlenen diğer suçlara ilişkin bilgiler
- Suçu anlama ve olumsuz etkisini görebilmeye ilişkin bilgiler
- Suçla ilgili motivasyon, tutum ve pişmanlığa ilişkin bilgiler
- Suçla ilgili öncül ve ardıl sorunlara ilişkin bilgiler

D.2. Bireysel Özelliklere İlişkin Bilgiler

- Gelişim dönemleri ve alanları açısından çocuğun gelişimsel özelliklerinin suçla bağlantısına ilişkin bilgiler
- Çocuğun sosyal çalışma görevlisi ile kurduğu ilişkinin niteliğine ilişkin bilgiler
- Çocuğun sosyoduygusal ve bilişsel kontrol alanı açısından olgunluk düzeyine ilişkin bilgiler

D.3. Çevre (Toplumsal Yapı, Kültür) ve Aileye İlişkin Bilgiler

- Çevre (toplumsal yapı, kültür) ile ilgili bilgiler
- Aile ile ilgili bilgiler
 - Aile yapısı ve işlevselliğine ilişkin bilgiler
 - Ailenin sosyoekonomik durumuna ilişkin bilgiler
 - Ailenin gelişim tarihi ve göç öyküsüne ilişkin bilgiler
 - Aile içi ilişkiler, iletişim ve aile çatışmalarına ilişkin bilgiler
 - Aile sorunları, çözüm yolları ve ailenin diğer kaynak sistemlerle ilişkisine ilişkin bilgiler
- Ailenin çocuğun suçuyla bağlantılı görüşü, gereksinim ve sorunları

D.4. Okul, İş, Arkadaş Grubu ve Boş Zamanları Değerlendirmeye İlişkin Bilgiler

- Okul yaşamına ilişkin bilgiler
- İş yaşamına ilişkin bilgiler
- Arkadaş grubu ve boş zamanları değerlendirmeye ilişkin bilgiler

D.5. "Suçun Ortaya Çıkışı", "Ceza Sorumluluğu" ve "Suçun Denetlenmesi"ne İlişkin Sonuç-Değerlendirme

- "Suçun ortaya çıkışı"na ilişkin sonuç-değerlendirme
- "Ceza sorumluluğu"na ilişkin sonuç-değerlendirme
- "Suçun denetlenmesi"ne ilişkin sonuç-değerlendirme

MÜDAHALE

M.1. "Müdahale Planı" Hazırlama

M.2. Yasal Tedbir, Yaptırım ve Yönlendirme Seçeneklerinin Çocuk Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi

M.3. "Olası Öneriler"

Sosyal Çalışma Görevlisi
İsim, Soyadı
İmza

Raporu Teslim Alma Tarihi: (Gün/Ay/Yıl)

Çocuk Mahkemesi Hâkimi

İsim, Soyadı

İmza

3.3. Sosyal İnceleme Raporunda Kalite Güvencesi: İngiltere Örneği

İngiltere'deki gençlik mahkemelerinde önceki adı ile "sosyal inceleme raporu (social inquiry report)", bugünkü adı ile "hüküm öncesi rapor (pre-sentence report)" yazılması, ilgili mevzuata göre zorunludur. Bu raporları hazırlayan mesleki kişilerin, "yasal hükümleri yerine getiren, ulusal standartların gereklerini karşılayan, suçu önleme amacına katkıda bulunan, etkili ve ayrımcılık karşıtı uygulamayı kapsayan, çocuğun refahını dikkate alan ve çocuk haklarıyla tutarlı olan" raporlar yazması beklenir⁴⁰.

İngiltere'de hüküm öncesi raporların kalite güvencesi için gerekli olan mekanizmalar mevcuttur. Kalite güvencesinin amacı uygulamayı geliştirmektir. Raporlar kalite güvencesi açısından şu hususları dikkate almalıdır⁴¹:

"(1) Ulusal standartlara, herhangi bir yerel politikaya ya da iyi uygulama rehberine uygunluk; (2) raporda sunulan bilginin doğrulanması; (3) raporun biçimi ve yapısı; (4) ilgili bilgideki boşluklar; (5) ilgili olmayan bilginin varlığı; (6) raporların uygun bir dille yazılması, böylece özlü olması ve mesleki terminoloji içermemesi; (7) raporun ayrımcı ve klişe ifadeler, kadınlar ya da siyahlarla ilgili olumsuz imajlar ya da uygun olmayan çıkarsamalar içerip içermediği; (8) raporun mağdurun yararına yeterince ağırlık verip vermediği; (9) sonuç [değerlendirme ve öneri] kısmının mantıklı bir şekilde tartışılıp tartışılmadığı ve ileri sürülen önerinin hüküm öncesi raporun akışına uygun olup olmadığı; (10) önerinin açık, gerçekçi, uygun ve gerçekleştirilebilir olup olmadığı; (11) önerinin hem suç tekrarı riskini azaltıp azaltmadığı hem de çocuğun refahını artırıp artırmayacağı; (12) önerilen müdahalenin öznesi olan gencin [çocuğun] beklentilerinin açık olup olmadığı; (13) gözaltı [hapis cezası] hükmü söz konusu ise hem gencin [çocuğun] refahı hem de suç tekrarı riski hakkında bu kararın olumsuz etkileri olabileceğine dair açık ifadeler bulunup bulunmadığı; (14) raporun genel olarak suçun karşılığında bulunması gereken uygulamadan daha kötü bir sonuca götüren olumsuz bir izlenim verip vermediği. "

Yukarıda açıklanan kalite güvencesine ilişkin içeriğin Türkiye'deki çocuk mahkemelerinde hazırlanan SİR'ler için de ufuk açıcı olacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

SİR'ler somut birer belge olarak, çocuk adalet sisteminde çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından özel bir yere sahiptir. SİR'ler "çevresi içinde çocuk" ve "çok etmenli suç olgusu"nu dinamik bir bütün içinde kavramayı amaçlayan bir kuramsal temele oturur ve belli adımları kapsayan bir süreç içinde hazırlanır. Nihai amacı suça sürüklenmiş çocuğun biyopsikososyal açıdan iyilik haline ulaşmasında rehberlik olan SİR'in, çocuğun ceza sorumluluğuna ilişkin bilgileri de kapsamı doğaldır. Çocuk adalet sistemi içinde böylesine önem taşıyan SİR'lerin hazırlanması özen, dikkat ve kaliteli emek ister. Bu doğrultuda, başta da belirtildiği gibi, çocuk mahkemelerinin altyapı sorunlarının çözülerek, sosyal çalışma görevlilerinin nicel ve nitel açıdan desteklenmeleri gerekir. Çocuk adalet sisteminin iyi işlemesi, bir altsistem olan SİR'lere de olumlu olarak yansıtacaktır. Bunun anlamı ise "çocuğun yüksek yararını gözetmek" ve onun haklarını "gerçekten korumak istemek" demektir.

⁴⁰ NACRO, Pre-Sentence Reports for Young People: A Good Practice Guide. (Second Edition). London: NACRO Youth Crime Section. 2003, s.5.

⁴¹ NACRO, Gençler İçin Hüküm Öncesi Raporlar: İyi Uygulama Rehberi. (Çev.) D. Kucur, M. Ülök, M. Bulut. Ankara: Dostlar Dayanışma Derneği Ankara Şubesi Yayını, 2005, s.22.

- American Bar Association, Juvenile Justice Center. "Cruel and Unusual Punishment: The Juvenile Death Penalty: Adolescence, Brain Development and Legal Culpability" ABA January 2004. www.abanet.org/crimjust/juvjus. 6 Şubat 2009.
- Bottoms A. ve Stelman A., Social Inquiry Reports. Aldershot: Gower, 1988.
- Council of Europe, Social Reactions to Juvenile Delinquency- Social Reactions to Juvenile Delinquency Among Young People Coming From Migrant Families, Strasbourg: 1989.
- Critcher, C. "Structures, Cultures and Biographies" Resistance Through Rituals.(Eds.) S. Hall, T. Jefferson London: Hutchinson, 1975. (Aktaran: Pitts, 1990, s. 57).
- Curnock, K. ve Hardiker, P. Towards Practice Theory. London: Routledge and Kegan Paul, 1979. (Aktaran: Bottoms ve Stelman, 1988, s. 73).
- Çocuk Koruma Kanunu (5395 S. K.) 2005.
- Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. 24 Aralık 2006.
- Franklin, B., "Çocukların Politik Hakları" Çocuk Hakları.(Ed.) B. Franklin. (Çev.), A. Türker. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 1993. ss.40-51.
- Gander M. J., ve Gardiner, H. W., Çocuk ve Ergen Gelişimi. (Yayına hazırlayan) B. Onur.(Çev.) A. Dönmez, N. Çelen, B. Onur Ankara: İmge, 1993.
- Grisso T., "Research on Developmental Immaturity and Youths' Capacities: How does it Inform Questions of Culpability and Competence?" http://www.cfjj.org/GrissoPowerPt/CfJJ-culp-Devel_List_3-07.htm 1 Aralık 2008.
- Kirst-Ashman, K. K. ve Hull Jr., G. H., Understanding Generalist Practice (Second Edition) Chicago: Nelson Hall Publishers, 1999.
- Miley, K. K., O'Melia, M., DuBois, B., Generalist Social Work Practice: An Empowering Approach (Second Edition). Allyn and Bacon, 1998.
- NACRO, Pre-sentence Reports for Young People: A Good Practice Guide (Second Edition). London: NACRO Youth Crime Section. 2003.
- NACRO, Gençler İçin Hüküm Öncesi Raporlar: İyi Uygulama Rehberi. (Çev.) D. Kucur, M. Ülük, M. Bulut. Ankara: Dostlar Dayanışma Derneği Ankara Şubesi Yayını, 2005.
- Northen, H. "Assessment in Direct Practice" Encyclopedia of Social Work. Vol. 1, Silver Spring. MD: NASW Press. 1987. ss. 171-183.
- Onur, B., Gelişim Psikolojisi. (Üçüncü Baskı). Ankara: İmge, 1995.
- Pincus, A. ve Minahan, A., Social Work Practice: Model and Method. Illinois: Peacock Press, 1973.
- Pitts, J. Working with Young Offenders. London: MacMillan, 1990.
- Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlkeleri ve Sorumlulukları. Ankara, Nisan 2004.
- Tekin, U. -Köln Üniversitesi Öğretim Üyesi- "Almanya'daki Gençlik Mahkemelerinde Sosyal İnceleme Raporlarının İçeriği" konulu yazışma, 1 Mart 2009.

-
- Türk Medeni Kanunu(4721 S.K.) 2001.
 - Uluğtekin, S., "Türkiye'de Çocuk Suğluluğu", ODTÜLÜLER BÜLTENİ: Çocuk ve Gençlik. Ankara: ODTÜ Mezunları Derneği Yayın Organı. No 185. Mayıs 2009, s. 42.
 - Uluğtekin, S., "Denetimli Serbestlik Altındaki Gençler ve Ailelerine İlişkin Araştırma: İhtiyaçlar ve Beklentiler" Yayınlanmamış Araştırma Raporu. Ankara: Öz-Ge Der. 2008.
 - Uluğtekin, S., Acar, Y. B., Öntaş, Ö. C., Kırımsoy E. (Ed.) Çocuk Adalet Sisteminde Sosyal İnceleme Raporu (SİR) ve Gözetim Raporu (GR) El Kitabı. Ankara: Dostlar Dayanışma Derneği Ankara Şubesi Yayını, 2005.
 - Uluğtekin, S., Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları. (İkinci Baskı). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, 2004.
 - Uluğtekin, S., "Çocuk Hakkında Yapılması Gereken Araştırmaların Çocuk Yargılamasındaki Yeri ve Önemi", İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet: Prof. Dr. Nesrin Koşar'a Armağan.
 - (Ed.) K. Karataş ve Ç. Arıkan . Ankara: H. Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını, 2001, ss. 300-307.
 - Uluğtekin, S., Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma. Ankara: 1991.
 - Ümit, E., Mekândan İmkâna: Çocuk Suğluluğunun Habitusu Ceza Ehliyeti İlişkisi. Ankara: Ankara Barosu Yayını, 2007.
 - Wisconsin Council on Children and Families, "Rethinking the Juvenile in Juvenile Justice," March 2006. <http://www.wccf.org/pdf/rethinkingjuv-jjsrpt.pdf>. 1 Mayıs 2008.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ADLI PSIKİYATRİK DEĞERLENDİRME

I. Ergenlik Dönemine Özgü Biyopsikososyal Gelişmeler

I.1. Ergenlik Tanım

Çocuklukla erişkinlik arasındaki “virajlı” yola ergenlik adını koymak yanlış olmayacaktır. Erişkinliğe ulaşmak için çıkılan bu yolda çeşitli ara duraklar da mevcuttur. Ergenlik, başkalaşım (metamorphose) ve dönüşüm (mutation) demektir. Ergenlik döneminde birey bedensel, ruhsal ve de toplumsal alanda değişime ve dönüşüme uğramaktadır. Ergenlik döneminin tanımı bedensel, cinsel ve ruhsal gelişmeye göre yapıldığından başlangıcı ve bitişi için net bir zaman vermek kolay değildir. Ergenliğe giriş yaşı; genetik, ırk, sosyoekonomik şartlar ve iklim gibi faktörlerden etkilenmektedir.

Puberte olarak adlandırılan hızlı fiziksel değişim ile başlayan büyüme, ergenlik döneminin sonunda bedensel, cinsel ve ruhsal olgunluğa ulaşmayla sona erer. Yaşamın ilk yılı içindeki hızlı büyüme ve gelişme döneminden sonra insan gelişiminin ikinci ve son önemli büyüme atağının yaşandığı döneme erinlik (puberte) denir. Bu dönem biyolojik anlamda hızlı büyüme ve gelişmenin olduğu, kız-erkek cinsel özelliklerinin belirlediği (ikincil seks karakterleri) ergenlik döneminin ilk 2-3 yılını kapsar. Puberte, kızlarda, erkeklerden 1-2 yıl önce başlar, buna koşut olarak büyüme ve cinsel olgunlaşmalarını erkeklerden 1-2 yıl erken tamamlarlar.

Genellikle ilk puberte belirtileriyle başlayan ergenlik dönemi yaklaşık olarak 12-20 yaşlarını kapsamaktadır. Ergenlik, bireyde çocuksu tutum ve davranışlarının yerini yetişkinlik tutum ve davranışlarının aldığı, cinsiyet yetilerinin kazanıldığı, bireyin erişkin rolüne psikolojik ve biyolojik olarak hazırlandığı dönemdir. Ergenlikteki biyolojik değişiklikler evrenseldir, ancak bu değişikliklere verilen psikolojik ve sosyal yanıtlar evrensel değildir. Ergenin içinde yaşadığı toplum, çevre ve kültür bu süreçte belirgin farklılıklar yaratacaktır. Ancak hangi kültürden ya da toplumdan örnek verirsek verelim “normal” denilen bir ergenin en temel ortak özelliği (virajlı yolda) sergilediği “tutarsızlığı”dır.

Ergenlik döneminde başlıca dört gelişim aşaması dikkat çeker:

Fiziksel-cinsel gelişim: İkincil seks karakterlerinin gelişmesi, hızlı kilo alımı ve boy uzaması ile kendisini gösteren büyüme ve başkalaşım evresidir.

Bilişsel gelişim: Beyin ve sinir sisteminin gelişimi sürmektedir. Ergenliğin sonlarına kadar beyinin sağlıklı düşünme ve karar vermeden sorumlu beyaz cevherindeki değişiklikler devam eder. Bazı nöroanatomi yapılar erişkindeki formlarına benzer hal alsalar da ergenin beyni “hazır ama hazırlıksızdır”. Ergenin hayata hazırlığı yaşadığı deneyimler sayesinde olur. Yanlış biliyor olması her zaman doğruya karar verebilme yetisinin geliştiğini göstermez. Soyut düşünme yetisi ancak 12 yaşından sonra kazanılmaya başlanır ve 18 yaş civarında tamamlanır. Gelişimini destekleyen ortamların bulunmaması, soyutlama yeteneğinin gelişmesini engelleyen etmenlerden biridir.

Sosyal gelişim: Kimlik ve kişilik gelişimi açısından en önemli dönemdir. Bu dönemde ergen, ailede, akranlar arasında ve toplumda farklı bir birey olduğunu ispatlamaya çalışır. Bu nedenle kırılgan ve hassastır. Çevresel faktörlerden kolaylıkla etkilenir.

Duygusal-ruhsal gelişim: Vurdumduymaz görünümünün arkasında hassas bir ruhsal yapı vardır. Birey olmaya çalışırken yalnızlık onu endişelendirir. Beğenilmek ve kabul edilmek bu nedenle çok önem arz eder. Cinsel ve saldırgan duygu ve dürtülerin kolaylıkla açığa çıkabildiği bu dönemde ergen hayatın anlamını bu duygularla sorgular.

I.2. Beyin Gelişimi ve Ceza Sorumluluğu İlişkisi

Ergenlik dönemi, genelde çocukluk ve erişkinlik dönemleri arasında bir geçiş olarak tanımlanır. Bu yaşlarda ergenler, çocukluğun gelişmemişliği ve masumiyeti ile erişkinliğin sorumlu ve yetkin dünyaları arasında gelgitler yaşar. Yine bu yıllarda, ergenler kanunlar karşısında da çelişkili durumlara düşerler. Toplumun ergenlik gelişim dönemine yönelik bir-biri ile çelişen düşüncelerini yansıtan kurallarına ve yasalarına maruz kalırlar. Bir yandan, kanunlar ergenleri doğru karar verebilme becerilerindeki yetersizliklerinden ve doğalarında olan dürtüsellik ve sakarlıklarından korumaktadır. Ergenliğin doğru ve yanlış denenerek öğrenildiği bir dönem olduğu; ergenlerin erişkinler kadar sorumluluk alamayacakları ve davranışlarının doğuracağı sonuçları öngöremeyecekleri bilgisinden yola çıkarak, alkol tüketme, araba kullanma, evlenme, askere gitme gibi olgunlaşmış yargılama ve dürtüsel denetim gerektiren sorumluluklar almada 18 ya da daha ileri yaş sınırları konmuştur. Burada amaç, ergene öğrenme ve olgunlaşma için alan sağlarken, ergeni kendi olgunlaşmamış özelliklerinden korumaktır.

Ancak diğer yandan, bazı yasalar ise, özellikle ceza yasaları, ergenlik döneminin bu özelliklerini göz önüne alan bir yaklaşım sergilemezler. Birçok ülke, 10 yaş ve civarında bir çocuğun işlediği suçtan ötürü hâkim karşısına çıkmasında sakınca görmez. Buna ek olarak, mahkeme kararı ile öngörülen madde bağımlılığı ya da diğer ruhsal sorunlara yönelik tedavilerde yine, ergenlik dönemine özgü farklılıklar gözetilmeksizin, erişkinler gibi ele alınırlar. Bu tutarsızlık, toplumun ergenlik dönemine özgü bilişsel, duygusal ve sosyal olgunlaşma düzeylerine yönelik çelişkili yaklaşımlar sergilemesinin bir sonucudur.

Son yıllarda, ergenlik dönemine yaklaşımda tamamen kişisel ve toplumsal deneyimlerden yola çıkarak geliştirilen çelişkili yaklaşımlara son vermek amacı ile yürütülen bilimsel çalışmalar, daha önceleri ergenlik dönemindeki beyin gelişimine ilişkin bilinmeyen birçok çarpıcı gerçeği ortaya koymuştur. Ortaya konan en temel gerçek; ergen ile erişkin arasında sadece basit bir yaş farkı olmayıp, motivasyon, dürtü kontrolü, yargılama, ceza sorumluluğu ve fizyolojik olgunlaşma alanlarında belirgin farklılıkların bulunmasıdır.

Son yıllar içinde yapılan bilimsel beyin gelişim çalışmalarından elde edilen bazı sonuçlar;

- Eski bilgilerin aksine ergen beyni sanılandan çok daha az gelişmiştir. Beyin, ergenlik dönemi boyunca gelişiminin son aşamasını tamamlar ve olgunlaşmış son halini yirmili yaşlarında alır.
- Nedensellik ilişkisi kurma, bellek, planlama, duygusal düzenleme ve dürtü kontrolü sağlanmasını içeren “yürütücü işlevler”in odağı olan prefrontal korteks (kafatasında alın bölgesine denk gelen beynin ön bölgesi) beynin en son olgunlaşan bölümüdür.
- Ergenler karar vermeleri gerektiğinde beyinlerinin ağırlıklı olarak duygusal merkezine başvururlar. Çünkü, yürütücü işlevlerin koordine edildiği frontal lob henüz yeterince gelişmemiştir.

-
- Ergenler sosyal, duygusal ve fiziksel nedenlerden ötürü daha yüksek riskli davranışlar gösterirler. Bunun bir nedeni de henüz erişkin düzeyine ulaşmamış olan beyin nörotransmitterinin (ileti molekülleri özellikle Dopamin) düzeyindeki değişikliklerdir.
 - Ergenler çoğunlukla “ödül yetmezliği sendromu” yaşarlar. Yani, çocuk yaşlarda onları heyecanlandıran ve motive eden bazı aktiviteler artık bu etkiyi göstermez. Aynı düzeyde heyecanı yaşamak için daha yüksek düzeyde riskli ve uyarıcı ortamları veya davranışları tercih ederler.
 - Ergenler olumsuz etkilere ve akran baskısı dahil, dışarıdan gelen tüm baskılara oldukça açık ve kırılabilir bir yapı sergilerler. Bu belli durumlarda ergenlerin buldukları ortamı kontrol etmek konusunda zaafı olduğu ve genellikle ortam tarafından kontrol edildikleri anlamına gelmektedir.
 - Ergenin, sakin bir ortamda, bir erişkin ile ilişkisinde, bilişsel düzeyde iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırabilmesi sıklıkla mümkündür (soğuk bilişsel düzey, prefrontal korteks işlevi). Ancak aynı ergenin akranları ile beraberken aynı bilişsel kapasiteyi harekette geçirmekte zorlandığı ve akran grubu içinde dürtüselliğin ön planda olduğu yüksek riskli davranışlara yönelerek heyecan arayışı içine girdiğine (sıcak bilişsel düzey, limbik sistem işlevi) sıkça tanık olunur.

Bu yeni bilgiler ışığında, ergenin suç davranışı değerlendirmesinin yeniden ele alınması gerekir. Frontal lob, ceza sorumluluğuna ilişkin bilişsel ve davranışsal koordinasyonun gerçekleştiği beyin bölgesidir; bu bölgenin tam olarak olgunlaşması ancak daha ileri yaşlarda gerçekleştiği için ergenlik yaş grubunda görülen suç davranışının, gelişmiş bir düşünce sürecinin sonucu olmadığı açıktır.

I.3. Psikososyal Gelişim ve Ceza Sorumluluğu İlişkisi

Dönemin oldukça uzun bir sürece yayılmış olması nedeni ile ergenlik dönemini alt dönemlere ayırarak incelemeye çalışmak da mümkündür. *Ergenlik genel olarak üç alt dönemde incelenir.*

Erken Ergenlik Dönemi (10-13 yaş): Bu dönemin temel amacı, çocukluk rolünün terk edilmesi ve ergenliğe giriş şeklinde özetlenebilir. Ergenliğe girişte tipik olan, ergenin ebeveyni ile daha önceki yıllarda geliştirdiği duygusal bağlara aykırı davranışlar sergilemeye başlamasıdır. Bu duruma bağlı çatışmalar, depresif dönemlerle giden duygudurum dalgalanmalarına, çocukluk dönemine ait davranışlara gerilemeye, benmerkezci ve ılımlı antisosyal davranışlara, okul başarısında düşmeye ve okul devamsızlığına yol açabilir. Bu tür davranışlar gösteren bir erişkin için kolaylıkla ciddi ruhsal sorunların varlığı akla gelebilir. Ancak bu davranışlar, genellikle bu döneme özgü “yalancı ruhsal bozukluğu” tanımlar ve bize davranışları tanımlarken erişkin normlarını kullanmak yerine erken ergenlik dönemi sürecinin ve amacının göz önünde bulundurulması gerektiğini bir kez daha hatırlatır. Ergen bu dönemde bağımsızlaşma çabası içine girer, aile ile yapılan etkinliklere daha az katılmaya, anne babayı değersizleştirmeye başlar, nasihat veya eleştiri almakta giderek daha isteksiz olur. Çoğu ikircilikli, ikilemlenmiş (ambivalan) davranışın temelinde ergenin anne babasından duygusal anlamda ayrılma çabasının getirdiği dinamikler ve çatışmalar yatmaktadır.

Orta Ergenlik Dönemi (14-16 yaş): Akran grubu etkinlikleri ve alt kültür oluşumu ile belirgindir. Akran grubunda sadakat geliştikçe, arkadaşlar ergenin hayatında en önemli kişiler haline gelir. Ergen, akran grubunun birçok düşüncesini ve değer yargısını benimser ve giyim şekli, saç modeli, konuşma biçimi, müzik ve dans seçimleri ile modern bir "delikanlı" görünümü kazanır. Bu tür bir gelişim ergenin ailesinden uzaklaşabilmesinde ve "ayrı" ve dolayısı ile farklı bir kimlik geliştirebilmesinde oldukça önemli bir destek sağlar. Burada "farklı" olunan anne-baba ve diğer erişkinlerdir. Öte yandan ergen, kendi akranlarına fazlasıyla benzerlik gösterir. Akran grubu davranışsal deneyimleri destekler hatta cesaretlendirir. Yine bu dönemde, ergenin kendisine ne kadar korkusuz, güçlü ve çekici olduğunu (değişen kimliğini) ispatlamak uğruna kalkıştığı bazı risk alma davranışları görülebilir. Ergen kabul edilmek, hayran olunmak ve yönlendirilmek istemektedir. Bu nedenle tutku ile bağlandığı bir kişiye giyinişi ve tarzı ile benzemeye çalışarak geçici ve yalancı bir kimlik edinebilir. Normal şartlarda bu deneyimler kişilik gelişimi ve bütünleşmesi için gereklidir. Yaşamın hiçbir döneminde akran grubunun insan hayatında bu kadar etkin bir rol oynamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Akranları tarafından kabul edilmek yalnızlık ve yalıtılmışlık yaşayan ergen için adeta bir panzehirdir.

Geç Ergenlik Dönemi (17-20 yaş): Geç ergenlik erişkinliğe geçiş ile belirgindir. Erişkin tip davranışların gelişimi bu dönemin en tipik özelliğidir. Özellikle geç ergenlik döneminde öfke dışavurumu (agresyon) ve cinsellik konuları toplumsal ve kültürel boyutlar kazanır. Ergen özellikle son döneme girildiğinde kendini gelecekle ilgili kafası oldukça karışık bir durumda bulabilir. Bunun sonucu olarak duygusal, düşünsel ve davranışsal olarak uç duygulanımlar ya da deneyimler içinde olabilir.

Özet olarak, ergen genellikle davranışları ile ilgili bir çatışma içerisinde değildir. Aksine, ergen davranışları yoluyla sorularına yanıt arar. Ergenlik döneminin amacı ve hedefleri oldukça önemli ve ciddidir. Ancak sonunda varılan nokta görece daha az kalıcıdır. Çünkü gündelik süreçler ve yeni yaşantılar değişimi her zaman olanaklı kılar. Davranışsal deneyimler, ebeveynlerin ve onların değerlerinin reddedilmesi, anne babaya yabancılaşma, bağımlılık ve bağımsızlık çelişkisi bu dönemin gerçekleşmesinin temel unsurlarıdır. Ergenlik alt dönemleri ve bu dönemlere ait temel hedefler bize normal ergeni tanımak ve tanımlayabilmek için oldukça yararlı çerçeveler sunar. Çocuksu bedenden erişkin bedenine devam eden hızlı yolculuk birçok kişiyi karşısında bir erişkin varmışcasına aldatabilir.

II. Ergenlerin Ceza Sorumluluklarının Değerlendirilmesi: Gelişim Kapasitelerinin Araştırılması

Çocuklarda ceza sorumluluğu değerlendirilirken yalnızca akıl hastalıkları ve zeka gerilikleri değil, 5237 sayılı TCK'nun 31. maddesine göre yaş küçüklüğünün ve aynı Kanun'un 34. maddesinde yer alan geçici nedenlerin araştırılması da incelemenin temelini oluşturmaktadır.

Yukarıda yer alan beyin gelişimi ve psiko - sosyal gelişimin ceza sorumluluğu ile ilişkisi hakkındaki bilgiler ve ceza sorumluluğu konusundaki düzenlemeler göz önüne alındığında, çocuklarda "eyleminin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneği" konusunda bir karar verilmeden önce adli psikiyatrik değerlendirme yapılmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Adli psikiyatrik değerlendirme ile;

- Çocuğun işlediği iddia olunan fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve davranışlarını yönlendirme yetisini etkileyebilecek beden ve ruh sağlığı ile ilgili etkenler veya bozuklukları tanılamak mümkün olacaktır,
- Çocuğun algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneğini etkileyecek faktörlerin saptanmasında objektif bir değerlendirme yapılması sağlanacak ve böylece herhangi bir etkenin atlanması engellenmiş olacaktır,
- Çocuğun suça sürüklenmesinde etkin rol oynayan unsurların doğru saptanması, bu unsurlara yönelik uygun tedbir kararlarının (sağlık, eğitim tedbiri gibi) alınmasında doğru yönlendirme yapılmasını sağlayacaktır,
- Özellikle de risk faktörlerini (madde kötüye kullanımı, kendine ve başkalarına zarar verici davranış ve düşünceler gibi...) ve bu faktörlerin psikopatoloji ile bağlantısını belirleyerek gerekli önlemleri alabilmek olanaklı olacaktır.

Bir çocuğun ceza sorumluluğu araştırılırken ruh sağlığı ve biyopsikososyal gelişim özelliklerinin beş açıdan incelenmesi gerekir:

- Bilişsel gelişim
- Psikososyal gelişim
- Ahlaki gelişim
- Yargılama yetisinin olgunlaşması ve karar verme yetisi
- Ruh sağlığı problemleri

II.1. Bilişsel Gelişim Açısından Değerlendirme

- Bilişsel gelişimin "soyut işlemsel dönem" özelliklerini taşıyıp taşımadığı
- Hipotezler kurarak doğruluklarını sınama becerisi
- Soyut kavramlar üzerine fikir yürütme, düşünceyle oynama becerisi
- Tümevarım ve tümdengelim gibi bilişsel işlemleri yapabilme
- Zihinsel gelişim kapasitesi
- Eğitimle kazanılmış donanım düzeyi
- Kavrama yeteneği
- Öngörebilme yeteneği
- Duygu ve düşüncelerini ifade etme ve başkalarınınkini tanıyabilme ve karşı koyabilme kapasitesi

II.2. Sosyoduygusal Gelişim Açısından Değerlendirme

- Kimlik gelişim dönem özelliklerinin tanımlanması
- Stres faktörlerine dayanabilme kapasitesi

-
- Öfke kontrolü ve duygusal tepkileri kontrol edebilme gücü
 - Duygu ve düşüncelerini ifade etme ve başkalarınınkini tanıyabilme ve karşı koyabilme kapasitesi
 - Davranışlarının sorumluluğunu alabilme becerisi

II.3. Ahlaki Gelişim Açısından Değerlendirme

Toplumsal yargısının, moral gelişiminin dönemsel olarak saptanmasıdır.

II.4. Yargılama Yetisinin Olgunlaşması ve Karar Verme Yetisi Açısından Değerlendirme

- Grup normlarından etkilenmeden, bağımsız davranabilme ve kendine yetebilme
- Grubun olumsuz eleştiri ve yaptırımlarına karşı koyabilme
- Harekete geçmeden önce içinde bulunduğu durumu değerlendirebilme
- Karar vermeden önce farklı bakış açılarını ele alabilme
- Geçmiş, bugün, yarın arasında bağlantıları kurabilme, geçmişten gelen kazanımları geleceğe taşıyabilme
- Öfke kontrolü ve duygusal tepkileri kontrol edebilme
- Riskleri değerlendirme ve göze alabilme
- Eylemin doğuracağı sonuçları kavrayabilme ve öngörebilme, davranışlarını kontrol edebilme düzeyi
- İleriyi görebilme, kısa vadeli haz almayı erteleyip, uzun vadeli sonuçları düşünebilme

II.5. Dikkate Alınması Gereken Ruh Sağlığı Problemleri

Çocuk ve ergenlerde görülen ruhsal bozukluklar erişkin döneminden farklılık göstermekte olup, adalet sistemi içine herhangi bir nedenle giren çocuk ve gençlerde görülme sıklıkları oldukça yüksek oranlarda bildirilmektedir. Bilimsel araştırmalar incelendiğinde değişen oranlar göze çarpmaktadır. % 65-75 oranında en az bir ve daha fazla psikiyatrik tanı aldıklarını bildiren çalışmalar çoğunluktadır.⁴² Bir başka çalışmada %20 oranında ağır ruhsal bozukluk saptandığı, bunların yarısında madde kötüye kullanımı olduğu bildirilirken görülme sıklığına göre psikiyatrik bozukluklar: %1-6 psikoz, %32-37 duygudurum bozukluğu, % 6-41 anksiyete bozuklukları, % 7-15 mental retardasyon, %25-95 özgül öğrenme güçlüğü, % 19-46 dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB), % 50-90 davranım bozukluğu olarak belirtilmektedir.⁴³

⁴² Teplin ve ark, 2002; Wasserman ve ark. 2003

⁴³ Williamson JL ve ark. 2004

Ceza sorumluluğunun değerlendirilmesinde hekimin göz önünde bulundurması gereken ruhsal bozukluklar ya da klinik durumlar için başlıca örnekler aşağıda sıralanmıştır:⁴⁴

- Şizofreni ve diğer Psikotik Bozukluklar
- Duygudurum Bozuklukları
- Yaygın Gelişimsel Bozukluklar (Asperger bzk, otistik bozukluk...)
- Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları
- Öğrenme Bozuklukları
- Tik Bozuklukları (Tourette Bozukluğu)
- Mental Retardasyon
- Anksiyete Bozuklukları
- Madde Bağımlılığı
- Tepkisel Bağlanma Bozukluğu
- Sömürü ya da ihmal etme ile ilgili sorunlar (çocuğun bedensel/cinsel istismar, çocuğun ihmal edilmesi)

Yukarıda belirtilen bozukluklar ya da klinik durumların yanısıra çocuklarda gözlenen çeşitli nörolojik bozukluklar ve gelişme geriliğine yol açan bazı klinik tabloların da ceza sorumluluğunu ortadan kaldıracığı veya önemli derecede etkileyebileceği bilinmelidir. Ancak herhangi bir bozukluk ya da klinik durumun ceza sorumluluğunu ne ölçüde etkilediğini belirleyebilmek için adli psikiyatrik değerlendirme gereklidir. Adli psikiyatrik değerlendirme her olay için saptanan bozukluk veya klinik durumun kişinin/küçüğün gerçeği değerlendirme, algılama, düşünme ve eyleme geçme sürecini nasıl etkilediği ve olayla nedensellik bağının varlığı araştırılarak yapılmalıdır. Herhangi bir hastalığın veya klinik durumun, hiç bir değerlendirme yapılmadan ve nedensellik bağı kurulmadan ceza sorumluluğunu kaldırdığı veya etkilemediği şeklindeki ön kabuller hatalı sonuçlara yol açmakta, tıbbın "**hastalık yoktur hasta vardır**" felsefesine aykırılık oluşturmaktadır. .

Hekim, belirtilen tabloların ceza sorumluluğunu etkileyebileceği gibi herhangi bir etkide bulunmayabileceğini de göz önünde bulundurmalıdır. Bir başka deyişle, ruhsal bir bozukluğun varlığı her zaman, çocuğun işlediği fiille ilgili ceza sorumluluğunu ortadan kaldıracak bir rol oynamayabilmektedir. Bu nedenle, ruhsal bozuklukları mutlaka araştırmak ve tanılandırmak, sonrasında ise tespit edilen ruhsal bozukluk veya klinik durumun çocuğun işlediği iddia olunan eylemin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneğine olan etkisini değerlendirmek gerekmektedir. Bu değerlendirme yapılırken hem var olan ruhsal bozukluğun hem de ergenin içinde bulunduğu gelişim dönemine ait özelliklerin biyopsikososyal açıdan ve suç davranışı açısından ne düzeyde etki yarattığı anlaşılmalı çalışılmalıdır.

⁴⁴ DSM-IV-TR

III. Adli Psikiyatrik Değerlendirme Süreci

III.1. Adli Psikiyatrik Değerlendirmenin Tanımlanması

Değerlendirmeci öncelikle çocuğa ve aileye kendi rolünü açıklamalı; değerlendirmeyi kimin istediğini, değerlendirmenin amacını ve değerlendirme içeriğinin adli makamlarca paylaşılacağını belirtmelidir.

Adli psikiyatrik değerlendirmenin tedaviyi içermediği, ancak çocuğun yararını önde tutan objektif ve ayrıntılı bir değerlendirme olduğu unutulmamalıdır.

Adli psikiyatrik inceleme, her eylem için (aynı gün içinde gerçekleşse dahi) ayrı ayrı yapılmalıdır. Bir eylemin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayan ve davranışlarını yönlendirme yeteneği bulunan bir çocuk başka bir eylemin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayamayabilir veya davranışlarını yönlendirme yeteneği bulunmayabilir.

Ceza sorumluluğu konusunda karar verilmesi gereken tarih, eylemin gerçekleştiği tarih olduğundan muayene sırasındaki ruhsal durum değerlendirmesi tek başına değer taşımamaktadır. Ceza sorumluluğu tespitine yönelik değerlendirmede çocuk, ulaşılabirirse ebeveyn, diğer ilgili kişiler ve kurumlardan bilgi alınmalı, dava dosyası incelenmeli, olayın olduğu döneme ilişkin değerlendirmelere özgün anlatıma ulaşılmalı, olayın nasıl gerçekleştiği çocuğun ve diğer tanıkların aktarımlarından öğrenilmelidir.

Çocuğa ait daha önceki uzman değerlendirmeleri, sosyal inceleme raporu ve adli evrakta yer alan açıklama ve değerlendirmeler gözden geçirilmelidir.

Adli psikiyatrik değerlendirme sırasında hatırlamayı kolaylaştırıcı hipnoz, hızlandırılmış görüşme, yönlendirme içeren teknikler ile iletişimi artırmaya dönük ödöl ya da olumsuz pekiştireçler kullanılamaz.

Adli psikiyatrik değerlendirme rahat ve güven veren bir ortamda, mümkünse tekrarlamalardan kaçınmak için görüşme yapılan kişinin onamı alınarak kayıt altında yapılmalıdır.

III.2. Adli Psikiyatrik Değerlendirmede Değerlendirmeci İle İlgili Özellikler

Çocuk ve ergen gelişimi ve ruhsal değerlendirmesini gerçekleştirecek düzeyde eğitim almış olmalıdır.

Adli psikiyatri konusunda eğitimli ve deneyimli olmalıdır.

Bilimsel değerlendirmesini ve bilirkişi olarak görev almasını etkileyecek özellikleri olmalıdır (olay ile ilgili şahıslara yakınlık vb.).⁴⁵

III.3. Adli Psikiyatrik Değerlendirme Süreci

Adli psikiyatrik değerlendirme; çocuk, aile ve diğer bilgi kaynaklarından elde edilen veriler; bireysel ruhsal değerlendirme bulguları ve uygulanan test sonuçlarını içerir. Bu nedenle adli psikiyatrik inceleme öncesinde sosyal inceleme yapılmış olması ve bu raporun dosyada bulunması, gerektiğinde ise bu incelemeyi yapan meslek elemanı ile görüşme yapılması gerekir.

⁴⁵ Bilirkişilikten çekinme halleri için bkz. Bölüm....

III.3.1. Adli Psikiyatrik Değerlendirme Sürecinde Genel Yaklaşım İlkeleri

1. Bütüncül yaklaşım: Adli psikiyatrik incelemede çocuğun tıbbi ve kriminal öyküsü bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle incelemeye başlandığında olay ayrıntılı olarak tanımlanmalı ve olayın gerçekleşme zamanı, koşulları, olayın gerçekleşmesine giden süreç ve gerçekleşme şekli incelenmeli; çocuğun olay sırasındaki yaşı, olay öncesi, sırası ve sonrası algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneğini etkileyecek herhangi bir psikiyatrik/tıbbi tablonun bulunup bulunmadığı araştırılmalı ve çocuğun olayla ilgili açıklama ve değerlendirmeleri, farklı dönemlerdeki açıklama ve değerlendirmelerinin karşılaştırılması yapılmalıdır. Adli psikiyatride olayı içeren bilgiler (adli dosya) olmadan bir karara varmak hatalı sonuçlara yol açar. Ancak bu çalışma yapılırken gerek görüşmede gerekse rapor hazırlarken; ceza sorumluluğunun değerlendirmesinde görüşmecinin amacının olayı aydınlatmak olmadığına ve çocuğun olayı nasıl algıladığı veya yorumladığını değerlendirmek olduğuna dikkat edilmelidir.⁴⁶

Adli değerlendirme istenen olayın ayrıntıları öğrenildikten sonra çocuğun karıştığı ilk olay olup olmadığı da araştırılmalıdır. Birden fazla olay varsa olaylarla ilgili bilgi edinilmelidir. Tekrarlayan olaylara karşı çocuğun tutumu, düşünceleri öğrenilmelidir.

Ruhsal değerlendirme öncesinde çocuğun yapılmış olan fiziksel değerlendirme sonuçları gözden geçirilmiş olmalıdır.

2. Görüşme esnasında dikkat edilmesi gerekenler:

- Çocuğun yaşına ve gelişimsel düzeyine uygun bir görüşme tekniği kullanılmalı
- Çocukla görüşmede ebeveyni bulundurmamalı
- Çocuğun geçmiş olayları doğru aktarma yetisini test edilmeli
- Gerçeği söylemenin çocuk için ne anlama geldiği değerlendirilmeli
- Daha genel/açık uçlu sorulardan sonra yönlendirici sorulara geçilerek görüşme sürdürülmeli
- Üstüste yönergelerin olduğu, çoklu veya "ya da"lı sorulardan kaçınılmalı ve yönergeler tek tek verilmeli
- Çocuğun verdiği bilgiyi içeren anlatımları ona tekrar yönlendirerek teyit ettirilmelidir. Böylece, görüşmeci çocuğun anlatımlarındaki tutarlılığı değerlendirebilecektir.

III.3.2. Ruhsal muayene ve değerlendirme

Yukarıda bir çocuğun eyleminin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneğini araştırılırken akıl hastalığı ve zeka geriliği bulunmadığı saptandıktan sonra ruh sağlığı ve gelişim özelliklerinin beş açıdan incelenmesi gerektiği belirtilmişti. Bu inceleme aşağıdaki araştırmaları kapsayacak biçimde yapılır.

⁴⁶ Hekimin görüşme sırasında çocuğun olaya ilişkin anlatımını alması konusundaki sınırlar hakkında Bkz. Bölüm....

1. Fiziksel Görünüm ve Dışavuran Davranışlar

- Fiziksel gelişim özelliklerinin tanımlanması: yaşına uygun gelişimi tamamlayıp tamamlamadığı,
- Yaşına, cinsiyetine, sosyoekonomik düzeyine uygun giyinip giyinmediği,
- Dış görünümün ayrıntılı tanımı: Normal, dismorfik, dıştan gözlenen engellilik, yaralanma vb özellikler, kullandığı takılar (küpe, peercing, dövme vb), saç şekli, bir gruba ait olduğuna işaret eden ayrıntılar
- İlk görüşme sürecinde sergilediği davranışlar (ürkek, endişeli, donuk, vurdumduymaz, öfkeli, içinde bulunduğu duruma uymayan tepkiler)

2. Motor İşlevleri

- Normal, aşırı hareketli, kıpır kıpır, durgun, yavaş hareketli vb.
- Tikler, koreiform hareketler, distoni gibi kontrol edilemeyen motor hareketler
- Denge bozuklukları, yürüme şekli
- İnce motor becerileri (ayakkabılarını bağlama, düğmelerini ilikleme, kalem tutuşu, çizimlerinin özellikleri vb)

3. Duygudurum ve Duygulanım

- Genel duygulanım özelliklerinin tanımlanması (duruma uygunluğu, sıkıntılı, heyecanlı, tepkisiz, öfkeli, boş vermiş)
- Kendisinin duygulanımı hakkındaki tanımlaması, duygulanımını ne ölçüde fark edebildiği, soruyu anlayıp anlamaması, uygun yanıtlanmanın olup olmaması

4. Konuşma ve Dil Özellikleri

- Sözel ve sözel olmayan iletişim özelliklerinin tanımlanması
- Sözel olmayan iletişimi algılayıp kullanabilmesi
- Sözel iletişim akıcılığının değerlendirilmesi (kekemelik, fonolojik bozukluk gibi)
- Kelime dağarcığı ve dil kullanımının düzeyi ve yaşa uygunluğu (basit kelimeler, sıg ve somut kavramlar, uygun soyut kavramlar kullanılıp kullanmadığı, neden niçin sorularına uygun yanıt verme düzeyi)

5. Sosyal İlişkilerin Tanımlanması

- Karşısındakiler ile doğrudan iletişim kurabilmesi
- Göz teması kurabilmesi
- Sosyal geri çekilme özellikleri (çekingenlik, fısıldar gibi zor duyulan sesle konuşma, yüze bakmama)
- Aile ilişkilerinin tanımlanması, akran ilişkileri, birlikte olduğu gruplar ve ilişki kalıpları, varolan ve katıldığı sosyal etkinlikler, halen süren ilgi alanları
- Sınırları yaşına uygun algılayıp koruyabilme düzeyi

6. Bilişsel Yetilerin Değerlendirilmesi

- Bilinç değerlendirilmesi (uyanıklık hali, bilinç sislenmesi, dalgınlık, uyuklama, bilincin kapanması)
- Algılama değerlendirilmesi (dikkat alanı, derecesi, azalma, artma, dağınıklık; algı sapmaları, varsanılar, yanılsamalar, derealizasyon, depersonalizasyon, zaman algısında bozulmalar)
- Yönelim değerlendirilmesi (yerin, zamanın, kişilerin tanınması)
- Bellek değerlendirilmesi (yakın ve uzak geçmişin doğru olarak anımsanması, artma, azalma, bellek yitimi, bellek boşlukları, konfabulasyon)
- Zeka düzeyinin değerlendirilmesi
- Soyut düşünme yetisinin değerlendirilmesi (atasözlerinin anlamlarını açıklayabilme, deyimleri anlayabilme ve anlatabilme, kavramların birbiri ile ilişkisini özelden genele ya da genelden özele kurabilme, simgelerle düşünebilme)
- Gerçeği değerlendirme yetisinin değerlendirilmesi (bireyin düşleri, duyguları, istekleri doğrultusunda kafasında olup bitenler ile dış dünyada olanlar arasında ayırım yapabilmesi; neyin düşünce, neyin eylem, neyin düşünce neyin olay olduğunu ayırt etme)
- Yargılama ve içgörü değerlendirilmesi (olaylar arasında neden-sonuç bağlantılarını kurabilme; doğru ve yanlış, bireysel, sosyal ve kültürel değerleri ayırt edebilme; bunlara göre davranabilme) Burada çocuğun kurgusal sorulara yanıtları da irdelenmelidir. Örneğin, "arkadaşların alkol alıp araba sürmeni önerince ne yaparsın?", "Kar bastırdı yollar kapanacak ne yaparsın?" vb sorulara verdiği cevaplar.

7. Düşünme Süreci ve İçeriği

- Düzenli, organize, mantığa uygun ve amaca yönelik düşünce özelliklerinin değerlendirilmesi
- Düşünce akışı ve hızının değerlendirilmesi (duraklama, anlatım azlığı, hızlanma, ayrıntıcılık, tekrarlamalar, yankılama (ekolali) vb)
- Düşünce içeriğinin özelliklerinin değerlendirilmesi (sanrılar, intihar düşünceleri, kendine ya da çevreye zarar vermeye dönük saldırgan düşünceler, travmatik temalar)

8. Kendilik Algısı

- Kendisini nasıl tanımladığı (iyi, kötü, yakışıklı, çirkin, güçlü, zayıf, becerikli, beceriksiz, sevilen, sevilmeyen)
- Başkalarının kendisini nasıl tanımladığını düşündüğü
- Geleceğe ilişkin beklentileri, hedefleri, ilgileri
- Yaşamındaki en önemli kişi/kişiler
- Stres karşısındaki tepkileri
- Ailesine karşı tutumu
- Akranlarına karşı tutumu
- Okul ve otoriteye karşı tutumu
- Çalışıyorsa işyerindekilere karşı tutumu

III.3.2. Gözlem ve görüşme dışı diğer değerlendirmeler

Yukarıda yazılı ruh sağlığı ile ilgili muayene amacıyla yapılacak görüşme dışında test ve ölçeklerin kullanımı, gözlem ve çocuğun kişisel gelişim öyküsünden edinilecek bilgilerin de değerlendirme sırasında gözönünde bulundurulması gerekir.

1. Test ve ölçekler

- Yazılı bireysel doldurulan, uygulanan testler (cümle tamamlama, good-enough)
- Değerlendiriciler tarafından uygulanan testler (Zeka Testleri (WISC-R), Bender-Gestalt Görsel Motor Algı Testi)
- Projektif Testler (Symonds, TAT, Rorschach Testi)
- Yapılandırılmış Tanı Ölçekleri
- Tanıya dönük birey, aile, okul tarafından doldurulan testler, ölçekler (Depresyon, anksiyete, davranış derecelendirme, risk değerlendirme vb)

2. Çocuğun Kişisel Gelişim Öyküsü: Bu öykü hakkında bilgi edinilirken sosyal inceleme raporundan da yararlanılabilecektir.

- Çocuğun fiziksel, zihinsel, ruhsal gelişim öyküsü (Doğum, bebeklik, erken çocukluk, okul çağı bio-psiko-sosyal, cinsel gelişim özellikleri)
- Aile öyküsü (Anne ve babaya ait bilgiler, eğitim düzeyleri, işleri, alışkanlıkları, tıbbi ruhsal öyküleri, evlilik öyküleri, evlilik sorunları, ailenin sosyoekonomik durumu, yaşadıkları çevre, geniş aile ilişkileri, güçlü ve zayıf yönleri, kardeş sayısı, kardeşlere ait bilgiler, ailenin yaşadığı önemli krizler)
- Eğitim durumu ve okulla ilişkisinin öyküsü (Okul öncesi eğitim bilgileri, ana okulu eğitimi, ilkökul dönemi, okuma yazmayı öğrenme zamanı, başarı ve başarısızlık alanları, zorluk alanları, ilgi ve hobileri, disiplin cezaları, davranış özellikleri, eğitim kayıtları)
- Tıbbi öyküsü (Doğumdan bu yana geçirdiği hastalıklar, ameliyat ve kazalar, yapılan tedaviler, kronik hastalıklar , ailede tıbbi hastalık öyküsü)
- Adli sistem ile ilişkisinin öyküsü (İlk kez adli sisteme girdiği andan itibaren adli kayıtları)

III.3.3. Tıbbi Tanılandırma

Adli psikiyatrik inceleme kapsamında gerçekleştirilen tüm değerlendirmeler sonucunda tıbbi tanılandırma (Ergenlik dönemine ve gelişim düzeyine ilişkin değerlendirme, tıbbi klinik tanı) yapılır.

Tıbbi tanılama esnasında ceza sorumluluğu açısından yapılan değerlendirmelerin sonuçları yorumlanır.

Değerlendirme sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda izlem sürecine dair uzman önerileri belirlenir.

III.3.4. Adli Rapor Düzenlenmesi

Adli rapor, adli mercilerden gelen taleplerin yanıtlanması amacıyla düzenlenen rapordur.

Mahkemeler veya savcılıklar tarafından bir talep olmaksızın, avukatların veya çocukların yakınları tarafından da rapor düzenlenmesi istenebilmektedir. Bu tür durumlarda da çocuklar hakkında değerlendirme ve muayene yapılarak rapor düzenlenebilir. Bu raporlar mahkeme tarafından “uzman mütalaası” olarak dikkate alınabilir.

Ceza sorumluluğunun belirlenmesi için düzenlenen adli raporlarda işlendiği iddia edilen eylemin tarihi, türü, eylemi gerçekleştiren kişinin kimlik bilgileri, ismi, doğum tarihi, baba adı vb) mutlaka yer almalı, raporlar her birey için ayrı ayrı düzenlenmelidir.

Adli raporda olayın öyküsü, muayene bulguları, tartışma ve değerlendirme ile sonuç bölümleri yer almalı; sonuç bölümü sorulan sorulara yönelik bilimsel değerlendirmeyi içermelidir.

Çocuğun anlatımları kendi dilinden kaydedilmeli, öyküde yer alan bilgilerin yakınma ve olayla ilişkisi değerlendirilmelidir.⁴⁷

Muayene bulgularının adli raporda psikiyatrik bozukluklara gönderme yapacak şekilde yapılandırılması (bilinç, duygudurum, motor bozukluklar, düşünce, konuşma, algı, bellek, zeka, içgörü ve yargılama bileşenleri yönünden) ve hatırlamayı kolaylaştırıcı formların kullanılması önerilmektedir. Adli psikiyatrik muayene ve değerlendirme fiziksel ve ruhsal bozuklukların ayırıcı tanısını yapabilecek şekilde yapılandırılmalıdır. Muayene bulguları yalnızca tıbbi terimlerden ibaret olmamalı, belirti ve bulguları gösteren açıklamalar daha sonra yapılacak değerlendirmeler ve incelemeler adli raporlarda yer almalıdır.

Tartışma ve değerlendirme bölümünde, olaya ilişkin bilgiler, açıklamalar ve değerlendirmeler ile muayene bulguları arasında ilişki kurulmaya çalışılmalı, nedensellik bağı içinde eylemde etkili olduğu düşünülen tüm unsurlar tartışılarak, eylemdeki rolleri ve etkileri değerlendirilmelidir.

Sonuç bölümünde adli mercilerin sorduğu sorular ve önerilen tedbirler açık, anlaşılır bir dille yazılmalı, olanaklar ölçüsünde tıbbi terimler kullanılmaktan kaçınılmalı, tıbbi terimlerin kullanıldığı durumlarda mutlaka tıp dışı çevrelerin anlayacağı bir açıklama da yer almalıdır.

Adli raporlar, ceza sorumluluğunun araştırılması amacıyla hazırlandığından, olayın özelliği ve zamanı, çocuğun olay öncesi, sırası, sonrası durumuna ilişkin bilgilere raporda yer verilmelidir. Bu bilgilerin bulunmadığı durumlarda, mutlaka adli mercilerden adli dosya istenmeli veya istenen bilgilerin araştırılıp tamamlanmasından sonra karar verilmelidir. Adli raporu düzenleyen hekim “bilirkişi” olarak değerlendirildiğinden, adli mercilerden ek bilgi talep etme yetki ve sorumluluğuna sahiptir.

Düzenlenen adli raporlar ve ekleri, kayıt altına alınmalı, rapor örneği kapalı ve mühürlü bir şekilde ilgili Cumhuriyet savcılığı veya mahkemeye ulaştırılmalı, raporun bir örneği düzenlendiği sağlık biriminde saklanmalıdır.

⁴⁷ Hekimin görüşme sırasında çocuğun olaya ilişkin anlatımını alması konusundaki sınırlar hakkında Bkz. Bölüm....

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: CEZA SORUMLULUĞUNU DEĞERLENDİREN MESLEK GRUPLARI İÇİN TEMEL UYGULAMA İLKELERİ

Bilginin elde edilişi kadar elde edilen bilginin kullanılmasının da yaşamsal önemi vardır. Ahlak bilimi olarak da adlandırılan etik alanı, yanlış doğrudan ayırabilmek amacıyla ahlak kavramının doğasını anlamaya çalışır. Çok yönlü düşünebilme becerisi, çok yönlü değerlendirebilme yetisine yol açacaktır. Mesleksel niteliklerinin ayırında olabilme, mesleksel gelişim için bir ön adımdır. Yapılan değerlendirmelerin, yaşam üzerindeki etkilerinin bilincinde olmak, o bilgilerin bilimsel ve erdemli bir biçimde toplanması ve paylaşımını getirecektir. Mesleksel doğruların öncülü, zarar vermemektir. Çalışma alanı çocuk olduğunda bu ilke çok daha önem kazanmaktadır. Bu nedenle aşağıda sözü edilen ilkelerin benimsenmesi ve sürekli sorgulanıp geliştirilmesi bir yaşam biçimi olmalıdır.

Gizlilik

- Alınan bilgilerin gizliliği konusunda kişi bilgilendirilmelidir.
- Kişi gizliliğin sınırlarına (adli mercilere bildirim yükümlülüğü, meslek sırrının kapsamı vb.) ilişkin bilgilendirilmelidir.
- Edinilen bilgiler yalnızca adli amaçlarla kullanılmalıdır.
- Edinilen bilgilerin ayrıntılı biçimde kayıtları tutulmalıdır.
- Kayıtlar uygun biçimde saklanmalıdır

Yeterlik

- Mesleğinin en üst düzeyinde bilgi ve yeterli deneyim sahibi olunmalıdır.
- Sadece uzman olduğu konu ile ilgili olarak değerlendirme yapmalıdır.
- Hazırladığı raporda uzmanlığının kaynağını, vaka ile ilişkisini ve sınırlarını belirtmelidir.
- Değerlendirdiği konuya yönelik yasal ve uzmanlığına ilişkin ölçütlerini bilmelidir.
- Değerlendirdiği vakalarda kişilerin yasal haklarını bilmeli ve bunu ortadan kaldıracak ya da tehlikeye atabilecek uygulamalardan kaçınmalıdır.
- Çocuk ve ergen gelişimi hakkında yeterli bilgiye sahip olmalıdır.
- Çocuğu içinde yaşadığı kültür çerçevesinde değerlendirebilme becerisine sahip olmalıdır.
- Aile ilişkileri ve dinamiği ile ilgili bilgi sahibi olmalıdır.
- Bilgisinin sınırlarını bilmelidir.

İlişkiler

- Çocuk ya da yakın çevresi ile herhangi bir kişisel ya da bir başka sebeple kurulmuş profesyonel ilişki içinde olmamalıdır.
- Kendisinin konumunu, incelemenin nedenini ve sonucunu, bilgileri kiminle ve nasıl paylaşacağını, kayıtların saklanacağını ve çocuğun bu incelemeyi/görüşmeyi reddedebileceğini, hakkında inceleme yapacağı çocuğa anlatır.⁴⁸
- Geçmişte kişisel ya da profesyonel ilişkisi olan kişilerle ilgili durumlarla karşılaştığında bilirkişilik görevlendirmesini kabul etmemeli; başka seçeneğin olmadığı durumlarda (küçük yerleşim yerlerinde ya da alanda başka uzmanın olmadığı durumlar gibi) vaka ile ilgili değerlendirmeyi yaparken nesnellüğünün, tarafsızlığının (objektifliğinin) etkilenebileceğini göz önünde bulundurmalı ve hazırladığı raporda bunu belirtmelidir.
- Kendi kişisel düşünce ve inançlarının farkında olmalı ve bunların yaptığı çalışmayı etkilemediğinden emin olmalıdır.

Yöntemler

- Uygulanan yöntem alandaki en son gelişmelere uygun ve bilimselliği kanıtlanmış olmalıdır. Değerlendirme yapılırken geçerli ve güvenilir araçlar kullanılmalıdır. Bilim dışı yöntemler kullanılmamalıdır.
- Değerlendirmelerde kullanılan yöntemlerin güçlü ve güçsüz yanlarının, yeterlik ve yetersizliklerinin farkında olunmalıdır.
- Tek kaynaktan elde edilen ve başka kaynaklarca doğrulanamayan bilgileri kullanmanın etik bir yük olduğu bilinmelidir. Hazırlanan rapor, salt bu biçimde elde edilen bilgilere dayandırılmamalıdır. Başka biçimde bilgi toplamanın mümkün olmadığı durumlarda, bilgiyi kullanırken çok dikkatli olmalı ve raporda temel alınan bilgilerin bu özelliği kesinlikle belirtilmelidir.
- Dosya üzerinden inceleme yapmak zorunda kalındığında (kişinin ölümü, ağır hastalığı vb nedenlerle) kullanılan bilgilerin yasalara ve profesyonel ilkelere uygun şekilde elde edilmiş olduğundan emin olunmalıdır. Raporda, elde edinilen bilgilerin nereden alındığı bildirilmelidir.
- Bir test uygulanması söz konusu olduğunda, testin ya da değerlendirme aracının uygulanacağı kişi bu işlemin amacı, yöntemi ve sonuçları konusunda anlayabileceği şekilde bilgilendirilmelidir.
- Değerlendirme ya da test sonrasında elde edilen verilerin kaydı dikkatli bir şekilde tutulmalıdır. Elde edilen sonuç hakkında kişi anlayabileceği şekilde bilgilendirilmeli, doğru şekilde anladığından emin olunmalıdır.
- Vaka üzerinde yeterli değerlendirme yapılamadığı durumlarda bu belirtilmeli ve görüş bildirmekten sakınılmalıdır.

⁴⁸ Aydınlatılmış onam alma yöntemi konusunda bkz.

-
- Tutulan kayıtlar dikkatli ve özenli bir biçimde korunmalı; hem ilgili olmayan kişilerin bu bilgilere ulaşamayacağından emin olunmalı hem de elde edilen bilgiler kaybolduğunda telafisinin mümkün olmayacağı gözetilerek özenle saklanmalıdır.
 - Test sonuçları, değerlendirilen kişi ve ilgili adli makamlar dışında vaka ile ilgili olmayan kişilerle paylaşılmamalıdır.
 - Hazırlanan rapor, paylaşılacak kurumlar ve kişilerce de anlaşılabilir, açık ve sade bir dille yazılmalı, gereksiz bilgilerin bulunmasından kaçınılmalıdır.

Açıklamalar

- Uzman, kamuya yönelik açıklamalardan uzak durmalıdır. Ancak bunun zorunlu olduğu durumlarda vakaya yönelik özel bilgileri açıklamamalıdır.
- Açıklamaları taraflardan birini savunur ya da suçlar biçimde olmamalıdır.
- Taraflardan herhangi birinin özel hayatına ilişkin bilgilerini içeren açıklama yapamaz.

